

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ ТА НАУКИ УКРАЇНИ
ДНІПРОВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМ. О. ГОНЧАРА

Кваліфікаційна наукова праця
на правах рукопис

СТУПА ВІКТОР ФЕДОСІЙОВИЧ

УДК 343.353

ДИСЕРТАЦІЯ
СЛУЖБОВА НЕДБАЛІСТЬ: КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВА ТА
КРИМІНОЛОГІЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА

12.00.08 «Кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право»

Подається на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело

_____ **В.Ф. Ступа**

Науковий керівник: доктор юридичних наук, доцент Юзікова Наталія Семенівна

Дніпро – 2020

АНОТАЦІЯ

Ступа В. Ф. Службова недбалість: кримінально-правова та кримінологічна характеристики. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.08 «Кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право». – Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара, Дніпро, 2020.

Дисертація присвячена комплексному науковому дослідженню кримінально-правової норми, яка передбачає кримінальну відповідальність за службову недбалість. Здійснено кримінально-правову та кримінологічну характеристику службової недбалості.

Актуальність наукового дослідження пояснюється недостатньою розробленістю деяких питань щодо кримінально-правової та кримінологічну характеристики службової недбалості, що ставить перед наукою та правозастосовною практикою на порядок денний питання про необхідність поглибленого їх дослідження.

У першому розділі «Теоретичні та методологічні засади дослідження службової недбалості» встановлено, що кримінальна відповідальність за службову недбалість відбувалось на теренах сучасної України в унісон процесу формування і зміцнення державності. Самостійна її криміналізація вперше була здійснена в період зміцнення станово-представницької монархії і централізації державної влади і була націлена на регламентацію професійної діяльності суддів. Досліджені історичні віхи реалізації норми, що передбачає відповідальність за службову недбалість в Україні.

Досліджено низку дисертаційних досліджень вітчизняних та зарубіжних вчених про службову недбалість, які були підготовлені на основі вивчення радянського кримінального законодавства, на базі окремої судової практики. Завдяки визначеній методології положення дисертації розглянуті як процес

наукового пізнання, який відображає спосіб існування, спрямованість та розвитку службової недбалості в абстрактно-теоретичному й емпірично-практичному вимірі.

Проведений компаративістський аналіз показує, що криміналізація службової недбалості здійснена в законодавстві лише деяких держав Далекого зарубіжжя (Аргентина, Австрія, Великобританія, Голландія, Данія, Ізраїль, Іспанія, Польща, Туреччина, Швеція, Швейцарія). В інших країнах переважає принцип кримінально-правового переслідування умисних злочинних діянь, завдяки чому відповідальність за службову недбалість визначається нормами адміністративного і цивільного права. Здебільшого законодавці зарубіжних країн для службової недбалості передбачають необережну форму вини. Заразом кримінальні закони Польщі, Франції, Швеції, як і КК України, допускають вчинення цього діяння як умисне, так і з необережності. Порівняльно-правовий аналіз досліджень криміналізації недбалості в пострадянських країнах дозволило виявити позитивні моменти, що представляють інтерес з точки зору оптимізації змісту ст. 367 КК України.

У другому розділі «Кримінально-правова характеристика службової недбалості» встановлено, що основним безпосереднім об'єктом недбалості є сукупність суспільних відносин в сфері реалізації встановленого порядку виконання службовими особами органів публічної влади повноважень, що входять в їх службову компетенцію, реалізовану в певних сферах (ланці) державного і комунального управління. Безпосередніми додатковими об'єктами недбалості можуть виступати майнові чи інші законні інтереси громадян, організацій, суспільства і держави, суспільні відносини в сфері забезпечення безпеки здоров'я. Діяння в складі недбалості може бути виражено як у активній формі – дії (неналежне виконання), так і пасивної – бездіяльності (невиконання своїх службових обов'язків). Доведено, що для правильної кваліфікації злочину за ст. 367 КК України під час дослідження об'єктивної сторони необхідно встановити 1) нормативний акт, яким визначається компетенція службової особи та коло її службових обов'язків; 2) які конкретні

обов'язки особа повинна була виконати і чи мала вона реальну можливість належним чином виконати ці обов'язки; 3) які були допущені особою порушення службових обов'язків; 4) які наслідки спричинили ці порушення і чи знаходяться вони в причинному зв'язку з наслідками.

Доведено, що статус службової особи зумовлений не тільки постійністю, але й тимчасовістю здійснення відповідних функцій чи виконання обов'язків або наданням спеціальних повноважень, якщо вказані функції чи обов'язки покладені на таку особу правомочним органом (правомочною службовою особою). Аргументовано, що фізична особа-підприємець має визначатися службовою особою за умови, якщо має у підпорядкуванні найманих працівників, а законом на неї покладаються організаційно-розпорядчі чи адміністративно-господарські функції. Мотив і мета, виконуючи роль факультативних ознак, не впливають на кваліфікацію даного злочину. Саме тому питання про форму вини в даному випадку набуває особливого значення. Відсутність в кримінальному законі вказівки на форму вини недбалості є перешкодою для визнання цього злочину в цілому необережним.

У третьому розділі «Кримінологічна характеристика службової недбалості та заходи запобігання їй» встановлено, що структурі службових злочинів службова недбалість упродовж останніх п'яти років стабільно займає лідируюче місце. До кримінологічної характеристики службової недбалості включені відомості про рівень злочинності, рівень судимості, структуру й динаміку злочинів, дані про латентність службової недбалості, кримінологічну характеристику особистості винної особи та особливості її поведінки. Службова недбалість є високолатентним злочином, але із-за її штучності оцінити реальний обсяг латентності службової недбалості надзвичайно складно. Вдалось звести таку латентність до таких груп: 1) соціологічні прийоми і засоби; 2) прийоми, які застосовуються в оперативно-слідчій діяльності; 3) економіко-правовий аналіз ефективності управлінської діяльності. 4) порівняльний аналіз практики притягнення до дисциплінарної та адміністративної відповідальності.

Надано портрет особи, яка вчинила службову недбалість: чоловік із стереотипом поведінки не виконувати вимоги посадових інструкцій і чинного законодавства; з глибока професійною деформацією, яка знаходиться у причинному зв'язку з настанням шкідливих наслідків; притаманне підвищене почуття незалежності від нормативної системи, правового нігілізму, орієнтація на задоволення своїх власних потреб і інтересів, чітке усвідомлення протиправності своїх діянь. Виділено умовні типи суб'єктів службової недбалості: стійкий, нестійкий, випадковий

Доведено, що детермінанти діють на макрорівні, мікрорівні і безпосередньо на рівні особистості. Нами встановлено, що найбільш криміногенними для вчинення службової недбалості на макрорівні виявилися економічні, політичні, ідеологічні, соціальні, правозастосовчі, морально-психологічні та організаційно-управлінські детермінанти. Детермінантами службової недбалості на індивідуальному рівні є: асоціальна спрямованість особи, її психофізіологічні особливості, недостатня кваліфікація особи, відсутність досвіду роботи, недостатня вимогливість, дисциплінованість у дотриманні встановлених правил обліку, контролю, порядку виконання службових функцій.

Наразі система запобігання службовій недбалості виявляється у проведенні широкого комплексу заходів загальносоціального, спеціально-кримінологічного й індивідуального напрямі. Визначена важливість здійснення віктимологічної профілактики службової недбалості. Як таке загальносоціальне запобігання службовій недбалості здійснюється через комплекс заходів у політичній, економічній, ідеологічній, соціальній, правовій та інших сферах для послаблення та зменшення детермінантів учинення службової недбалості.

Під спеціально-кримінологічними заходами запобігання службовій недбалості розуміється комплекс заходів, спрямованих на усунення недоліків у службовій підготовці працівників, підвищення їх професійного й культурного рівнів, виховання в них сумлінності та усвідомлення відповідальності при

виконанні службових обов'язків, непримиримості до недоліків в організації праці тощо.

На індивідуальному рівні кримінологічні заходи запобігання спрямовані на корекцію негативних особистих якостей у цілому і на здійснення своїх службових обов'язків. У цілому заходи індивідуальної профілактики службової недбалості мають застережливий або обмежувальний характер та полягають у встановленні певних вимог, обмежень чи заборон стосовно осіб, які претендують на посаду в органах державної влади, місцевого самоврядування, установах організаціях, проходять таку службу чи звільнилися з неї.

Запропоновано внести низку пропозиції до чинного законодавства України у сфері службової недбалості та сформульовано рекомендації спрямовані на їх запобігання.

Ключові слова: запобігання, службова недбалість, характеристика, кримінальне правопорушення, службова особа, необережність.

SUMMARY

Stupa V. F. Official negligence: criminal legal and criminology characteristic. – Qualification scientific work on manuscript rights.

Thesis for the Candidate Degree of Law in specialty 12.00.08 «Criminal Law and Criminology; Criminal-executive Law». Dnieper national university owned O. Gonchar, Dnieper, 2020.

The thesis is devoted to a comprehensive scientific study of the criminal law rule providing for criminal liability for official negligence. Criminal and criminological characteristics of official negligence have been carried out.

The relevance of the scientific study is due to the lack of development of some issues of criminal and criminological characteristic of official negligence, and raises the question of the need for in-depth research in science and law enforcement practice on the agenda.

The first chapter «Theoretical and methodological principles of the study of official negligence» establishes that criminal liability for official negligence took place in the territory of modern Ukraine in unison with the process of formation and strengthening of statehood. Its independent criminalization was carried out for the first time during the period of strengthening of the class-representative monarchy and centralization of state power and was aimed at regulating the professional activities of judges. Historical milestones of the implementation of the norm providing for liability for official negligence in Ukraine have been studied.

A number of dissertation studies of domestic and foreign scientists on official negligence were studied, which were prepared on the basis of the study of Soviet criminal legislation, on the basis of separate judicial practice. Due to a certain methodology, the positions of the dissertation are considered as a process of scientific knowledge, reflecting the way of existence, orientation and development of official negligence in abstract-theoretical and empirical-practical dimension.

Comparative analysis shows that the criminalization of official negligence has been carried out in the legislation of only some foreign States (Argentina, Austria,

Great Britain, Holland, Denmark, Israel, Spain, Poland, Turkey, Sweden, Switzerland). In other countries, the principle of criminal prosecution of intentional criminal acts prevails, so that liability for official negligence is determined by administrative and civil law. Mainly legislators of foreign countries provide for a careless form of guilt for official negligence. At the same time, the criminal laws of Poland, France and Sweden, as well as the Criminal Code of Ukraine, allow the commission of this act both intentionally and by negligence. A comparative legal analysis of studies on the criminalization of negligence in post-Soviet countries has revealed positive points of interest in optimizing the content of article 367 of the Criminal Code of Ukraine.

The second chapter «Criminal legal characteristic of official negligence» establishes that the main direct object of negligence is a set of social relations in the sphere of implementation of the established procedure for the exercise by officials of public authorities of powers within their official competence, exercised in certain spheres of State and communal administration. Direct additional objects of negligence may be property or other legitimate interests of citizens, organizations, society and the State, public relations in the field of health safety. Acts consisting of negligence can be expressed both in active form – actions (improper performance) and passive – inactivity (failure to perform their official duties). It has been proved that in order to correctly qualify an offence under article 367 of the Criminal Code, when examining an objective party, it is necessary to establish 1) a normative act that defines the competence of an official and the scope of his or her official duties; 2) what specific duties the person had to perform and whether she had a real opportunity to properly perform these duties; 3) who were committed by a person in violation of official duties; 4) what consequences have these violations caused and are in a causal relationship with the consequences.

It has been shown that the status of an official is due not only to the continuity, but also to the timing of the performance of the respective functions or duties or to the granting of special powers, if such functions or duties are entrusted to such person by the competent body (authorized official). It is argued that an individual

entrepreneur must be determined by an official, provided that he or she has employees under his or her authority and is entrusted by law with organizational and administrative functions or administrative and economic functions. Motive and purpose, acting as optional features, do not affect the qualification of the offence. That is why the question of the form of guilt in this case becomes of particular importance. The absence of an indication in the criminal law of the form of guilt of negligence is an obstacle to the recognition of this crime as a whole as careless.

The third chapter «Criminological characteristics of official negligence and measures to prevent it» established that the structure of official crimes has consistently taken the leading place for the past five years. The criminological characteristics of official negligence include information on the level of crime, the level of criminal record, the structure and dynamics of crimes, data on the lateness of official negligence, criminological characteristics of the identity of the perpetrator and the peculiarities of his conduct. Official negligence is a highly criminal offence, but due to its artificiality, it is extremely difficult to estimate the real amount of lateness of official negligence.

It was possible to reduce such latency to such groups: 1) sociological techniques and means; 2) techniques, which are applied in operational and investigative activities; 3) economic and legal analysis of management efficiency; 4) comparative analysis of the practice of disciplinary and administrative liability.

A portrait of the person who committed official negligence was provided: a person with a stereotype of behavior did not comply with the requirements of the official instructions and the current legislation; With deep occupational deformation, which is causally related to the occurrence of harmful effects; There is a heightened sense of independence from the normative system, legal nihilism, orientation towards the satisfaction of their own needs and interests, a clear awareness of the wrongfulness of their actions. Conditional types of subjects of official negligence are identified: stable, unstable, random

Determinants have been proven to act at the macro, micro and personality levels. We have established that economic, political, ideological, social, law

enforcement, moral, psychological and organizational and managerial determinants were the most criminalized for the commission of official negligence at the macro level. Determinants of official negligence at the individual level are: asocial orientation of the person, her psychophysiological peculiarities, insufficient qualification of the person, lack of work experience, insufficient requirement, discipline in compliance with the established rules of accounting, control, procedure of performance of official functions.

Now the system of prevention of official negligence is found in carrying out a wide range of measures of general social, specially criminological and individual direction. The importance of carrying out victimological prevention of official negligence has been determined. How such general social prevention of official negligence is carried out through a set of measures in the political, economic, ideological, social, legal and other spheres to reduce and reduce the determinants of official negligence.

Special-criminological measures to prevent official negligence mean a set of measures aimed at eliminating shortcomings in the service training of employees, improving their professional and cultural levels, educating them of integrity and awareness of responsibility in the performance of official duties, intransigence to shortcomings in the organization of work and the like. At the individual level, criminal prevention measures are aimed at correcting negative personal qualities in general and at carrying out their duties.

In general, measures of individual prevention of official negligence are preventive or restrictive and consist in the establishment of certain requirements, restrictions or prohibitions against persons applying for positions in public authorities, local self-government bodies, institutions of organizations, perform such service or are released from it.

Key words: prevention, official negligence, characterization, criminal offence, official, negligence.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Статті в наукових фахових виданнях України

1. Ступа В. Ф. Поняття «об’єктивна сторона» злочину службової недбалості (ст. 367 Кримінального кодексу України). *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції. Спецвипуск.* Дніпро, 2017. Ч. 2. С. 197–200.

2. Ступа В. Ф. Кримінальна відповідальності за службову недбалість у зарубіжному законодавстві. *Наукові праці Національного університету «Одеська юридична академія».* 2019. Т. XXIV. С. 110–119.

3. Ступа В. Ф. Специфічні риси службової недбалості як злочинного явища. *Прикарпатський юридичний вісник.* 2019. № 2. С. 152–156.

4. Ступа В. Ф. Детермінанти вчинення службової недбалості. *Актуальні проблеми держави і права.* 2019. № 83. С. 231–239.

Стаття в зарубіжному виданні

5. Stupa V. F. Measures to prevent official negligence. *Visegrad Journal on Human Rights.* 2019. № 5. С. 150–154.

Матеріали конференцій

6. Ступа В. Ф. Поняття «Суб’єктивна сторона» злочину службової недбалості (ст. 367 ККУ). *Сучасний стан і перспективи розвитку держави і права: матеріали XI Міжнар. наук. конф. студентів, аспірантів та молодих вчених (м. Дніпро, 2–3 грудня 2016 р.).* Дніпро: Дніпровський національний університет ім. О. Гончара. 2016. С. 303–304.

7. Ступа В. Ф. Об’єктивна сторона службової недбалості. *Актуальні проблеми кримінального права, процесу, криміналістики та оперативно-розшукової діяльності: зб. тез II Всеукр. наук.-практ. конф. (Хмельницький, 2 берез. 2018 р.).* Хмельницький: Вид-во НАДПСУ, 2018. С. 539–541.

8. Ступа В. Ф. Об'єкт злочину службової недбалості. *Сучасний стан і перспективи розвитку держави і права: матеріали XI Міжнар. наук. конф. студентів, аспірантів та молодих вчених (29–30 листоп. 2019 р.)* / за заг. ред. М. В. Полякова та О. Л. Соколенко. Дніпро: Дніпровський національний університет ім. О. Гончара, 2019. С. 182–185.

9. Ступа В. Ф. Службова недбалість як не типовий злочин серед кримінальних посягань у сфері службової діяльності. *Пріоритетні напрямки розвитку та реформування правоохоронних органів України: матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (Херсон, 31 жовт. 2019 р.)* / за заг. ред. О. О. Шкути. Херсон: ТОВ «ВКФ «СТАР» ЛТД», 2019. С. 189–192.

ЗМІСТ

ВСТУП	14
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ СЛУЖБОВОЇ НЕДБАЛОСТІ	
1.1 Генеза кримінального законодавства України щодо відповідальності за службову недбалість	23
1.2 Методологія та стан наукового дослідження проблеми службової недбалості.....	39
1.3 Зарубіжний досвід законодавчої регламентації кримінальної відповідальності за службову недбалість.....	57
Висновки до розділу 1	71
РОЗДІЛ 2. КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВА ХАРАКТЕРИСТИКА СЛУЖБОВОЇ НЕДБАЛОСТІ	
2.1 Об'єктивні ознаки службової недбалості.....	75
2.2 Суб'єктивні ознаки службової недбалості.....	110
Висновки до розділу 2.....	132
РОЗДІЛ 3. КРИМІНОЛОГІЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА СЛУЖБОВОЇ НЕДБАЛОСТІ ТА ЗАХОДИ ЗАПОБІГАННЯ ЇЙ	
3.1 Службова недбалість як злочинне явище.....	137
3.2 Особа злочинця, який вчинив службову недбалість.....	149
3.3 Детермінанти вчинення службової недбалості.....	166
3.4 Заходи запобігання службовій недбалості.....	178
Висновки до розділу 3.....	198
ВИСНОВКИ	203
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	211
ДОДАТКИ	235

ВСТУП

Обґрунтування вибору теми дослідження. Багатоманітність сучасного світу, який постійно трансформується, вимагає максимально дозволеного упорядкування діяльності управлінських структур публічного та приватного секторів. Нормальне функціонування сфери службової діяльності є запорукою внутрішньої безпеки держави, що гарантує розвиток і реалізацію конституційних прав і свобод людини і громадянина, забезпечення матеріальних, соціальних, духовних, інтелектуальних потреб, а також державних, громадських інтересів чи інтересів окремих юридичних осіб.

Неналежне виконання й невиконання владними інституціями своїх функцій призводить до гальмування зазначених процесів, системної деформації сфери службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг, негативно позначається на стані дотримання прав і свобод осіб, знижує авторитет органів державної влади, детермінує певні види злочинності. Недбале ставлення службових осіб до виконання своїх службових обов'язків призводить до небажання громадян звертатися за реалізацією своїх прав та інтересів до органів державної влади через наявну тяганину й бюрократизм, недотримання термінів розгляду звернень, що, у свою чергу, нівелює авторитет влади та формує негативне ставлення до неї загалом.

Сучасна криміногенна ситуація в Україні свідчить про зростання показників злочинності у сфері службової діяльності. Так, за статистичними даними, у 2013 р. зафіксовано 2010 кримінальних правопорушень, передбачених ст. 367 КК України, у 2014 р. – 1766, у 2015 р. – 1755, у 2016 р. – 1706, у 2017 р. – 1774, у 2018 р. – 1940, у 2019 р. – 2478. Тенденція до поступового збільшення, порівняно з показником 2014 р. цієї категорії злочинів, свідчить про системні недоліки у сфері службової діяльності та є небезпечною, що потребує застосування ефективних заходів запобігання й протидії службовій недбалості. Для службової недбалості характерний доволі високий рівень латентності, а надбанням гласності стають найбільш резонансні

факти службової недбалості, що набрали розголосу завдяки великим масштабам чи журналістським розслідуванням. Частину злочинів зараховують до стихійних лих або форс-мажорних обставин.

Кримінально-правовим та кримінологічним проблемам злочинності у сфері службової діяльності присвячено праці таких українських і зарубіжних науковців, як: П. П. Андрушко, Ю. В. Баулін, А. М. Бабенко, В. І. Борисов, Б. В. Волженкін, Н. О. Гуторова, Ю. В. Гродецький, О. О. Дудоров, О. О. Житний, К. П. Задоя, А. К. Квіцинія, В. Ф. Кириченко, В. М. Киричко, О. В. Кришевич, М. Д. Лисов, С. Я. Лихова, Р. Л. Максимович, О. К. Марін, П. С. Матишевський, І. Є. Мезенцева, М. І. Мельник, Д. Г. Михайленко, В. О. Навроцький, І. В. Однолько, В. І. Осадчий, А. В. Савченко, О. Б. Сахаров, О. Я. Светлов, Т. І. Слуцька, В. В. Сташис, А. А. Стрижевська, В. Я. Тацій, В. І. Тютюгін, П. Л. Фріс, М. І. Хавронюк, В. Г. Хашев, Н. С. Юзікова. Серед сучасних українських монографічних досліджень варто відзначити роботу Т. Є. Дунаєвої «Кримінологічна характеристика, детермінація та запобігання службовій недбалості» (2012 р.), С. В. Рак «Кримінальна відповідальність за службову недбалість» (2019р.).

Разом з тим, зважаючи на те, що службову недбалість розкрито в загальному контексті злочинів у сфері службової та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг (зокрема, у підручниках і науково-практичних коментарях до КК України), окремі актуальні питання щодо соціальної зумовленості кримінально-правової заборони цього діяння в чинній редакції ст. 367 КК, кримінально-правової оцінки службової недбалості, підвищення ефективності різнопланових та різнорівневих заходів запобігання службовій недбалості, визначення відповідних спеціалізованих і неспеціалізованих суб'єктів такої діяльності є недостатньо вивченими.

Ці обставини свідчать про актуальність комплексного кримінально-правового та кримінологічного дослідження службової недбалості з метою подальшої теоретичної розробки актуальних питань запобігання цьому суспільно небезпечному явищу.

Зв'язок з науковими програмами, планами, темами. Дисертацію виконано в межах переліку Основних наукових напрямів та найважливіших фундаментальних досліджень у галузі природничих, технічних і гуманітарних наук Національних академій наук України на 2014–2018 рр., ухваленого Радою президентів академій наук України від 11.07.2014 (п. 3.4.2.6), та відповідно до плану науково-дослідних робіт юридичного факультету Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара «Теоретичні та прикладні проблеми адміністративного, фінансового, інформаційного, кримінально-правового, кримінально-виконавчого, кримінологічного забезпечення захисту прав і свобод людини і громадянина» (державний реєстраційний номер 0116U002254 ЮФ-41-16).

Мета і задачі дослідження. *Метою дослідження є надання комплексної кримінально-правової та кримінологічної характеристики службової недбалості як різновиду злочину у сфері службової діяльності й наукове обґрунтування рекомендацій щодо вдосконалення кримінального законодавства та концептуальних заходів запобігання цьому злочину.*

Для досягнення мети цієї мети поставлено такі завдання:

- дослідити генезу кримінального законодавства щодо відповідальності за службову недбалість;
- визначити та охарактеризувати методологію дослідження й проаналізувати стан наукової розробленості проблематики службової недбалості в кримінально-правовому та кримінологічному аспектах;
- розкрити підходи до визначення меж кримінальної відповідальності та заходів запобігання службовій недбалості для виявлення позитивного зарубіжного досвіду, вартого запозичення в законодавство та правозастосовну практику України;
- охарактеризувати об'єктивні та суб'єктивні ознаки службової недбалості;
- виявити сутність та ознаки службової недбалості як різновиду злочинності у сфері службової діяльності в контексті сучасних

трансформаційних процесів у державі;

– розкрити ознаки особистості, яка вчиняє службову недбалість, та визначити системні закономірності між дисфункціональністю управлінських структур і невиконанням або неналежним виконанням службовими особами своїх службових обов'язків;

– визначити найбільш поширені кореляційні зв'язки, що детермінують службову недбалість;

– проаналізувати наявні та на підставі критичного аналізу запропонувати нові адекватні й ефективні загальносоціальні, спеціально-кримінологічні та індивідуальні заходи запобігання службовій недбалості;

– підготувати пропозиції щодо вдосконалення кримінально-правової норми, яка передбачає відповідальність за службову недбалість.

Об'єкт дослідження – суспільні відносини, що виникають у зв'язку з притягненням особи до кримінальної відповідальності за службову недбалість та реалізацією заходів запобігання їй.

Предмет дослідження – кримінально-правова та кримінологічна характеристика службової недбалості.

Методи дослідження. Під час виконання дисертації використано сукупність загальнонаукових і спеціально-наукових методів: *діалектичний* – для розуміння визначеного об'єкта в частині поєднання потреб наукових досліджень і практики реалізації норми КК України, що передбачає кримінальну відповідальність за службову недбалість (розділи 1–3); *історико-правовий* – для з'ясування стану наукової розробленості проблеми та методологічних засад її вирішення, визначення етапів розвитку законодавства про кримінальну відповідальність за службову недбалість (підрозділи 1.1, 1.2); *порівняльно-правовий* – для зіставлення окремих положень кримінального законодавства зарубіжних країн з положеннями КК України (підрозділи 1.3, 2.1, 3.4); *формально-юридичний* – для надання характеристики окремих елементів та ознак складу злочину, передбаченого ст. 367 КК України (підрозділи 2.1, 2.2); *функціональний* – для виокремлення об'єктивних та суб'єктивних ознак

службової недбалості, завдяки чому вдалось висловити пропозиції щодо вдосконалення чинного законодавства (розділ 2); *системно-структурний* – для аналізу службової недбалості як злочинного явища та визначення її зв'язку з іншими злочинами в службовій сфері (підрозділ 3.1); *статистичний* – для обґрунтування теоретичних висновків щодо стану, динаміки й тенденцій цього злочину (підрозділи 3.1, 3.2, 3.3); *соціологічні*, а саме опитування (анкетування) працівників правоохоронних органів та аналіз документів (розділи 2, 3); *контент-аналіз* – для детального встановлення змісту відомчих нормативно-правових актів та інших документів (розділи 2, 3).

Емпіричну базу дослідження становлять: узагальнені результати вивчення 184 вироків за ст. 367 КК України, що містяться в Єдиному державному реєстрі судових рішень України за період 2010–2019 рр.; офіційні дані Генеральної прокуратури України про кількість облікованих кримінальних правопорушень, направлених до суду з обвинувальним актом за період 2013–2019 рр.; результати анкетування 362 респондентів з різних регіонів України (Вінницької, Дніпропетровської, Запорізької, Львівської, Рівненської, Харківської, Херсонської та Чернігівської областей), з яких 225 співробітників органів внутрішніх справ, 81 співробітник прокуратури, 26 суддів, а також 40 працівників органів місцевого самоврядування.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що дисертація є першим в Україні комплексним монографічним дослідженням проблемних питань кримінально-правової та кримінологічної характеристик службової недбалості, у якому запобігання злочинам у сфері службової діяльності розглянуто крізь призму аналізу конструкції норми службової недбалості, її правозастосування та чинників, що детермінують це діяння. До найсуттєвіших результатів дослідження, що зумовлюють його новизну, належить таке:

уперше:

– обґрунтовано доцільність диференціації кримінальної відповідальності за службову недбалість за наслідками у вигляді загибелі людей шляхом доповнення новою частиною (ч. 3) ст. 367 КК з відповідною кваліфікуючою

ознакою «призвело до загибелі людей», оскільки така обставина свідчить про підвищений ступінь суспільної небезпечності діяння та потребу в підсиленні кримінально-правової охорони життя людини. Запропоновано відповідну редакцію частини статті;

– диференційовано криміногенні чинники, що детермінують службову недбалість залежно від характеру (організаційного, правового, соціально-психологічного) і рівня впливу (макрорівень, мікрорівень та на рівні особистості);

– виокремлено віктимологічні заходи запобігання службовій недбалості (зокрема, положення законодавства, яке регламентує діяльність службових осіб, з'ясування громадської думки щодо якості надання управлінських послуг та ефективності роботи тих чи інших державних структур, проведення громадської експертизи діяльності органів влади й управління тощо), які знизять рівень латентності злочинів та сприятимуть відбору більш адекватних та ефективних заходів запобігання службовій недбалості;

удосконалено:

– тлумачення категорій:

«*службова недбалість*», під якою запропоновано розуміти невиконання або неналежне виконання службовою особою своїх обов'язків щодо здійснення владних повноважень через самовпевнене або недбале ставлення до них;

«*службова особа*», у конструкції поняття якої мають бути враховані такі чинники: функції, які виконує така особа; вид органу, в якому суб'єкт здійснює свої службові повноваження; те, що такою особою може бути суб'єкт приватного права – фізична особа-підприємець за наявності підпорядкованих найманих працівників та нормативно визначених організаційно-розпорядчих чи адміністративно-господарських функцій;

«неналежне виконання», під яким запропоновано розуміти неповне, неточне, несумлінне або несвоєчасне виконання службовою особою своїх службових обов'язків, а також невжиття заходів, які службова особа, відповідно до обсягу прав і обов'язків, повинна була й могла прийняти, що

стало підґрунтям для внесення змін до ч. 3 ст. 18 та примітки до ст. 364 КК України;

– інституціональний підхід до аналізу службової злочинності та заходів запобігання їй крізь призму функціонування сфери службової діяльності, яка формує умови та мотивацію до професійної служби й дисфункціональності, що детермінує службову недбалість;

– кримінологічний «портрет» особи, що вчиняє службову недбалість, якою переважно є чоловік, віком від 30 до 50 років, з вищою освітою, зі стажем роботи від 5 до 10 років, одружений, має на утриманні дітей, не судимий, піддавався дисциплінарним стягненням по службі, не обіймає керівні посади в органах державної влади або місцевого самоврядування, неналежно виконує службові обов'язки тривалий час, недисциплінований, надмірно самовпевнений, за місцем служби характеризується позитивно, має постійне місце проживання;

набули подальшого розвитку:

– методологічні підходи та правила проведення компаративного (порівняльно-правового) аналізу кримінального законодавства інших країн, що стало підґрунтям отримання реальних висновків щодо позитивного зарубіжного досвіду регулювання кримінальної відповідальності за службову недбалість, вартого запозичення до законодавства України, і його належної оцінки;

– положення щодо необхідності визнання суб'єктом службової недбалості фізичних осіб-підприємців, якщо вони здійснюють господарську діяльність з використанням найманих працівників та наділені організаційно-розпорядчими або адміністративно-господарськими функціями;

– позиція щодо визначення латентності службової недбалості та поділу її на два рівні: статистичний та фактичний.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що сформульовані висновки та пропозиції можуть бути використані у:

– *правотворчій діяльності* – для внесення змін до Кримінального кодексу України, а також розроблення методичних рекомендацій або відомчих

нормативно-правових актів;

– *практичній діяльності* правоохоронних органів та суду щодо запобігання службовій недбалості та притягнення винних осіб до кримінальної відповідальності (акт впровадження в практичну діяльність прокуратури Дніпропетровської області від 26.11.2019);

– *науковій роботі* – у процесі розроблення загальних і спеціальних питань кримінально-правової та кримінологічної характеристики службової недбалості (акт впровадження результатів дисертаційного дослідження у наукову діяльність Дніпропетровського національного університету імені Олеся Гончара (далі – ДНУ) від 09.01.2020);

– *навчальному процесі* – при викладанні навчальних дисциплін «Кримінальне право», «Кримінологія», «Проблеми кваліфікації злочинів»; підготовці підручників і навчальних посібників (акт впровадження результатів дисертаційного дослідження у навчальний процес ДНУ від 15.01.2020).

Апробація результатів дисертації. Основні положення дисертації, її висновки та пропозиції доповідалися на міжнародних та всеукраїнських науково-практичних конференціях: «Сучасний стан і перспективи розвитку держави і права» (м. Дніпро, 2016 р.); «Актуальні проблеми кримінального права, процесу, криміналістики та оперативно-розшукової діяльності» (м. Хмельницький, 2018 р.); «Сучасний стан і перспективи розвитку держави і права» (м. Дніпро, 2019 р.); «Пріоритетні напрямки розвитку та реформування правоохоронних органів України» (м. Херсон, 2019 р.).

Публікації. Основні положення та висновки дослідження викладено в 9 наукових працях, з них: 5 – статті у виданнях, включених МОН України до переліку фахових видань з юридичних наук, 1 – стаття в зарубіжному виданні (Словацька Республіка), 4 – матеріали конференцій.

Структура та обсяг дисертації. Робота складається зі вступу, трьох розділів, що містять дев'ять підрозділів, висновків, списку використаних джерел (260 найменувань) та додатків. Загальний обсяг дисертації становить 248 сторінок.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ СЛУЖБОВОЇ НЕДБАЛОСТІ

1.1 Генеза кримінального законодавства України щодо відповідальності за службову недбалість

Генеза розвитку кримінального законодавства України нерозривно пов'язана із суспільними процесами, що відбувались у державі та її інституціях. Це знаходило відображення у відповідних інститутах кримінального права, де визначались питання криміналізації діянь та кримінальної відповідальності, у тому числі службових осіб. Об'єктивними передумовами цього виступали геополітичні процеси на території сучасної Української держави, формування її територіальної цілісності, діяльності інститутів публічної влади. Саме тому, важливого значення набуває встановлення відповідності кримінально-правових норм потребам держави та суспільства на кожному етапі їх розвитку.

Ще з часів об'єднання Київської Русі князівська влада прагнула встановити принципи діяльності своїх представників на основі єдності закону та відповідальності за його недотримання і легітимності прийнятих рішень. Перші згадки про службову недбалість зустрічаються в Правді Руській. У цій історичній пам'ятці, встановлювалася відповідальність за умисні діяння представників влади. Зокрема, закріплювалася відповідальність для вірників (ст. 42), мечників, ємців (ст. 41), містників (ст. 43, 97) [204, с. 48]. Крім того, було встановлено пряму заборону наміснику на прийняття ним «таємних обіцянок» і насильницьке вилучення чужого майна. Однак щодо категорії «образ», то раннє давньоруське кримінальне право ставить акцент на майновому відшкодуванні заподіяної шкоди, закріплювало досить специфічне покарання за вказані діяння. Так, ст. 4 і 47 Псковської судної грамоти вказували на те, що: «...Бог буди им судиа на втором пришествии Христове» [167, с. 36–37].

Отже, вказане свідчить про прагнення влади ще в ті часи підкреслити своє божественне походження і безумовну велич. Княжа влада позиціонувала себе як дана ніким іншим як Богом. А тому за неналежне поведження намісників князівської влади має піддаватися не земній, а небесній карі.

У процесі становлення державності сучасної України, що розвивалась на теренах Російської імперії, змінювалося ставлення і до державної служби, і до кримінальної відповідальності за злочині посягання представників влади.

Зокрема, у Двінській статутній грамоті Василя I (1397 р.) ст. 6 було заборонено наміснику відпускати злочинця за хабар. Білозерська статутна грамота (1488 р.) у ст. 20 встановлювала заборону на використання службового становища тивунами, а також на появу «намісного люду» в якості непроханих гостей на бенкетах місцевих жителів, під загрозою кари. Суттєву роль у становленні державної влади зіграла Губна реформа 1539 року, внаслідок якої були створені нові органи місцевої влади – губні і земські хати на чолі з губними і земськими старостами. Завдяки цьому було значно розширено коло суб'єктів, що караються кримінальним законом за порушення по службі [79, с. 33].

Особливості становлення державної служби зумовили криміналізацію службової недбалості в Україні, яка вперше була здійснена у середині XVI століття [95, с. 18]. У цей період відбувається формування станово-представницької монархії, що свідчить про завершення процесу централізації державної влади. Становлення державності і представницької влади, вимагало більш чіткої регламентації правового становища її представників – службових осіб, зокрема і за допомогою встановлення цілого ряду кримінально-правових заборон, які раніше не знаходили своє відображення у вітчизняному законодавстві. Названі процеси, перш за все, стосувались системи здійснення правосуддя. Адже судова влада в усі часи уособлює собою справедливість правління і саме її представники повинні відрізнятися бездоганним ставленням до закону та беззаперечним професіоналізмом. Крім цього, судова влада забезпечує встановлення і збереження стабільності в державі.

Уже у Судебниках 1497 та 1550 рр. були кримінально-правові норми, у яких ставилися вимоги про справедливий суд. Так, в ст. 2 Судебника 1550 р. було криміналізовано винесення неправильного рішення суддями за умови його «безхитрісно характеру», тобто внаслідок добросовісної помилки, упущення або недосвідченість судді: «А которой боярин, или дворецкой, или казначей, или дьяк просудится, а обвинит кого не по суду бесхитростно, или список подпишет и правую грамоту даст, а обыщется то в правду, и боярину, и дворецкому, и околичному, и казначею, и диаку в том пени нет; а истцом суд з головы, а взятое отдати» [173, с. 512].

Наведена норма свідчить про те, що в розглянутий період вперше в законодавстві Російської імперії з'являється прообраз встановлення відповідальності за необережний злочин, вчинений представником влади. Хоча, з точки зору сучасного закону, це положення ближче до невинної заподіяння шкоди, адже уособлює собою перший досвід встановлення кримінальної відповідальності за неналежне виконання своїх професійних обов'язків.

У ст. 3 Судебника 1550 р. було інкриміновано винесення неправильного рішення в результаті отримання хабара. У цьому випадку судді зобов'язуються відшкодувати позивачеві суму позову і всі судові мита в триразовому розмірі: «А которой боярин, или дворецкой, или казначей, или дьяк в суде посул возмет и обвинит не по суду, а обыщется то в правду, и на том боярине, или на дворецком, или на казначеи, или на дьяке взяты исцов иск, а пошлины царя и великого князя, и езд, и правда, и пересуд, и хоженое, и правои десяток, и железное взяти втрое, а в пене что государь укажет» [96, с. 30].

Кримінальне покарання у відношенні вищих службових осіб у період станово-представницької монархії визначав Государ. Для більш низьких чинів судового апарату кримінальна відповідальність встановлювалася законом. Так, згідно зі ст. 4 кримінальному переслідуванню підлягав дьяк, який за хабар склав підроблений протокол судового засідання або неправильно записав показання сторін або свідків. У даному випадку покарання виступало у вигляді стягнення з нього половини суми позову. Іншу половину відшкодував боярин, який,

будучи вищим за службою особою, повинен був стежити за своїм підлеглим. Дяк, крім того, підлягав тюремному ув'язненню [124, с. 166]. Отже, цілком очевидним видається те, що неправильні записи свідчень виконані дяком мають віддалені риси службової недбалості.

Наступним важливим у контексті нашого дослідження нормативно-правовим актом виявляється Соборне Уложення, 1649 р. Зокрема, ст. 7 містила таке положення: «А будет который боярин или околничей, или думной человек, или дяк, или иной какой судья, исца или ответчика по посулом, или по дружбе, или по недружбе правого обвинит, а виноватого оправит, а сыщется про то допряма, на тех судьях взяти исцов иск втрое, и отдати исцу, да и пошлины и пересуд и правой десяток взяти на государя на них же. Да за ту же вину у боярина, и околничего, и у думного человека отняти честь. А будет который судья такую неправду учинит не из думных людей, и тем учинити торговая казнь, и впередь им у дела не быти» [185, с. 42]. Як бачимо, тут також підкреслюється неприпустимість несумлінного ставлення суддів до виконання своїх обов'язків здійснення правосуддя.

Протягом довгого періоду Соборне Уложення 1649 р. залишалось основним законом про кримінальну відповідальність Російської імперії. Навіть попри змін і доповнень у XVII - XVIII ст. основа залишалась незмінною.

Водночас вважаємо за необхідне зосередитись на інших нормативно-правових актів минулого, які також відіграли значну роль у формуванні нинішньої норми, що передбачає кримінальну відповідальність за службову недбалість.

Більш детальна регламентація даної сфери правовідносин була здійснена в законодавстві Петра I. Так, в Указі «О воспрещении взяток и посулов и о наказании за оное» від 24 грудня 1714 р. був представлений широкий перелік осіб, включених до кола представників влади: «всем чинам, которые у дел приставлены великих и малых, духовных, военных, гражданских, политических, купецких, художественных и прочих... требовать никаких посулов, казенных и с народа собираемых денег брать» [158, с. 354].

Також Генеральний регламент Петра I встановлював відповідальність за зневажливе ставлення до служби. При цьому переслідуванню за необережні злочини підлягали службові особи не тільки судової системи, а й інших сфер державної діяльності, насамперед, військової. На необережний характер відповідного злочину вказувало вживання в тексті Указу слів «через недбалість», «лінощі», «дурниці», «повільності», «необачність» і т.д. [174]. А вже у Генеральному регламенті 1720 р вперше була закріплена загальна норма про бездіяльність влади.

Вперше норми про службові злочини були представлені як підсистема Особливої частини кримінального законодавства в проекті Кримінального уложення 1813 р. У ньому виділялася Глава. IX «О наказании за преступления чиновников по их службам», що складається з семи частин. Так, у першому містилися норми загального характеру; в інших – про відповідальність за окремі службові злочини [125, с. 166].

Розглянутий інститут отримав свій подальший розвиток в Зводі законів Російської імперії 1833 р. Так, у Розділ V передбачав відповідальність за окремі злочини по службі: порушення порядку служби та підпорядкованості (гл. 2); невиконання обов'язків за службою і зловживання владою (гл. 3); злочини, пов'язані із заподіянням шкоди казенному майну, керуючими їм особами, а також здійснюються чиновниками при укладанні підрядів і поставок, і прийомі речей, що поставляються в казну (гл. 4, 5); хабарництво («здирства») (гл. 6) [174, с. 681].

Своє логічне продовження еволюція кримінальної відповідальності службових осіб (державних чинів) у 1845 р. отримала в нормах Уложення про покарання кримінальні та виправні (далі - Уложення). У ньому було виділено розділ V (ст. 358-539), який іменувався «О преступлениях и проступках по службе государственной и общественной». Цьому розділу, як і Уложенню в цілому, були властиві громіздкість і казуїстичність. Його структура включала 11 глав, які об'єднували 9 частин і 175 статей. На думку Н.С. Таганцева, Уложення містило опис загальних злочинів по службі (Глави I-X) і особливих

(Глави XI) [237, с. 266]. Варто відмітити, що у першому випадку ознаки описані лише в загальних рисах, а тому суду варто підводити усі різноманітні службові порушення; у другому випадку, навпаки, маючи досить конкретний зміст, в нормах, окрім роду служби, вказувалися ще і конкретні порушення, відповідальність за які встановлював закон.

Відповідальність за службову недбалість містилась у ст. 368 Глави II «О превышении власти и противозаконном оной бездействии» Уложення. Згідно з цією статтею протизаконною бездіяльністю влади визнається невжиття чиновником чи іншою службовою особою в належний час всіх вказаних чи дозволених законами засобів, якими він мав можливість попередити чи зупинити яке-небудь зловживання чи безладдя, і таким чином забезпечити державу, суспільство чи ввірену йому частину від шкоди або збитків. У ст. 370 Уложення зазначалося, що особа, винна у вчиненні злочину, підлягає, залежно від важливості справи та інших обставин, позбавленню служби, звільненню зі служби або ж ув'язненню у фортеці на строк від одного до двох років, або ж в особливо важливих випадках і позбавленню всіх особливих, особисто присвоєних їй прав і переваг та заслання в Томську чи Тобольську губернію, з ув'язненням на строк від одного до двох років [173, с. 374].

При цьому не можна не відзначити, що криміналізація службових злочинів отримала більш чітке формально-логічне закріплення. Зокрема, в главі другій розділу V передбачено кримінальну відповідальність за бездіяльність влади, під яким розумілося невживання чиновником або іншою службовою особою в належний час всіх зазначених або дозволених законом засобів, якими він міг попередити або зупинити будь-яке зловживання або безладдя (ст. 368 Уложення).

Загального визначення та чіткого переліку суб'єктів злочинів по службі в Уложенні не містилося. Законодавець по-різному іменував таких осіб: чиновник; службова особа; особа, яка перебуває на службі державною чи громадською тощо. Стосовно до спеціальних складів злочинів в такій якості вказувалися судді; прокурори; секретарі; слідчі; межові чиновники; чиновники

поліції; нотаріуси; скарбники; чиновники, яким довірено зберігання грошових сум; службовці різноманітних відомств; священнослужителі, які перебувають на державній службі; лікарі; чини поштового відомства; цензори; архітектори і техніки; ватажки дворянства тощо.

Виділяючи осіб, які перебували на державній або громадській службі в окрему категорію, Уложення нерідко прирівнювало до суб'єктів цих діянь осіб, які не перебувають на державній або громадській службі, наприклад, службових осіб громадських і приватних банків; маклерів; членів ремісничих і церковних управ.

Слід мати на увазі, що крім цієї статті, у п'ятому розділі Уложення у главі десятій «О медленности, нерадении и несоблюдении установленного порядка в отправлении должности» містяться ст. 441-442, які спеціально присвячені питанням відповідальності за повільність і недбалість при здійсненні службових функцій [173, с. 371].

Відповідно до ст. 441 Уложення за повільність і недбалість при здійсненні службових функцій винуватим особам, на розсуд начальства, робляться зауваження чи оголошуються більш чи менш суворі догани. Коли ж винувата особа впродовж одного року підлягає за повільність чи недбалість багаторазовим зауваженням чи трьом суворим доганам і згодом, в цьому ж році, знову виявиться винуватою в упущенні, то вона, зважаючи на обставини, які більше чи менше збільшують чи зменшують її вину, підлягає або догані із внесенням у послужний список, або ж вирахуванню від трьох місяців до одного року із строку служби, або ж переміщенню з вищої служби на нижчу. Згідно з ст. 442 Уложення у випадку важливих зі сторони чиновника упущень, коли від недбалості його чи повільності при здійсненні функцій сталися видимі безпорядки чи упущення в справах, начальство може, не роблячи зауважень, не оголошуючи доган, відразу ж піддати суду, а останнього засудити із внесенням вироку в послужний список, або ж до вирахування зі строку служби від трьох місяців до одного року, чи звільненню з служби, зважаючи на ступінь вини [125, с. 169].

Незважаючи на кримінально-правовий характер самого Уложення, більшість передбачених в ньому правопорушень по службі тягнули такі заходи відповідальності як зауваження, догана, сувора догана, відрахування певного періоду з часу служби, відмова від служби, виключення зі служби тощо.

Водночас законодавець суворо карав чиновників, винних у невиконанні найвищого указу або веління (з наміром для будь-яких корисливих або інших видів); насильницькому перевищенні влади; привласненні або розтраті довіреного по службі майна; винесенні неправосудного вироку; хабарництва; вимаганні хабара і т.п. При цьому робилось важливе застереження про відсутність перевищення влади, коли при надзвичайних обставинах чиновник або службова особа бере відповідальність за прийняття також надзвичайних, більш-менш рішучих заходів і потім доведе, що вони у державних цілях були необхідними, або по наявним справам він не міг без видимої небезпеки або шкоди для служби відкласти прийняття цих заходів до вищого на те дозволу [33, с. 10].

У розглянутий період була зроблена спроба визначення зміст категорії «недбале виконання». Так, у поясненнях редакційної комісії до проекту Кримінального уложення під ним розумілася бездіяльність службовця, так і недбала діяльність. До недбалого виконання обов'язків були віднесені: занедбане діловодство, розлад ввіреної частини, слабкий нагляд за підлеглими. Так, в гл. IX Уложення «О преступлениях и проступках в отношениях между начальником и подчиненным» у частині 3 «О слабом за подчиненными надзоре» встановлювалася кримінальна відповідальність за слабкий через недбальство нагляд за підлеглими, який спричинив запущеність в справах або інший розлад в порядку служби (ст. 435) [96, с. 36].

Крім цього, в ст. 436 Уложення передбачалася відповідальність начальника, який знав про намір підлеглого вчинити протизаконні дії, що суперечать службовим обов'язкам, і не запобіг цьому через власну безпечність або морально-вольову слабкість. На особливу увагу заслуговує ст. 456 відділу першому «О преступлениях и проступках чиновников при следствии и суде»

гл. 11 «О преступлениях и проступках чиновников по некоторым особым родам службы». У ній встановлювалася відповідальність чиновника, який через недбальство або незнання своїх обов'язків не виконав передбачених законом правил і форм. У відділі третьому цієї ж глави в ст. 475 Уложення встановлювалася відповідальність чиновника міської або земської поліції, яке допустило через недбальство вчинення злочину, яке він мав можливість запобігти. У ст. 476 Уложення було криміналізовано неповідомлення про вчинений злочин, вчинений через недбальство чиновником міської або земської поліції.

Розвиток норм, які регулюють питання кримінальної відповідальності за службові злочини продовжувався й у ХХ ст. Так, відповідно до норм Кримінального уложення 1903 р. при кваліфікації необережних службових злочинів в якості обов'язкової ознаки об'єктивної сторони передбачалось настання суспільно шкідливого наслідку (за конструкцією був матеріальний склад злочину). Істотна шкода стосувалась порядку управління або казенного, громадського чи приватного інтересу. У гл. 37 «Преступные деяния по службе государственной и общественной», яка включала 51 статтю, встановлювалася кримінальна відповідальність за різні посадові (службові) злочини [174, с. 682].

Система злочинів проти державної або громадської служби включала не тільки злочини по службі, а й діяння, які сьогодні відносяться до числа злочинів проти правосуддя (незаконне позбавлення особистої свободи; порушення порядку проведення обшуку, огляду або виїмки; порушення порядку огляду; постанову завідомо неправосудного рішення суддею або іншим службовцем, уповноваженим на вирішення справ цивільних, кримінальних або дисциплінарних, або третейським суддею тощо) [125, с. 170].

Новелою даного джерела стало закріплення легальної дефініції службовця (ст. 636 Уложення). У ч. 4 ст. 636 Уложення містилася дефініція суб'єкта злочинів по службі державної чи громадської, яким визнавалося «всякое лицо, несущее обязанности или исполняющее временное поручение по службе государственной или общественной, в качестве должностного лица, или

полицейского, или иного стража или служителя, или лица сельского или мещанского управления». В Уложении встановлювалася відповідальність не тільки за умисне перевищення або бездіяльність влади, а й за вчинення таких дій через недбалість [143, с. 61].

Отже, Кримінальне Уложення 1903 р. більше відповідало умовам життя в частині, яке стосується службових злочинів. Проте воно в цілому не вступило в дію, а суспільство продовжувало жити за старими законами. Тому можемо стверджувати, що Уложення 1903 р. уточнило окремі положення попереднього закону, а саме - Уложення про покарання кримінальні і виправні в редакції від 1885 р.

У Постанові Ради Народних Комісарів від 22 липня 1921 р. «Про заходи боротьби із службовими злочинами» було визнано необхідним зобов'язати всі судові і адміністративні установи УСРР застосовувати посилене покарання, аж до застосування в особливо важливих випадках вищої міри покарання за бездіяльність влади, яка викликала розлад діяльності радянського апарату [137, с. 301].

Хоча після революції попри намагання керівництва країни відійти від імперського спадку, зокрема і законодавства, однак необхідно констатувати, що законодавство радянського періоду зберегло певну спадкоємність. Зокрема, законодавець зберіг історичний аналог службової недбалості, хоча із значним коригування норми відповідно до вимог часу. Зокрема, на ряду з недбайливим ставленням до службових обов'язків з'явився частково семантично тотожний термін «халатність».

Однак у ст. 108 Кримінального кодексу УСРР, прийнятого 23 серпня 1922 р., (далі – КК УСРР, 1922р.) було передбачено відповідальність за недбале ставлення до служби, тобто неуважне ставлення до покладених по службі обов'язків, яке потягнуло за собою тяганину, повільність у провадженні справ, безлад у діловодстві і звітності та інші упущення. За це було встановлено покарання у виді позбавлення волі чи виправно-трудова робіт на строк до одного року чи звільнення з служби [44, с. 65]. Об'єктивна сторона даного

злочину полягала в неуважному і недбалому ставленні до покладених по службі обов'язків, що спричинило за собою тяганину, повільність у виробництві справ, занедбаність в діловодстві та звітності й інші упущення по службі.

Крім того, Глава 2 Особливої частини КК УСРР 1922 р. складалася з 14 статей: зловживання владою (ст. 105 УСРР); перевищення влади (ст. 106 УСРР); бездіяльність влади (ст. 107 УСРР); недбале ставлення до служби (ст. 108 УСРР); дискредитація влади (ст. 109 УСРР); постанова неправосудного вироку (ст. 111 УСРР); незаконне затримання, незаконний привід, примушення давати показання при допиті (ст. 112 УСРР); привласнення грошей або інших цінностей (ст. 113 УСРР); одержання хабара (ст. 114 УСРР); провокація хабара (ст. 115 УСРР); службове підроблення (ст. 116 УСРР); розголошення відомостей, що не підлягають оголошенню (ст. 117 УСРР); ненадання в термін необхідних відомостей, довідок, звітів і т.п. (ст. 118 УСРР).

Закон у примітці до ст. 105 КК УСРР, 1922р.. Визначив, що суб'єктом посадових (службових) злочинів є особа, що обіймає постійні або тимчасові посаду в будь-якому державному (радянському) установі або підприємстві, а також в організації або об'єднанні, має за законом певні права, обов'язки і повноваження в здійсненні господарських, адміністративних, освітніх та інших загальнодержавних задач. Тобто, як бачимо, під таке визначення потрапляла посадова особа будь-якої державної, громадської або кооперативної організації, де було вчинено злочин.

У ст. 110 КК УСРР, 1922р. було встановлено відповідальність за зловживання владою, перевищення або бездіяльність влади і недбале ставлення до служби. Таким чином, законодавець не здійснював чіткого розмежування зазначених злочинів, об'єднуючи їх в одній нормі. При цьому обов'язковою умовою притягнення до кримінальної відповідальності було настання злочинних суспільно небезпечних наслідків у вигляді: порушення нормальної роботи центральних або місцевих господарських апаратів виробництва, розподілу або постачання; роботи транспорту; укладення явно не вигідних для держави договорів або угод; будь-яких інших дій пов'язаних із марнуванням

національної спадщини на шкоду інтересам трудящих. При цьому спостерігалось явне превалювання об'єктивного зобов'язання, за відсутності суб'єктивного ставлення до діяння і наслідків, що настали або могли настати. За справедливим твердженням В.М. Боркова, «в перших КК УСРР, 1922р. взагалі була відсутня вказівка на винність як ознаки злочину» [19].

У цей же період робляться перші кроки у регламентації розглянутого складу злочину як матеріального, що в більшій мірі виявилось в нормах КК УРСР 1927 р.

Що стосується розташування норм про службові злочини в системі Особливої частини КК УРСР 1927 р., то вони залишилися практично на позиціях КК УСРР 1922 р., однак глава «Посадові (службові) злочини» зайняла в Особливій частині не останнє місце. Між злочинами контрреволюційними і службовими з'явилася нова глава «Злочини проти порядку управління».

Однак така схема суттєво не відрізнялась від структури колишнього КК УРСР, в якому злочини проти порядку управління фігурували в якості розділу гл. 1 «Державні злочини». Описи складів посадові (службових) злочинів у КК України УРСР 1927 р. переважно носили редакційно-уточнюючий характер у порівнянні з його попередником. Так, замість зловживання владою і перевищення влади говорилося про зловживання владою або службовим становищем (ст. 109 УРСР) і перевищення влади або службових повноважень (ст. 110 УРСР). Склади бездіяльності влади і недбале ставлення до служби були об'єднані в одній статті [33, с. 35].

Згідно зі ст. 99 КК УРСР 1927 р. за бездіяльність влади, тобто невиконання службовою особою покладених на неї обов'язків, за наявності ознак, передбачених у ст. 97 КК УРСР, а також за неухвалене ставлення до служби, тобто за недбайливе або несумлінне ставлення до покладених службою обов'язків, за наявності тих самих ознак каралося позбавленням волі на строк до трьох років або виправно-трудовими роботами.

У ст. 97 КК УРСР було закріплено відповідальність за зловживання владою або службовим становищем, тобто за такі дії службової особи, які вона

могла вчинити лише із використанням службового становища та які, не будучи викликані службовою потребою, мали своїм наслідком явне порушення правильної роботи установи чи підприємства, або завдали їм майнової шкоди, або спричинили порушення громадського порядку чи охоронюваних законом прав та інтересів окремих громадян, якщо ці дії службова особа вчинювала систематично або з міркувань корисливої чи іншої заінтересованості, або коли вони спричинили чи завідомо для службової особи могли спричинити тяжкі наслідки [106, с. 71].

Відмінністю у дефініції поняття «службової особи» у КК УСРР 1922 р. виявилось застереження при якому службові особи професійних спілок підлягали кримінальній відповідальності за службові злочини за умови наявності постанови професійної спілки про притягнення до відповідальності.

У КК УРСР 1927 р. службова недбалість знайшла більш формалізовані критерії. Зокрема, ст. 111 КК УРСР встановлювала відповідальність за недбале або несумлінне ставлення до покладених по службі обов'язків. При цьому кримінальна відповідальність передбачалася лише за умови настання шкідливих наслідків, серед яких закон вказував тяганину; повільність у виробництві справ і звітності та інші упущення по службі. Крім цього, обов'язковою умовою притягнення до відповідальності за халатність називалось настання в результаті неї явного порушення правильної роботи установи або підприємства чи заподіяння їм майнової шкоди, або порушення громадського порядку або охоронюваних законами прав і інтересів окремих громадян [125, с. 171].

Окрім наслідків у вигляді заподіяння реальної шкоди до норми була введена явна загроза настання тяжких наслідків. Також знайшли свій вияв ознаки систематичності вчинення службової недбалості, а також кваліфікуючої ознаки корисливих мотивів, або іншої особистої зацікавленості. Отже, можемо стверджувати про колізійність закріплення необережної форми вини в поєднанні з корисливим мотивом або іншої особистої зацікавленістю.

Маємо зауважити, що для свого часу регламентація норми, що передбачала кримінальну відповідальність за службову недбалість в нормах перших радянських кодексів є цілком вдалою, однак надлишок оціночних категорій в її диспозиції викликали суттєві проблеми при кваліфікації злочину.

Відзначимо, що відповідальність за службові злочини була передбачена Главою VII КК УРСР 1960 р. До таких злочинів відносились зловживання владою або службовим становищем (ст. 165 КК УРСР), перевищення влади або службових повноважень (ст. 166 КК УРСР), недбалість (ст. 167 КК УРСР), одержання хабара (ст. 168 КК УРСР), посередництво в хабарництві (ст. 169 КК УРСР), дача хабара (ст. 170 КК УРСР), провокація хабара (ст. 171 КК УРСР), службова підробка (ст. 172 КК УРСР) [35, с. 48].

У Главі VII Особливої частини КК УРСР була закріплена принципово нова система службових злочинів, з якої були виключені склади спеціальних службових посягань, норми про які розміщувалися в інших розділах КК УРСР (проти правосуддя, військові злочини тощо). Змінилося у КК УРСР 1960 р. і поняття службової особи. Так, службовими особами закон визначав осіб, які постійно чи тимчасово здійснюють функції представників влади, а також займають постійно чи тимчасово на підприємствах, в установах чи організаціях незалежно від форм власності посади, пов'язані з виконанням організаційно-розпорядчих або адміністративно-господарських обов'язків, або виконують такі обов'язки за спеціальним повноваженням.

Однак, формулювання у КК УРСР складу недбалості започаткувало відхід вітчизняного законодавства від апробованої протягом кількох століть практики визнання цього злочину необережним. Так, у ст. 167 КК УРСР під поняттям «недбалість» розумілось невиконання або неналежне виконання службовою особою своїх службових обов'язків через недбале чи несумлінне ставлення до них, що завдало істотної шкоди державним чи громадським інтересам або охоронюваним законом правам та інтересам окремих фізичних чи юридичних осіб [105, с. 68].

У часи незалежності України законодавець під час розробки нового Кримінального кодексу зберіг кримінальну відповідальність за службову недбалість. Проте, її правова регламентація отримала в ньому більш широке змістовне наповнення. Зокрема, це коло суб'єктів вказаного злочину.

Дещо по-іншому сформульовані і ознаки суб'єктивної сторони розглянутого складу злочину. Так, буквально тлумачення диспозиції ч. 1 ст. 367 КК України дає підставу для висновку про те, що в ній, на відміну від попереднього вітчизняного законодавства (крім КК України УРСР 1960 р.) була закріплена, зокрема, умисна форма вини. Передумовою для цього є формулювання диспозиції ч. 1 ст. 367 КК України, оскільки вказівка на необережну форму вини стосовно наслідків злочинного діяння в ній відсутній. Однак цілком очевидно, що ознакою, що визначає злочин як необережне діяння, є ставлення особи до наслідків, які настали в результаті його дій. Законодавець пішов врозріз з усталеною у вітчизняній кримінально-правовій доктрині оцінкою недбалості як суто необережного злочинного діяння.

Сама ж норма неодноразово піддавалась змінам протягом дії КК України. Так, згідно з Законом України № 1508-VI від 11.06.2009 р. було посилено кримінальну відповідальність за службову недбалість. Однак вже через рік Законом України № 2808-VI від 21.12.2010 р. вказані зміни були скасовані. Проте найбільш незрозумілим нам видається Закон України № 3207-VI від 07.04.2011 р., в якому ст. 367 КК України декларовано було нову редакцію, однак по факту диспозиція не зазнала жодних змін, а санкція статті була змінена в сторону посилення відповідальності за службову недбалість, тому видається незрозумілою така позиція законодавця.

Отже, історичні віхи криміналізації недбалості в Україні, підсумки яких слід враховувати при оптимізації чинного закону, свідчать про наступне:

- про наявність правової традиції закріплення в законі необережної форми вини для складу службової недбалості і лише в КК України УРСР 1960 р. і КК України 2001 р. службова недбалість визнається, такою, що вчинена, у тому числі, умисно;

- про досвід виділення загального складу недбалості та спеціальних її різновидів;

- про традиційне встановлення матеріальної правової конструкції службової недбалості з обмеженням наслідків або порушенням роботи установи або підприємства, або заподіянням їм майнової шкоди, або істотною шкодою державним чи громадським інтересам, або охоронюваним законом правам та інтересам громадян. При цьому шкода у вигляді шкоди здоров'ю і тим більше настання смерті даними складом не охоплюється.

Отже, як бачимо, криміналізація злочинів у сфері службової діяльності була впроваджена фактично з часів утворення української державності. Відповідно з розвитком суспільних відносин у вказаній сфері аналогічно розширювалась і посилювалась кримінальна відповідальність за службові злочини. І цей процес, на нашу думку, ще не закінчено. За останні 18 років ст. 367 КК України піддавалася неодноразовим змінам, що стосувалися уточнення змісту наслідків складу службової недбалості. Все це дозволяє констатувати невтішні підсумки розвитку процесу законодавчої регламентації кримінальної відповідальності за недбалість у вітчизняному законодавстві.

Так, проведене нами опитування співробітників слідчих та судових органів показав, що саме складності у встановленні форми вини в складі недбалості, закладений в законі її дуалізм, формує численні проблеми не тільки при кваліфікації цього діяння, а й при відмежуванні його від суміжних складів злочинів (ст. 137, ст. 237, ст. 253, 271, ст. 425 КК України). У цьому сенсі чинна редакція ст. 367 КК України є дискусійним і потребує деякого уточнення для удосконалення процесу як для кримінально-правової кваліфікації, так і процесу досудового розслідування в цілому.

У зв'язку з цим необхідно звернутися до позитивного досвіду попередніх років і, спираючись на доктринальні положення української кримінально-правової науки, здійснити ревізію складу недбалості в кримінальному законі.

1.2 Стан наукового дослідження проблеми службової недбалості та її методологія

Кримінально-правове дослідження службових злочинів традиційно знаходиться в центрі уваги вітчизняних та зарубіжних авторів. Основи теорії злочинів у сфері службової діяльності були закладені і розвинені в працях таких вчених, як: П.П. Андрушко, В.В. Антипов, М.І. Бажанов, О.М. Бандурка, О.Ф. Бантишев, Д. Бараненко, І.Г. Богатирьов, Л.П. Брич, Р.В. Вереша, В.А. Владимиров, В.Д. Вознюк, В.В. Голіна, О. Грудзур, Н.О. Гуторова, П.С. Дагель, О.М. Джужа, О.О. Дудоров, А.А. Жижиленко, А.П. Закалюк, В.А. Клименко, О.М. Костенко, С.Я. Лихова, Р.Л. Максимович, Д.Г. Михайленко, Є.І. Моршнєв, В.О. Навроцький, М.І. Мельник, В.А. Мисливий, В.І.Осадчий, А.В. Савченко, Т.І. Слуцька, В.В. Сташис, Є.Л. Стрельцов, А.Ю. Строган, В.Я. Тацій, А.Н. Трайнін, В.І. Тютюгін, Б.С. Утевський, М.І. Хавронюк, В.І. Шакур, Ф.В. Шиманський й ін.

Теоретичні основи кримінальної та кримінологічної характеристик службової недбалості знайшли безпосереднє відображення в роботах Р.В. Вереша, В.А. Владимірова, Л.Д. Гаухман, С.В. Гончаренка, О.М. Гук, П.С. Дагель, Т.В. Дунаєвої, А.А. Жижиленко, А.Е. Жалінського, Б.В. Здравомислова, Т.В. Корнякової, В.Ф. Кириченка, В.А. Кочерги, М.Д. Лисова, Ю.І. Ляпунова, Р.Л. Максимовича, І.Г. Мінакової, С.В. Рак, А.Н. Трайніна, М.А. Тиняної, Ю.Ю. Тищенко, Б.С. Утевського, Н.Ю. Худякової, Н.С. Юзікової й інших.

Наявні вже дисертаційні дослідження про службову недбалість (В.Г. Анпілогова, С.Г. Келіна, Й.Й. Прапестіс, Х.Б. Шейніна) містять безліч цінних наукових положень, але вони були підготовлені на основі вивчення радянського кримінального законодавства і на базі відповідної судової практики. В останні роки на пострадянському просторі захищено низку дисертацій, присвячених проблемі кримінальної відповідальності за службову

недбалість та визначення заходів запобігання їй (Т.Є. Дунаєвої, В.А. Кочерги, І.Г. Мінакової, С.Ю. Меліхова, Ю.Ю. Тищенко, М.А. Тинянової, Е.В. Царьова).

Разом з тим, зважаючи на те, що службову недбалість розкрито в загальному контексті злочинів у сфері службової та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг (зокрема, у підручниках і науково-практичних коментарях до КК України), окремі актуальні питання щодо соціальної зумовленості кримінально-правової заборони цього діяння в чинній редакції ст. 367 КК, кримінально-правової оцінки службової недбалості, підвищення ефективності різнопланових та різнорівневих заходів запобігання службовій недбалості, визначення відповідних спеціалізованих і неспеціалізованих суб'єктів такої діяльності є недостатньо вивченими.

Ці обставини свідчать про актуальність комплексного кримінально-правового та кримінологічного дослідження службової недбалості з метою подальшої теоретичної розробки актуальних питань запобігання цьому суспільно небезпечному явищу.

У кримінально-правовій доктрині дореволюційного періоду категорія «недбалість», не використовувалася, оскільки, як вже було зазначено в законодавстві вона не знайшла ще свого відображення. Окремих монографічних досліджень, присвячених необережним службовим злочинам, також не публікувалося. У підручниках кримінального права дореволюційного періоду досить серйозну увагу приділялося необережній формі вини, так само як і комплексному поєднанні умислу і необережності.

Українське кримінальне право визначає службову недбалість як вид необережності, що є формою вини [9; 12; 102; 139; 193]. Для розуміння співвідношення понять вина та недбалість вважаємо за потрібне розглянути їх понятійний апарат та правову природу. У римському праві західної Європи під виною розуміється недотримання особою тієї поведінки, що вимагається правом. При цьому вина у широкому значенні тлумачиться як умисел (передбачав наслідки свого порушення (дії або бездіяльність) та бажав цих

наслідків; та необережність (не передбачав, але повинен був передбачити, тобто він не виявив необхідну дбайливість).

Тобто умисел та вина об'єднуються в загальному широкому розумінні цього слова. Про це стверджують і К. Цвайгерт та Х. Кетц [249, с. 131], об'єднуючи поняття вина або недбалість. Ми вважаємо, що використані вченими терміни не підходять для теорії кримінального права. Якщо у країнах загального права поняття «вина» розглядається як еквівалентне поняттю «недбалість», то у країнах континентального права останнє може описувати безліч варіантів поведінки.

У цьому контексті визначимо, що під терміном «необережність», розуміється діяння вчинене необдумано, необачно, наражаючись на можливу небезпеку, неприємність, тобто необережність визначається через непередбачливість та небезпеку. Водночас термін «недбалість» визначається як ставлення до своїх обов'язків байдуже, без належної старанності, не піклується, не турбується про кого-небудь або що-небудь, тобто недбалість виражається через байдужість та відсутність дбайливості [251, с. 22; 255, с. 145].

У кримінально-правових дослідженнях розуміння службової недбалості викликає певні суперечності. Так, в публікаціях радянського періоду «халатність», нині «службова недбалість», багатьма авторами ототожнювалася з недбалістю [123; 180; 208]. У фейлетонах 1965 р. «Немає диму без вогню», «Совість пожиже», «стиглий і спилися» представлені керівники підприємств, які недбало і безвідповідально ставляться до своїх обов'язків, вони – жадібні, погані керівники [96, с. 47].

У радянській правовій доктрині склад халатність знаходилась в центрі уваги вчених [8; 34; 97; 255]. Так, Н.Д. Дурманов і Б.С. Утевський виступали проти ствердження А.Н. Трайніна, що поняття халатності і недбалості майже рівнозначні [238, с. 302].

На думку Б.С. Утевського, термін «халатність» зазвичай розглядається з точки зору його ставлення до недбалості і визначається як поняття дещо ширше, ніж халатність. Однак, не погоджуючись з таким твердженням,

відстоював свою позицію, згідно з якою халатності може бути властива і умисна форма вини [238, с. 302-303].

Крім того, він виступав категорично проти виділення особливої форми вини – халатності, вважаючи, що сама ця категорія не відноситься до суб'єктивної сторони злочину. Такий же підхід Б.С. Утевський застосовував і до категорії «недбалість» в складі халатності, вважаючи її формою вияву діяння, а не суб'єктивного ставлення до вчиненого та його наслідків. Він, зокрема, зазначав: «Недбалість тут означає злочинно погану, об'єктивно низькоякісну діяльність службової особи» [208, с. 399–400].

Не можемо не звернути увагу на точку зору Н.Д. Дурманова, який справедливо вказував, що службова недбалість як кримінальний делікт, тобто не просто недбале ставлення до служби, але недбале ставлення, що спричинило описані в законі упущення по службі, отже, поняття недбалості складається з цих двох елементів [62, с. 134].

Зі свого боку, Н. Жижиленко відзначав, що не можна погодитися з авторами, оскільки вбачається в несумлінності свідомого (тобто умисного) недбалого ставлення до своїх обов'язків. Але, якби несумлінність і була ознакою, що належать до суб'єктивної сторони злочину, то з цього зовсім не випливало б, що поставлена в законі поряд з недобросовісністю недбалість точно також є обставиною, що належать до суб'єктивної сторони [64, с. 40].

На погляд Б.С. Утевського, недбалість в складі халатності слід розуміти не як форму вини, а як ознака, що відноситься до об'єктивної сторони складу злочину, оскільки недбалість тут пов'язана з настанням в результаті неї певних наслідків [238, с. 303].

У радянській літературі при дослідженні вказаного питання немає принципової різниці між недбалістю і недобросовісністю у контексті статті КК України про халатність. Зокрема, несумлінність – це недбалість, що реалізувалася зовні в більш активній формі.

В той же час, А.Н. Трайнін відстоював іншу позицію, згідно з якою халатність у ст. 111 КК України УРСР 1927 р. – це таке ставлення службової

особи до своїх службових обов'язків, при якому відсутня свідомість допустимої халатності, а несумлінність – це таке ж відношення, але тільки супроводжуване свідомістю допустимої халатності [206, с. 303]. Отже, може підсумувати, що недбалість слід розуміти як необережність, а несумлінність – як ознака умисного діяння.

З цим твердженням важко погодитися. Здається, що категорія недбалість лежить в площині суб'єктивної сторони складу злочину, а категорія несумлінність – об'єктивною. У радянському кримінальному законодавстві неналежне виконання ототожнювалося з виконанням службових обов'язків з такими термінами як «погано»; «несвоєчасно»; «неправильно»; «неточно»; «недбало»; «недбайливо». Сюди ж відносили виконання цих обов'язків не в повному обсязі. До неналежного виконання прирівнювалась недобросовісна і погана робота. У зв'язку з цим пов'язувати несумлінність з виявом тільки умисної форми вини в складі недбалості не можна.

Водночас у англійському праві «недбалість» використовується для опису будь-якої необережної поведінки в будь-яких контекстах, що не відповідає стандартам дбайливості, включає порушення обов'язку дбайливості та є пов'язаною з концепцією відповідальності за бездіяльність, покладалася на тих, хто взяв на себе обов'язок надати послугу і порушив обов'язок (обіцянку) надати її дбайливо або кваліфіковано.

Кримінальне право радянського періоду розглядало халатність і як злочин з подвійною або змішаною формою вини. Так, Н.А. Беляев, Н.С. Лейкіна, зокрема, вказувала на практику судів, яка яскраво свідчила про специфіку суб'єктивного ставлення службових осіб, які безвідповідально ставилися до службових обов'язків у вигоду своїм особистим інтересам, керувалися принципом «аби не працювати». На погляд науковців, наявним є умисел щодо недобросовісного ставлення до виконання своїх обов'язків і необережність по відношенню до наслідків – істотного збитку (шкоди) [112, с. 278].

Тим часом, теорія «змішаної форми вини» була піддана серйозній критиці. Важливим аргументом проти подібної позиції виступило те, що в

матеріальних складах злочинів важливу роль відіграє суб'єктивне ставлення особи до наслідків суспільно небезпечного діяння. Сучасна теорія кримінального права виходить з аксіоми наявності двох форм вини тільки в кваліфікованих складах злочинів [99; 122, с. 19].

Заразом в радянській літературі, зокрема в працях Н.Ф. Кузнецової, зверталася увага на те, що суб'єкт злочину відноситься до нього складніше, ніж просто до дій і наслідків. У конкретному злочинному діянні виявляється більш-менш сумісний ряд відносин до кожного юридично значущого ознакою конкретного діяння. І будь-яке відношення може надати той чи інший вплив на кваліфікацію злочину [123, с. 86].

За радянських часів, найбільш вагомою була праця О.Я. Светлова [180, с. 7], який у своєму дослідженні глибоко проаналізував службові злочини за КК України УРСР 1960 р., приділивши увагу й питанням кваліфікації халатності. Крім того, терміни «несумлінне» і «недбале» ставлення службової особи до служби, що використовуються для окреслення складу халатності, по суті, є синонімами. В цілому, вони повторюються до термінології законів ХІХ – початку ХХ ст., наслідуючи окремі положення об'єктивної та суб'єктивної сторони недбалості. Про це зазначали й деякі вчені [213, с. 7]. Саме тому на відміну від КК УРСР 1960 р. законодавець у конструкції норм Кримінального кодексу України застосував лише поняття «несумлінне» [104; 141].

Характеризуючи службову недбалість, доцільно звернути увагу на позицію С.І. Нежурбіді, визначену у дисертації «Злочинна необережність: концепція, механізм і шляхи протидії». У даній науковій роботі досліджуються виникнення і розвиток інституту необережної вини, її кримінально-правова та кримінологічна характеристики, особистість необережного злочинця; визначаються причини та умови вчинення злочинів з необережності, особливості механізму необережної злочинної поведінки. Також запропоновано заходи протидії злочинам, що вчиняються з необережності, і розглянуті методи їх профілактики, висловлюються пропозиції, дані рекомендації щодо активізації та вдосконалення діяльності по їх попередженню [144].

Однак, на жаль, вказана робота виконана на базі попереднього закону про кримінальну відповідальність, тому у цьому контексті варто згадати фундаментальну монографічну роботу Р.В. Вереси «Поняття вини як елемент змісту кримінального права України», в якій вперше на рівні монографічного дослідження в теорії кримінального права України комплексно розглядається нормативне визначення поняття вини за чинним Кримінальним кодексом України. Аналізуються основні підходи до розуміння вини в межах окремих кримінально-правових теорій континентальної системи права XVIII–XXI століть, досліджується розвиток вчення про вину в науці кримінального права Російської імперії та радянського кримінального права (друга половина XIX – початок 90-х років XX століття). Також обґрунтовуються доцільність нормативного визначення поняття вини з урахуванням досвіду вирішення цього питання в кримінальному праві зарубіжних країн та необхідність розширення змісту інституту вини в кримінальному праві України [24].

Представляє науковий інтерес колективне дослідження кримінологічних засад запобігання службовій злочинності, проведене під керівництвом професора О.Г. Кальмана, в якому обґрунтована необхідність створення в державі, на базі існуючих структур, окремого органу, який був би спроможним координувати зазначену сферу діяльності у рамках єдиної стратегії. Автори такий орган йменували Радою або Комітетом з попередження злочинів у сфері економіки при Раді Національної безпеки і оборони [75, с. 43]. Ми підтримаємо таку позицію, враховуючи те, що у багатьох країнах світу вже існують органи, які систематично аналізують стан справ у сфері протидії злочинності і дають належні рекомендації урядовим структурам для прийняття відповідних рішень.

Доцільно відзначити роботу С.І. Захарчука, який у своєю дисертаційному дослідженні «Необережні злочини зі спеціальним суб'єктом: кримінально-правове та кримінологічне дослідження» проаналізував теоретичні та практичні проблеми кваліфікації необережних злочинів зі спеціальним суб'єктом за сукупністю з іншими злочинами, виявив типові помилки, яких припускаються практичні працівники та розробив рекомендації з їх вирішення. А також надав

кримінологічну характеристику необережній злочинності зі спеціальним суб'єктом як соціально-правовому феномену, виявивши тенденції її розвитку. Важливим з боку кримінології є запропоновані ним заходи попередження необережної злочинності зі спеціальним суб'єктом з урахуванням особливостей її вияву як в масштабах всієї країни, так і в окремих її регіонах, використовуючи при цьому рекомендації осіб, які безпосередньо займаються судовою практикою переважно в даній області [68].

Свого часу Т.Є. Дунаєва провела кримінологічне дослідження на тему: «Кримінологічна характеристика, детермінація та запобігання службовій недбалості». Автором значну увагу приділено кримінологічній характеристиці службової особи, яка вчинила службову недбалість, детермінації і запобіганню службовій недбалості, досліджена службова недбалість як соціально-правове явище, проаналізовані фактори службової недбалості, причини й умови цього виду злочину, типи особи злочинця, види конкретної життєвої ситуації. Дослідницею запропоновано комплекс заходів запобігання службовій недбалості та вектори щодо удосконалення законодавства у сфері службової та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг [60].

Фундаментальною, на наш погляд, є робота І.Г. Мінакової «Халатність: кримінально-правові та кримінологічні аспекти», в якій автору на основі проведеного аналізу ознак об'єктивної сторони недбалості вдалось прийти до висновку, що недбалість відбувається шляхом бездіяльності як у випадку невиконання, так і в разі неналежного виконання обов'язків. При роз'ясненні дискусії з питання про співвідношення здійснення професійних функцій і виконання організаційно-розпорядчих чи адміністративно-господарських обов'язків, вчена пропонує під службовою особою розуміти особу, яка поряд із здійсненням професійних функцій виконує організаційно-розпорядчі або адміністративно-господарські обов'язки. А завдяки аналізу практики застосування статті КК України, яка передбачає відповідальність за халатність, встановлено, що майнову шкоду правоохоронюваним інтересам може бути

завдано не тільки в формі матеріальних збитків, а й у формі упущеної вигоди [133].

Важко оминати увагою і роботу Царьова Є.В. «Кримінальне законодавство про відповідальність за халатність: історія, сучасність, перспективи розвитку», в якому автор вперше дослідив вітчизняний і зарубіжний досвід регулювання кримінально-правових відносин, що виникають у зв'язку з невиконанням або неналежним виконанням службовими особами своїх обов'язків через несумлінне або недбалого ставлення до служби. Також завдяки проведеному кримінально-правовому аналізу об'єктивних і суб'єктивних ознак халатності, автор розробив рекомендації щодо кваліфікації халатності і відмежування цього злочину від суміжних діянь та визначив перспективи розвитку кримінального законодавства про відповідальність за халатність [247].

Крім цього, варто також звернути увагу на дисертаційне дослідження Ю.А. Кренєвої «Посадова халатність як вид девіантної поведінки співробітників пенітенціарної системи», в якому вченій шляхом вивчення психологічних детермінант формування посадової халатності як виду девіантної поведінки співробітників пенітенціарної системи було розроблено комплекс психодіагностичних, профорієнтаційних та адаптаційних заходів для співробітників пенітенціарної системи, які виявляють ознаки посадової халатності. Також у роботі вперше було дано визначення посадової халатності як самостійного виду девіантної поведінки в рамках вивчення її психологічних детермінант в умовах пенітенціарної системи та були виявлені і інтерпретовані статистично значущі відмінності між усередненими психологічними портретами груп співробітників пенітенціарної системи, які виявляють посадову халатність і співробітників, що успішно справляються зі своїми службовими обов'язками, а також співробітників різної девіантної спрямованості, а саме співробітників, схильних до алкогольної залежності і співробітників, виявляють ознаки суїцидальної поведінки [99].

Не можна не відзначити дисертаційну роботу Ю.Ю. Тищенко на тему: «Халатність: кримінально-правовий та кримінологічний аспекти». Автор вдало провів юридичний аналіз ознак складу халатності та запропонував пропозиції щодо вдосконалення кримінально-правової норми, яка передбачає відповідальність за халатність, і рекомендації щодо забезпечення ефективного застосування ст. 293 КК України РФ. Також вчений розглянув проблеми відмежування халатності від суміжних складів злочинів та вияв основні кримінологічні особливості, властиві халатності, проаналізувавши причини і умови, що сприяють вчиненню халатності. На підставі цього автору вдалося скласти кримінологічний портрет особистості злочинця, винного в халатності та основі всього дослідження розробив заходи попередження халатності [202].

Серед доволі нових фундаментальних робіт на пострадянському просторі варто відзначити і працю М.А.Тиняної, яка у своєму дослідженні «Кримінально-правова характеристика халатності» врахувала останні зміни, внесені до норми, що передбачає кримінальну відповідальність за халатність. Крім того, у результаті поглибленого дослідження ознак халатності, виконаного в історико-правовому, логіко-юридичному аспектах, нею розроблено ряд теоретичних положень, які уточнюють і розвивають уявлення про об'єктивні та суб'єктивні ознаки халатності. Також вкрай вдало обґрунтовано пропозиції щодо вдосконалення законодавчого визначення халатності, основних і кваліфікуючих ознак цього злочину, практики застосування норми про халатність [213, с. 7].

Серед нових наукових праць варто виокремити роботу В.А. Кочерги «Халатність: змістовні, компаративістські, правозастосовні аспекти», яка обумовлена комплексним характером дослідження і його акцентом на вивчення позитивного досвіду криміналізації недбалості в пам'ятках російського кримінального права різних періодів і в зарубіжних державах. Після останніх змін до російського кримінального законодавства це перше монографічне дослідження халатності, що містить їх критичний аналіз. У дисертації послідовно здійснено вивчення юридичних ознак халатності в процесі їх

історичного розвитку, становлення і нинішнього змісту з формулюванням відповідних висновків, автором здійснена спроба надання авторської дефініції категорії службових осіб [96].

Не можна оминати увагою і дослідження Ю.С. Рубцової «Посадова халатність при провадженні досудового розслідування у формі дізнання (кримінально-правові і кримінологічні питання)», в якому автору завдяки науковому тлумаченню юридичних ознак складу посадової халатності працівників підрозділів дізнання, глибокому науковому аналізу були встановлені причини та умови, що детермінують посадову халатність при провадженні досудового розслідування у формі дізнання та виявлені особистісні особливості співробітників органу дізнання, що допускають недбале ставлення до службових обов'язків. На підставі цього автору вкрай вдало сформовано комплекс заходів щодо підвищення ефективності попередження посадовій халатності, а також розроблено пропозиції і рекомендації, спрямовані на вдосконалення актів судового тлумачення і відомчих нормативних актів, що регламентують виробництво дізнання [177].

Варто розглянути й окремі праці вітчизняних вчених, які присвячені окремим науково-прикладним проблемам службової недбалості. Так, у навчально-практичному посібнику «Злочини у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг» колектив харківської школи правників вперше на основі Кримінального кодексу України 2001 р., досягнень науки кримінального права, з урахуванням судової практики проаналізовані об'єктивні та суб'єктивні ознаки злочинів, відповідальність за які передбачено в розділі XVII Особливої частини КК України, розглянуті питання кваліфікації цих злочинів, відмежування їх від суміжних складів злочинів, наведені необхідні міжнародно-правові акти, нормативний матеріал національного законодавства і матеріали судової практики [214].

Також у дослідженні «Кримінальна відповідальність за службову недбалість в історії вітчизняного кримінального законодавства» Р.Л. Максимович розглянув питання про відповідальність такого спеціального

суб'єкта злочину, як службова особа за допущену недбалість, аналізуються основні етапи розвитку цього питання в історії вітчизняного кримінального законодавства [125, с. 165–171].

Водночас Н.Ю. Худякова, аналізуючи кримінальну відповідальність за службову недбалість за законодавством інших держав, встановила, що кримінальне законодавство багатьох зарубіжних країн взагалі не містить відповідальності за службову недбалість (тобто за невиконання чи неналежне виконання службовою особою своїх службових обов'язків внаслідок несумлінного або недбалого ставлення до них) [246, с. 83]. Ми схильні вважати, що вказане свідчить про достатньо високий рівень розвитку кримінального законодавства України, адже така універсальність дає змогу застосувати до службових осіб кримінальну відповідальність за ширше коло суспільно-небезпечних діянь, а не тільки за конкретний її вид.

Ґрунтовний аналіз проблеми кримінально-правової характеристики службової недбалості провела С.В. Рак. Так, вказана вчена проаналізувала коло суспільних відносин, що становлять родовий та безпосередній об'єкт складу службової недбалості та запропонувала додатковим факультативним об'єктом визначати авторитет держави у випадках, коли злочин вчинено службовими особами публічного права, а зокрема представниками влади та органів місцевого самоврядування [171, с. 216].

Досліджуючи істотну шкоду як ознаку об'єктивної сторони складу злочину, передбаченого ст. 367 КК України, С.В. Рак встановила, що законодавець чітко визначив матеріальний момент суспільно небезпечних наслідків службової недбалості. Проте, якщо заподіяна шкода має нематеріальний характер, то і у законодавця, і у теоретиків, і, як результат, у судовій практиці відсутній однозначний підхід до визначення поняття «істотна шкода». Крім того, С.В. Рак припустила, що зміни у законодавстві частково декриміналізували злочин, передбачений ст. 367 КК України, а тому суд має застосовувати законодавство, не допускаючи розширеного тлумачення кримінального закону в напрямі посилення кримінальної відповідальності

[170, с. 216]. Також поіменний автор дослідила службову особу як суб'єкт службової недбалості та запропонувала низку змін до кримінального законодавства України [170, с. 216].

Серед обов'язкових умов будь-якого наукового дослідження вчені правники вважають встановлення його методологічних засад. Саме методологія є центральною категорією в наукознавстві, яка і визначає комплекс методів дослідження, в тому числі і такого соціально-правового явища як службова недбалість.

Методологія в широкому значенні розуміється вітчизняними вченими, як вчення про метод пізнання та його застосування. Метод пізнання – це способи та прийоми пізнання й перетворення дійсності відповідно до установок діалектико-матеріалістичної методології на основі системи конкретних методик [199, с. 8]. Існують й інші висловлювання з цього приводу. Так, зарубіжний вчений В.С. Швирьов та Б.Г. Юдин вважають, що метод наукового дослідження являє собою шлях і спосіб вирішення наукового завдання [253, с. 13–14], а вітчизняні дослідники О.Г. Данильян, В.М. Тараненко зазначають, що методика визначається як сукупність, послідовність, порядок використання конкретно наукових (прикладних) методів дослідження [51, с. 208].

Ми поділяємо позицію тих вчених, які методологію, метод і методику співвідносять як філософські категорії загального, спеціального і конкретного. Саме ці категорії і перебувають у діалектичних зв'язках та залежностях. Отже, у нашому дослідженні методологія водночас є теорією методів пізнання, сукупністю теоретичних принципів, логічних прийомів і способів дослідження явищ. Такий підхід співпадає з позицією вітчизняного вченого В.С. Медведєва, який вважає, що методологія є системою певних підходів, принципів і категорій, які опосередковують загальні властивості та зв'язки об'єктивного буття і наукового пізнання [128, с. 78].

Вітчизняний вчений А.І. Богатирьов, досліджуючи проблему методології у запобіганні професійній деформації персоналу місць несвободи прийшов до висновку, що методологію не можна зводити до одного якогось компоненту,

зокрема до методу чи вчення про метод, оскільки зміст методології передбачає у собі низку компонентів: світогляд і загальнотеоретичні концепції; загальні філософські закони і категорії; загальні та загальнонаукові методи [14, с. 9].

Слушною є думка Н.С.Юзікової, що методологія як цілісна система має власні інтегративні закономірності розвитку. Ці закономірності обумовлені тим, що складові методології, об'єднані у єдину систему у взаємодії між собою набувають властивості відмінні від первинного змісту та дії: методи пізнання зберігаючи відносну самостійність, поряд з цим виступають як вчення про методи і відповідні теоретико-гносеологічні узагальнення; філософські закони і категорії висвітлюють межі застосування приватно-наукових методів у конкретних дослідженнях, наприклад злочинності неповнолітніх, а останні у свою чергу збагачують арсенал філософії [257, с. 178].

До речі, слід звернути увагу, що в юридичній літературі методологія розглядається, як концептуальна єдність ідей, принципів, методів тощо, які становлять базис (пізнавальний стрижень) певної системи знань. Зокрема, вітчизняний дослідник С. С. Сливка вважає, що під методологією слід розуміти набуті установки, сформовані погляди, сформований кут зору і взагалі світогляд, який можна реалізувати за допомогою певних методів, підходів і засобів. Самі установки без методів не реалізуються, не є дієвими. Але використання методів потребує певних правил, які загалом іменуються методикою [182, с. 6].

Таким чином, одні автори під методологією розуміють сукупність певних теоретичних принципів, логічних прийомів і конкретних способів дослідження предмета науки, інші вказують, що це наука про методи; розуміють її як систему певних теорій, принципів, законів і категорій, що відображають процес пізнання [66, с. 7; 255; 260].

Вітчизняний вчений Ю.О. Тополь вважає, що методологія юридичної науки – це не тільки весь її інструментарій у вигляді тих чи інших підходів, способів, методів або принципів, а й теорія про їх використання. Лише у разі

такого підходу, на думку автора, методологія юридичної науки здатна виконувати функцію пізнання її предмета [205, с. 9].

Методологічною основою розроблюваного нами напряму дослідження є сукупність методів і прийомів наукового пізнання, зумовлених метою й особливостями службової недбалості.

Найбільший ефект дослідження об'єкта правової дійсності для його подальшого оптимального реформування досягається в тому випадку, коли першочергово детально вивчається генезис об'єкта. При цьому дослідника мають цікавити не лише окремі питання виникнення об'єкта як наслідку якихось правових процесів і явищ, а й динаміка його зародження, подальшого розвитку до окресленого моменту (по теперішній час).

Будь-яке сучасне явище чи процес має свої витoki в минулому, яке через теперішнє відображення спрямоване в майбутнє. Тому наукове дослідження службової недбалості в контексті кримінально-правової та кримінологічної науки не може обмежитись вивченням її стану по теперішній час, оскільки буде втрачено причинно-наслідковий зв'язок в еволюційному розвитку цього явища.

До речі, вітчизняні вчені С.Д. Гусарев та О.Д. Тихомиров під методологією юридичної науки розуміють систему принципів і способів організації, побудови та здійснення теоретико-пізнавальної юридичної діяльності в галузі дослідження державно-правової дійсності, а також вчення про цю систему [48, с. 34]. Інший вітчизняний вчений теоретик П.М. Рабінович вважає, що методологія це система підходів, способів наукового дослідження і теоретичні засади їх використання при вивченні правових явищ [168, с. 619].

Щодо інших вчених, то кожен з них розуміє методологію, як зауважує О.М. Костенко, за власним вибором. Це може бути натуралістична, позитивістська, діалектична, синергетична чи інша методологія. Не обов'язково «зашорювати» себе однією методологією, можна використовувати методи з різних методологій (у розумних звичайно межах), тобто методика конкретного наукового дослідження може виглядати як мозаїка методів [92, с. 9].

У нашому дослідженні ми використовуємо методологію запропоновану В.Т. Бусел: 1) вчення про наукові методи пізнання і перетворення світу, його філософська, теоретична основи; 2) сукупність методів дослідження, що застосовується в будь якій науці відповідно до специфіки об'єкта пізнання [22, с. 522]. Зокрема, його другого визначення методології. Термін «метод» як зауважують вітчизняні правники О.М. Бандурка, О.І. Богатирьова і В.О. Туляков походить від грецького *methodos* – спосіб пізнання [11, с. 82; 207, с. 35]. Інші правники О.Г. Кальман, І.О. Христин визначають метод як конкретний прийом, спосіб, засіб, що застосовується під час збору, обробки й аналізу інформації [73, с. 111].

Крім того, вітчизняні науковці методи дослідження класифікують за різними ознаками: за рівнем пізнання – емпіричні й теоретичні; за точністю припущень – детерміністичні й схоластичні, або ймовірно-статистичні; за функціями, які вони здійснюють у пізнанні – методи систематизації, пояснення й прогнозування; від конкретної галузі дослідження – фізичні, біологічні, соціальні, технічні тощо. З широкого погляду, методи дослідження поділяються на *загальнонаукові* (тобто вони можуть бути методами й емпіричного, і теоретичного дослідження) і *спеціальні*, що застосовуються в конкретній галузі науки [47, с. 15].

Однак більшість вчених і ми є їх прихильниками, крім загальнонаукових, виокремлюють *конкретно-наукові методи*, які застосовуються в окремих науках або в кількох близьких між собою наукових дисциплінах. Вони поділяються на дві групи: *міждисциплінарні* та *спеціальні* [108, с. 93; 113].

Інші визначають такі рівні методології: філософський (фундаментальний), загальнонауковий (емпіричний, теоретичний та змішаний методи) та конкретно-науковий (догматичний метод) [245, с. 47]. В. П. Кохановський, наприклад, поділяє всі методи на п'ять основних груп: філософські, загальнонаукові, окремі методи (сукупність способів, принципів пізнання, дослідних прийомів і процедур, що використовуються в науці: методи механіки, фізики, біології і соціально-гуманітарних наук), дисциплінарні

методи (система прийомів, що застосовуються в тій або іншій науковій дисципліні, які входять в яку-небудь галузь науки або виникли на стиках наук), методи міждисциплінарного дослідження (сукупність низки синтетичних, інтегральних способів (що з'являються внаслідок поєднання елементів різних рівнів методології) [93, с. 185].

Загальнонаукові методи використовуються в переважній більшості наук, наукових дисциплін і напрямів. Ці методи поділяються на дві великі групи: традиційні і сучасні (модерні), і є дещо умовними. Традиційно загальнонауковими методами є: спостереження, аналіз і синтез, індукція і дедукція, порівняння й аналогії, узагальнення й абстрагування, метод експерименту. До сучасних (модерних) загальнонаукових методів належать: метод моделювання, системний, формалізації, ідеалізації, аксіоматико-дедуктивний [108, с. 87].

Таким чином обрання методу дослідження залежить від багатьох факторів, але його основі дослідження обов'язкові методи: діалектичний; порівняльно-правовий, історичний; історико-правовий, соціологічний та догматичний. Меншою мірою вченими застосовуються такі методи: метод структурно-системного аналізу; формально-юридичний; статистичний; формально-логічний; системно-структурний; та систематичний метод.

До речі, відомий вітчизняний вчений у галузі кримінального права О.О. Дудоров у своєму дослідженні використав такі методи, як синергетичний, логіко-догматичний, герменевтичний, історико-порівняльний, історико-лінгвістичний, метод лінгвістичної інтуїції, системний, це дозволило йому в повному обсязі розкрити методологію проблеми кримінально-правової охорони системи оподаткування України [59, с. 5].

Крім того, під час надання кримінологічної характеристики службової недбалості були використанні прийоми й методи виміру латентної злочинності щодо службової недбалості з урахуванням її специфіки вияву. Їх можна узагальнити у такі групи:

1) соціологічні прийоми і засоби (спостереження, анонімні опитування, експертні оцінки, дослідження віктимізації населення, контент-аналіз засобів масової інформації, аналіз документів);

2) засоби, які застосовуються в оперативно-слідчій діяльності;

3) економіко-правовий аналіз господарської діяльності;

4) порівняльний аналіз практики притягнення до дисциплінарної та адміністративної відповідальності.

Неповно досліджені проблемні питання ознак за службову недбалість, а надані часткові роз'яснення не відповідають сучасним положенням його тлумачення в доктрині кримінального права. Теорія кримінального права має застарілі «уявлення» деяких юридичних ознак складів злочинів за службову недбалість «скопійовані» з КК України минулих років. Саме тому виникла необхідність проведення спеціального дослідження кримінальної відповідальності за службову недбалість.

Таким чином, узагальнюючи вищевикладене робимо висновок, що звернення нами до методологічного інструментарію дослідження службової недбалості через призму кримінально-правової та кримінологічної характеристики дозволило обрати та обґрунтувати найбільш ефективні методи наукового пізнання (зокрема: діалектичний; історико-правовий; порівняльно-правовий; формально-юридичний; функціональний; системно-структурний; соціологічний; статистичний та метод контент-аналізу).

При цьому доведено, що, незважаючи на існування різних методик щодо дослідження даного виду злочину, ми вважаємо, що саме через це можна об'єктивно оцінити стан вітчизняного кримінального законодавства. Отже, наведені вище методологічні засади кримінальної відповідальності за службову недбалість визначили засадничі (базові) положення нашої дисертації. Більше того, їх осмислення сприятиме вибудовуванню логічно узгодженої системи знань про службову недбалість.

Вищевикладене дозволяє надати наступне визначення методологічного інструментарію службової недбалості через призму кримінально-правової та

кримінологічної характеристики – це процес наукового пізнання, який відображає спосіб існування, спрямованість розвитку службової недбалості в абстрактно-теоретичному й емпірично-практичному вимірі.

1.3. Зарубіжний досвід законодавчої регламентації кримінальної відповідальності за службову недбалість

Світова кримінально-правова практика засвідчує, що не лише в українському суспільстві наявна проблема недбалості у трудовій сфері. Завдяки компаративістському аналізу вітчизняного та зарубіжного досвіду криміналізації службової недбалості ми робимо висновок про їх суттєву відмінність. Найперше звертає на себе увагу та обставина, що подібна криміналізація здійснена лише в деяких з державах світу. Зокрема, це держави західної та центральної Європи (Австрія, Великобританія, Голландія, Данія, Іспанія, Польща, Туреччина, Швеція, Швейцарія), а також Аргентина, Ізраїль, Китай.

У більшості країн переважає принцип кримінально-правової регламентації умисних злочинних діянь, а тому відповідальність за службову недбалість передбачається нормами адміністративного і цивільного права (наприклад, Болгарія, США, ФРН).

Кримінальні кодекси зарубіжних країн, які передбачають кримінальну відповідальність за службову недбалість, умовно розподілимо на дві групи. У джерелах кримінального права більшості країн законодавець йде шляхом конструювання загальних складів злочинів. Так, в гл. 7 т. 11 (1) «Зборів законів Англії» Хелсбері закріплена криміналізація службових злочинів – «злочинів, вчинених службовими особами або пов'язаних з їх діяльністю». В її рамках об'єднані 4 види злочинів:

- 1) хабарництво;
- 2) продаж служб і обструкція службових осіб;

3) невиконання службовою особою його обов'язків;

4) злочини, що здійснюються окремими службовими особами [42, с. 319].

Невиконання службовою особою обов'язків є основним службовим злочином і включає в себе 5 видів діянь: зловживання владою, порушення довіри та обман, недбалість при виконанні обов'язків (службова недбалість), невиконання обов'язків і неуповноважене поширення службової інформації [50, с. 23]. Об'єктивна сторона службової недбалості при виконанні обов'язків полягає в свідомому недбалому виконанні службовцям обов'язків, покладених на нього законом або загальним правом, «якщо відсутні розумні вибачення або виправдання» [176, с. 62].

Водночас Звід законів США не передбачає кримінальної відповідальності за необережні службові злочини. Так, у ст. 195 Кримінального кодексу штату Нью-Йорк передбачена лише кримінальна відповідальність за неправомірну поведінку службових осіб. Об'єктивна сторона цього злочинного посягання полягає у неправомірній поведінці під час здійснення обов'язків з метою отримання вигоди або позбавити кого-небудь вигоди, або завдати шкоди іншій особі, користуючись своїми службовими обов'язками, а також в ухиленні від виконання обов'язків, прямо покладених на особу законом або відповідних до його служби [191, с. 102]. Однак маємо зазначити, що з суб'єктивної сторони вказані діяння характеризуються винятково умисною формою вини.

Кримінальний кодекс Австрії як такий склад службової недбалості не передбачає. Однак, на наш погляд, його прототипом може виступати ст. 303 КК Австрії «Необережне порушення свободи особистості або права на недоторканність житла». Зокрема, у цій статті визначено, що чиновник, який з необережності заподіює шкоду правам іншої особи шляхом протиправного обмеження або позбавлення його особистої свободи чи шляхом протиправного обшуку в квартирі, карається позбавленням волі на строк до трьох місяців або грошовим штрафом в розмірі до 180 денних ставок [215]. Нам видається, що вказаний приклад являє собою досвід криміналізації спеціального виду недбалості, що зазіхає на конституційні права людини.

Варто зазначити, що у країнах загального права передбачена відповідальність і за невиправдану бездіяльність особи, а також відмова від виконання покладених на особу обов'язків або від здійснення службової діяльності [176, с. 62].

У країнах романо-германської та мусульманської систем права також передбачено кримінальну відповідальність за службову недбалість. Так, у ст. 230 КК Туреччини, встановлено кримінальну відповідальність за недбалість чиновника, а у ст. 231 КК Туреччини визначено підстави покарання для суддів, які допустили недбалість [231].

Схожа регламентація службової недбалості міститься і у кримінальному законодавстві Голландії. Так, ст. 356 КК Голландії встановлює відповідальність глав міністерств, які внаслідок свого надзвичайно недбалого або необережного поводження не виконали покладені на них службові повноваження. Крім цього, у ст. 368 КК Голландії передбачається покарання для публічних службовців (відповідальних за розслідування кримінального правопорушення або які дізналися про незаконне позбавлення волі), які через недбалість або необережність не виконують дій, що входять до їх службових обов'язків (компетенції) [218].

Специфічна норма про службову недбалість, яка не має аналогів в кримінальному законодавстві інших країн, міститься в Законі про кримінальне право Ізраїлю [67]. Зокрема, згідно зі ст. 266 цього нормативно-правового акту особа, відповідальна за зберігання печатки, які карбувалися за вказівкою офіційного органу управління, суду або суду особливої юрисдикції, через недбалість дозволила її зламати, знищити або незаконно використовувати підлягає кримінальній відповідальності.

У кримінальному законодавстві Іспанії категорія «службова недбалість» застосовується щодо суддів. Так, ст. 442 і 446 КК Королівства Іспанії передбачають відповідальність не тільки за умисне винесення незаконного вироку або рішення суддею або магістратом, а й за вчинення тих самих дій через грубу необережність або через просте незнання [220].

Криміналізація службової недбалості здійснена і в КК Данії. У ст. 148 КК Данії встановлена відповідальність будь-якої особи, наділеного юрисдикцією чи іншої державної владою вирішувати правові питання, чи в чій обов'язки входить застосування каральної влади держави, за умисне або грубе недбале недотримання встановлених законом процедур [219].

Зі свого боку, КК Швеції, хоча і встановлює відповідальність за службову недбалість в загальній нормі, на відміну від КК України відносить її до зловживань службовими повноваженнями [233]. Так, ст. 1 гл. 20 «Про зловживання службовим становищем і т.п.» дає підставу для застосування кримінальної відповідальності до особи, яка під час здійснення державних повноважень шляхом дії або бездіяльності умисно або з необережності не виконує свої службові обов'язки.

Схожою за своїм змістом є ст. 250 КК Аргентини, згідно з якою карається позбавленням волі «той начальник або співробітник органів охорони правопорядку, який, не маючи на те обґрунтованих причин, відмовився, не надав або запізнився з наданням допомоги, яку він вимагає на законних підставах компетентними цивільною владою» [217].

У Кримінальному кодексі КНР службова недбалість включена до норми, яка передбачає відповідальність за зловживанням службовими повноваженнями (ст. 397 КК КНР, гл. 9 «Злочини проти інтересів державної служби»). Об'єктивна сторона даного складу злочину включає недбале ставлення до служби співробітників державних органів, тобто, по суті, вона детально не розкрита в диспозиції названої норми [221].

Звертає на себе увагу те, що на відміну від ч. 1 ст. 367 КК України, основний склад службової недбалості у КК Туреччини сконструйований як формальний, не вимагаючи для кримінально-правового переслідування (притягнення до кримінальної відповідальності) настання наслідків вчиненого діяння. І лише кваліфікований склад злочину передбачає настання наслідків у вигляді заподіяння шкоди, яка не конкретизована законодавцем. Для притягнення до кримінальної відповідальності за службову недбалість за КК

Аргентини, Голландії, Швеції, Закону про кримінальне право Ізраїлю також настання будь-яких наслідків не закріплено у якості обов'язкової ознаки (матеріальний склад злочину).

Інший підхід притаманний КК Австрії, оскільки об'єктивна сторона основного складу необережного порушення свободи особистості або права на недоторканність житла (ст. 303) включає настання наслідків у вигляді шкоди правам відповідної особи. Таким чином, в законі закріплена матеріальна правова конструкція складу службової недбалості. У ст. 397 КК КНР також обов'язковою ознакою об'єктивної сторони службової недбалості виступає заподіяння значної шкоди громадському майну або державним чи народним інтересам.

Таким чином, при конструюванні матеріальних складів злочинів в КК зарубіжних країн наслідки, як правило, закріплюються або в загальній формі як «настання шкоди» або «істотної шкоди», або «порушення здійснення закону», або конкретизуються – «винесення явно незаконного вироку» (КК Іспанії), знищення печатки (Закон про кримінальне право Ізраїлю).

Вивчення досвіду криміналізації службової недбалості в кримінальних законах пострадянських держав слід проводити, враховуючи наявність спільності історичних, наукових, світоглядних засад кримінального законодавства цих країн. Необхідно відзначити, що кримінальні кодекси всіх колишніх союзних республік традиційно виділяли склад недбалості (наприклад, ст. 167 КК УРСР, ст. 186 КК Молдавської РСР, ст. 172 КК України РФРСР й ін.), що беззаперечно позначилося і на чинному кримінальному законодавстві більшості цих держав.

Аналіз кримінальних законодавств ряду пострадянських держав (зокрема, КК Республіки Вірменія [224], Республіки Азербайджан [216], Республіки Білорусь [225], Республіки Казахстан [226], Молдови [227], Республіки Узбекистан [229], Російської Федерації [230]) дає підставу для висновку про те, що в них зберігається історична правонаступність у питанні криміналізації службової недбалості.

Заразом в зазначених джерелах проглядаються як подібні риси закріплення законодавчої конструкції складу недбалості, так і суттєві відмінності. Так, всі проаналізовані кримінальні закони, крім КК Литви [223], містять норму, яка встановлює кримінальну відповідальність за службову недбалість. У КК Молдови, крім загальної норми, виділені спеціальні, в яких криміналізовані окремі види недбалості (зокрема, ст. 378 «Недбале ставлення до служби»). Ведучи мову про КК Російської Федерації, варто виділити їх поділ на дві глави: «Злочини проти інтересів служби в комерційних та інших організаціях» та «Злочини проти державної влади, інтересів державної служби та служби в органах місцевого самоврядування» [230].

У цілому можна відзначити єдність законодавців пострадянських країн у визначенні основного безпосереднього об'єкта службової недбалості, під яким слід розуміти суспільні відносини в сфері забезпечення порядку несення державної служби і виконання покладених на службову особу обов'язків.

Заразом визначення видового об'єкта недбалості має певну специфіку. Так, склад службової недбалості законодавець відніс до гл. 35 КК Республіки Білорусь «Злочини проти інтересів служби», в КК Казахстану – в гл. 15 «Корупційні та інші кримінальні правопорушення проти інтересів державної служби та державного управління», в КК Республіки Узбекистан – в гл. XV «Злочини проти порядку управління» розділу 5 «Злочини проти порядку функціонування органів влади, управління та громадських об'єднань», в КК Республіки Молдова – в гл. XV «Злочини проти належного порядку роботи в публічній сфері». Однак, по суті, при очевидних відмінностей в назвах зазначених глав спостерігається і певну єдність в змісті фактичного видового об'єкта недбалості, яким, на наш погляд, виступають суспільні відносини, що забезпечують належний порядок державної влади, а також функціонування служби як в державних, так і місцевих органах, установах та підприємствах.

Об'єктивна сторона недбалості в кримінальному законодавстві пострадянських країн, як правило, виражена невиконанням або неналежним виконанням покладених на службову особу службових обов'язків при реальній

можливості їх здійснення та виконання належним чином. Службова недбалість можлива як у формі бездіяльності, так і у формі дії (ст. 428 КК Республіки Білорусь). Аналогічна конструкція злочинного діяння закріплена в кримінальних законах Вірменії (ст. 315), Азербайджану (ст. 314), Молдавії (ст. 329), Республіки Казахстан (ст. 371), Російської Федерації (ст. 293), Республіки Узбекистан (ст. 207). Отже, при невиконанні службовою особою своїх обов'язків діяння виражається в формі бездіяльності, а в ситуації неналежного їх виконання можливе як дія, так і бездіяльність.

Як виняток можна привести тільки ст. 319 КК Латвії «Бездіяльність державної службової особи», оскільки вона містить дещо іншу правову конструкцію злочинного діяння, яке виражається в невиконанні обов'язків державними службовими особами, тобто умисному чи через недбалість невиконання державною особою дій, які вона відповідно до закону або покладеному на нього завданням зобов'язана здійснити для запобігання шкоди державній владі або порядку управління або охоронюваним законом правам та інтересам особи. Таким чином, у даному випадку службова недбалість передбачає лише одну форму злочинного діяння – бездіяльність.

Спостерігається єдність позицій законодавців пострадянських країн і при закріпленні правової конструкції складу службової недбалості. У всіх досліджених КК він представлений як матеріальний, оскільки для визнання діяння закінченим необхідне настання описаних в диспозиції відповідних норм злочинних наслідків.

Так, обов'язковою ознакою злочину, передбаченого ст. 428 КК Республіки Білорусь («Службова недбалість»), є настання наслідків у вигляді заподіяної з необережності смерті людини або інших тяжких наслідків, або незаконного відчуження або знищення державного майна, що призвело до заподіяння шкоди в особливо великому розмірі, зокрема при його роздержавленні або приватизації. У даному випадку використовується і формально-визначений критерій шкоди й оціночна ознака. Згідно зі приміткою 2 до гл. 35 КК Білорусі під особливо великим розміром збитку

розуміється розмір в сумі, який в тисячу і більше разів перевищує розмір базової величини, встановлений на день вчинення злочину. Щодо суттєвості наслідків, то п. 19 постанови Пленуму Верховного Суду РБ № 12 від 16.12.2004 р. вказує, що для вирішення питання про визнання шкоди суттєвим необхідно враховувати ступінь негативного впливу на нормальну роботу організації, число потерпілих громадян, тяжкість заподіяної фізичної або моральної шкоди. Істотність шкоди також може виражатися і в підриві авторитету органів влади [146].

Вказівка на наслідок у вигляді великої шкоди або істотної шкоди правам чи охоронюваним законом інтересам громадян або державним чи громадським інтересам міститься в ст. 371 КК Казахстану.

У ч. 1 ст. 315 КК Вірменії наслідки недбалості визначаються істотною шкодою правам і законним інтересам осіб або організацій або законним інтересам суспільства або держави (у разі майнової шкоди – в розмірі суми, що перевищує тисячократним розмір мінімальної заробітної плати, встановленої на момент вчинення злочину, або вартості збитку), що свідчить формалізовану законом істотність шкоди, зокрема, через розмір майнової шкоди.

У російському, як і українському кримінальних законодавствах при описі наслідків службової недбалості використовуються оціночні категорії у вигляді «що заподіяло істотну шкоду державним чи громадським інтересам або охоронюваним законом правам та інтересам окремих фізичних або юридичних осіб». У КК цієї країни застосований цікавий спосіб об'єктивації розміру істотної шкоди. Зокрема, відповідно до примітки статті 293 КК РФ великим визнається збиток, сума якого перевищує 1 млн. 500 тис. руб. [230]. Таке формулювання вважаємо дивним для законодавчого акту, оскільки чітке нормативне визначення межі розміру шкоди не актуально відображає соціально-економічний стан в країні. Це видається вкрай актуальним протягом останніх років, коли національна валюта девальвувала майже втричі.

Варто зауважити, що форми закріплення наслідків службової недбалості у КК Молдови не збігається з раніше розглянутими. Зокрема, в ч. 1 ст. 329

закріплені наслідки у вигляді заподіяння шкоди у великому розмірі громадським інтересам або правам і охоронюваним законом інтересам фізичних або юридичних осіб.

Уніфікованим підходом характеризується регламентація суб'єкта досліджуваного злочину. Так, кримінальні закони всіх зарубіжних держав передбачають для службової недбалості відповідальність спеціального суб'єкта. Зокрема, як такими в різних джерелах вказані: службові особи; чиновники; працівники державного органу; особи, наділені владними повноваженнями або виконують значущі функції. Як правило, до службових відносяться особи, що несуть службу в органах державної влади і місцевого самоврядування, і лише зрідка співробітники приватних структур.

Так, у ФРН службова особа розкривається через такі категорії, як «суддя», «чиновник» і т.д. [43]; в Італії службова особа – це особа, яка реалізує законодавчі, виконавчі або адміністративні функції [111]. Крім того, службовою особою може бути особа, обрана на певну службу (Голландія, США, Японія [235]). На відміну від вітчизняного законодавства, де не передбачена відповідальність за службову недбалість представників управлінського апарату приватних компаній, в Іспанії, Великобританії та Італії в коло суб'єктів даного злочину включені особи, що займають керівні посади в приватних організаціях. КК Болгарії надзвичайно розширює ознаки «службової особи» аж до його діяльності в громадській організації, на індивідуальному підприємстві і в якості помічника приватного нотаріуса (ст. 93) [130, с. 27]. У КК Китаю визначено досить широке коло суб'єктів недбалості, оскільки до них віднесені співробітники державних органів.

Здебільшого зарубіжні законодавці для службової недбалості передбачають необережну форму вини (Австрія, Туреччина, Данія, Німеччина та ін.). Однак кримінальні закони Польщі [228], Франції [232], Швеції, як і КК України, допускають вчинення цього діяння як умисне, так і з необережності.

Законодавці всіх пострадянських країн одностайні в закріпленні спеціального суб'єкта службової недбалості. Однак, коло осіб, що відносяться

до таких, не тотожний. На наш погляд, окрім українського, найбільш широкий їх перелік закріплений в КК Казахстану: особа, уповноважена на виконання державних функцій, або прирівняна до нього особа, або службова особа, або особа, яка обіймає відповідальну державну службу (ст. 371). Широко визначено суб'єкта службової недбалості і в КК Молдови – публічна особа.

Згідно зі ст. 160 КК Естонії чиновником є особа, яка має офіційну службу в агентстві, підприємстві або організації на основі будь-якої форми власності, якій адміністративні, наглядові, управлінські, операційні або організаційні функції, або функції, пов'язані з організацією руху матеріальних активів або функції представника державної влади були надані державою або власником [234].

Литовське законодавство (ст. 229 КК) прирівнює суб'єкта управлінської недбалості до державного службовця за умови виконання останнім ряду публічних функцій, а також передбачає спеціальну норму про відповідальність за недбале ведення бухгалтерського обліку (ст. 223).

Законодавству ряду пострадянських країн відомий інститут недбалості керівників комерційних структур. Так, КК Казахстану в ст. 254 встановлює кримінальну відповідальність за недбалість управлінських суб'єктів. У ст. 197 КК Латвії передбачена кримінальна відповідальність за недбале виконання службових обов'язків, вчинене відповідальним працівником підприємства.

Регламентация форми вини в пострадянських країнах має свою специфіку. Як правило, в якості обов'язкової ознаки включає лише вину. Згідно з КК Республіки Білорусі службова недбалість – єдиний злочин проти інтересів служби, яке не є умисним. Службова особа не передбачає суспільно небезпечних наслідків своєї поведінки по службі, хоча повинна була і могла передбачити, а так само передбачає можливість настання суспільно небезпечних наслідків свого діяння, але діє з переконанням того, що йому вдасться уникнути суспільно небезпечного наслідку. Відповідальність за службову недбалість настає в тому випадку, якщо службова особа не тільки повинно було вчинити певні дії по службі, але і мала реальну можливість їх

здійснити, зокрема, належним чином. Слід мати на увазі, що неправильні дії недосвідченого працівника, поставленого адміністрацією в неналежні умови роботи, не може бути притягнений до кримінальної відповідальності за службову недбалість.

У ст. 329 КК Молдови вказівку на форму вини відсутня, отже, можна припустити, що ці дії можуть бути вчинені не тільки з необережності, а й умисно. Такий же підхід до закріплення форми вини характерний і для інших вивчених нами кримінальних законів пострадянських держав. Звертає на себе увагу специфіка регламентації форми вини в КК Латвії. У диспозиції ч. 1 ст. 319 Кодексу закріплено, що бездіяльність державного службовця – це умисне чи через недбалість невчинення державною особою дій, які вона відповідно до закону або покладеному на неї завданням зобов'язана вчинити [222]. У даному випадку простежується чітке протиставлення умислу і необережності у вигляді недбалості.

Ведучи мову про критерії застосування механізму покарання за службову недбалість, слід звернути увагу на конститутивну специфіку підходів до цього питання в зарубіжних країнах. Кримінальні закони більшості держав передбачають досить суворе покарання, зокрема і у вигляді позбавлення волі. Варто також зазначити, що визначення законодавцем розміру покарання за службову недбалість свідчить про ступінь суспільної небезпеки вказаних діянь у тій чи іншій державі.

Зокрема, КК Аргентини передбачає покарання за вчинення досліджуваного злочину у вигляді позбавлення волі на термін від одного місяця до двох років і спеціальне обмеження в правах на подвійний термін (ст. 250). Законодавець Австрії також досить суворий до чиновників, встановлюючи за службову недбалість покарання у вигляді позбавлення волі до трьох років. Стаття 1 гл. 20 КК Швеції визначає покарання у вигляді тюремного ув'язнення на термін не менше шести місяців і не більше шести років. Згідно з Кримінальним законом Ізраїлю винний в недбалому ставленні до зберігання друку підлягає покаранню у вигляді тюремного ув'язнення на шість місяців

(ст. 266). Альтернативна санкція встановлена відповідно до ст. 356 КК Голландії – 6 місяців ув'язнення або штраф.

Головна відмінна риса кримінального законодавства КНР від КК України, полягає в максимально високих санкціях. При настанні особливо тяжких наслідків осіб, яких вчинили дані злочини, позбавляють волі на строк більше 10 років, безстроковому позбавленню волі або смертній карі з можливою конфіскацією майна [246, с. 301]. Зокрема, згідно зі санкції ст. 397 КК Китаю службова недбалість в рамках основного складу карається позбавленням волі на строк до трьох років, кваліфікованого – від трьох до семи років.

У пострадянських країнах здебільшого також спостерігаються спільні підходи до питання визначення нижньої і верхньої межі санкції за службову недбалість. Лише щодо встановлення максимального терміну позбавлення волі за службову недбалість вбачається повна єдність позицій законодавців зазначених країн. Як правило, службова недбалість визначається злочином середньої тяжкості, а тому і санкція за досліджуваний не перевищує 5 років позбавлення волі.

Так, санкція ч. 2 ст. 425 КК Республіки Білорусь за бездіяльність службової особи встановлює такі покарання як: штраф, позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю зі штрафом, позбавлення волі на строк до 5 років з штрафом або без штрафу і з позбавленням права обіймати певні служби або займатися певною діяльністю. Санкція ч. 3 передбачає позбавлення волі на строк від двох до семи років з конфіскацією майна або без конфіскації і з позбавленням права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю.

Згідно зі санкції ч. 1 ст. 315 КК Вірменії за службову недбалість без обтяжуючих обставин можуть бути призначені наступні покарання – штраф в розмірі від трьохсоткратного до п'ятисоткратного розміру мінімальної заробітної плати, виправні роботи на строк від шести місяців до одного року, арешт на строк не більше двох місяців. Службова недбалість при наявності

кваліфікуючих ознак згідно з ч. 2 статті карається позбавленням волі на строк не більше 5 років. Теж саме стосується і КК Азербайджану.

Більш суворе максимальне покарання передбачено Кримінальним кодексом Латвії. За бездіяльність державного службовця він встановлює покарання у вигляді позбавлення волі на строк до трьох років або арешту, або грошового штрафу до п'ятдесяти мінімальних місячних заробітних плат (ч. 1 ст. 319 КК Латвії) і позбавлення волі на строк до шести років або грошового штрафу до ста мінімальних місячних заробітних плат (ч. 2 ст. 319 КК Латвії).

Як бачимо, для пострадянських країн є характерним встановлення за службову недбалість альтернативних санкцій.

Цілому ряду зарубіжних держав, на відміну від законодавства України, відомий інститут службової недбалості керівників комерційних структур. Так, у КК Польщі в ст. 296 вважаться кримінально караними неумисні дії представників господарюючих суб'єктів, що займаються майновими справами.

Диференціація кримінальної відповідальності за недбалість також характеризується як загальними, так і відмінними рисами. Зокрема, таку кваліфікуючу ознаку як заподіяння особливо тяжких наслідків, передбачений в ч. 2 ст. 293 КК РФ, ч. 2 ст. 371 КК Казахстану, ч. 2 ст. 315 КК Вірменії, ч. 2 ст. 314 КК Азербайджану, ч. 2 ст. 319 КК Латвії. Це свідчить про єдність думок законодавців щодо необхідності посилення кримінальної відповідальності за недбалість, яка спричинила тяжкі наслідки. У цьому контексті, ми вважаємо, що й у КК України потребує зміни у напрямі доповнення ст. 367 новою частиною, яка б передбачала відповідальність за службову недбалість, що спричинила загибель людей.

Цікаві кваліфікуючі ознаки складу недбалості передбачені в ст. 397 КК Китаю. Відповідно до нього до таких ознак відносять корисливу мету і особливі тяжкі обставини. Але, як бачимо, останній критерій посилення кримінальної відповідальності за службову недбалість по КК Китаю відрізняється вкрай розмитим змістом і потребує додаткового нормативного тлумачення.

Таким чином, порівняльне дослідження регламентації службової недбалості в законодавстві досліджених вище зарубіжних держав дозволяє сформулювати ряд висновків. Насамперед, звертає на себе увагу та обставина, що не всі кримінальні закони вважають дане діяння настільки суспільно небезпечним, щоб передбачити за нього кримінальну відповідальність.

На нашу думку, вказане свідчить про концепцією «відновного правосуддя», головною метою якого виступає відновлення порушеного права. На думку представників цієї концепції, щодо необережних злочинів великим профілактичним потенціалом володіє не кримінально-правова заборона, а цивільно-правові процедури відшкодування шкоди і адміністративні процедури припинення протизаконної діяльності винних осіб. Сперечатися з раціональністю названих механізмів вкрай важко.

Але щодо України варто зробити застереження про те, що вони можуть працювати лише в умовах ефективної судової системи. А також великою проблемою є корупційна складова у службовій сфері; чималий чиновницький апарат, що призводить до не чіткого визначення повноважень та обов'язків; бюрократизм тощо. У зв'язку з цим та і-за відсутністю дієвої судової системи, вести мову про декриміналізацію службової недбалості в нашій державі ще рано. Однак, у перспективі у випадку оптимізації діяльності системи правосуддя до цього питання законодавець буде змушений повернутися.

Заслуговує на увагу і цікавий досвід розширення кола суб'єктів службової недбалості за рахунок включення в нього керівників приватних підприємств та організацій. В умовах тотального порушення трудового, екологічного та іншого законодавства на приватних підприємствах України назріла гостра необхідність посилення протидії подібним правопорушенням за допомогою профілактичного потенціалу кримінально-правових норм.

Зауважимо, що при конструюванні матеріального складу службової недбалості зарубіжний законодавець не включає в коло наслідків заподіяння шкоди здоров'ю і тим більше смерть людини. Таким чином, передбачається, що

зазначені наслідки не можуть охоплюватися складом службового злочину в силу своєї високої суспільної небезпеки і повинні кваліфікуватися самостійно.

Висновки до розділу 1

1. Аналіз історичних пам'яток минулих століть, наукових поглядів, підходів, що відображують ставлення до злочинів у сфері державної служби дав можливість констатувати, що перші згадки про службову недбалість зустрічаються в Правді Руській, де йдеться про відповідальність тогочасних представників влади (вірників (ст. 42), мечників, ємців (ст. 41), містників (ст. 43, 97)). У подальшому особливу увагу приділяли забезпеченню справедливого правосуддя в Судебниках 1497, 1550 рр. (які діяли на території Чернігово-Сіверських земель), де закріплено відповідальність за неправильне рішення за умови його «безхитрісно характеру», внаслідок добросовісної помилки, упущення або недосвідченість судді), а також у Соборному Уложенні 1649 р. Пізніше внаслідок створення нових органів місцевої влади (губні і земські хати тощо) коло суб'єктів кримінальної відповідальності за службову недбалість поступово розширювалося (Губна реформа 1539 р., Указ «Про заборону хабарів і обіцянок і про покарання за неї» 1714 р.). Логічного продовження кримінальна відповідальність службових осіб (державних чинів) набула в нормах Уложення про покарання кримінальні та виправні 1845 р. (відповідальності за повільність і недбалість при здійсненні службових функцій (ст. 441, 442)). У Кримінальному уложенні 1903 р. закріплено відповідальність за необережні службові злочини, що спричинили суспільно шкідливі наслідки (гл. 37, ст. 51).

2. Законодавство радянського періоду зберегло наступність у питаннях кримінальної відповідальності за службову недбалість із коригуванням норми відповідно до вимог часу. Кримінальна відповідальність, поряд з іншими діями, наставала й за недбале ставлення до служби, що тягло за собою наслідки у

вигляді розладу центральних або місцевих господарських апаратів виробництва, розподілу або постачання; розладу транспорту; укладення явно не вигідних для держави договорів або угод; будь-який інший підрив і марнування національної спадщини на шкоду інтересам трудящих (ст. 108–110 КК УСРР 1922 р., з невеликими редакційно-уточнювальними змінами і в КК УРСР 1927 р). У КК УРСР 1960 р. змінилися поняття службової особи та склади спеціальних службових посягань.

3. Чинний Закон про кримінальну відповідальність мав увібрати усю багату історію впровадження кари за службову недбалість, кардинально змінити підхід до регламентації суб'єктивної сторони даного злочину (зокрема, допускається як умисна, так і необережна форма вини стосовно до основного складу недбалості (ч. 1 ст. 367 КК України). У чинному КК України, законодавець, коло суб'єктів кримінальної відповідальності за недбалість обмежив лише службовими особами, тож на сьогодні не відбулося кардинальної зміни підходів до регламентації суб'єктивної сторони цього злочину. Підсумовано, що, незважаючи на конструктивні зміни до ст. 367 КК України, законодавча регламентація кримінальної відповідальності за недбалість потребує переосмислення й удосконалення

4. Методологія кримінальної відповідальності за службову недбалість визначає його базові положення й у межах дисертації розглядається як процес наукового пізнання, який відображає спосіб існування, спрямованість та розвиток службової недбалості в абстрактно-теоретичному й емпірично-практичному вимірах.

5. З'ясовано, що в кримінально-правових працях, зокрема в радянській період розвитку кримінально-правової доктрини, досить довго тривали дискусії щодо розуміння сутності й іманентних ознак недбалості та її відмежування від суміжних понять, як-от: доцільності ототожнення недбалості, халатності з необережністю; змісту суб'єктивної сторони недбалості (пропозиції визнання недбалості умисним злочином або ж злочином зі «змішаною» формою вини. Таким чином, уже в радянській доктрині сформувалася думка, що службова

недбалість не тотожна необережності, а отже, категорію «службова недбалість» неприпустимо тлумачити винятково крізь призму цієї форми вини. Для сучасного стану наукової розробленості проблематики характерне уточнення об'єктивних ознак: визначення службової недбалості як безпредметного злочину, можливість притягнення до кримінальної відповідальності лише в разі невиконання або неналежного виконання функцій представника влади, які безпосередньо входили до компетенції службової особи, за можливості їх виконувати

6. Кримінальна відповідальність за службову недбалість характерна не для всіх країн. Зокрема, до таких належать пострадянські країни, а також Аргентина, Австрія, Великобританія, Голландія, Данія, Китай, Ізраїль, Іспанія, Польща, Туреччина, Швеція, Швейцарія. В інших країнах переважає принцип кримінально-правового переслідування умисних злочинних діянь службових осіб, а відповідальність за службову недбалість визначається нормами адміністративного і цивільного права. Здебільшого об'єктивні й суб'єктивні ознаки більшості є схожими із складом злочину, передбаченого ст. 367 КК України. У більшості досліджених країн (Аргентині, Голландії, Швеції, Ізраїлі тощо), за винятком Австрії, склад злочину «службова недбалість» побудовано як формальний, з необережною формою вини. Поряд із цим, законодавством Польщі, Франції, Швеції, як і КК України, передбачено вчинення цього діяння як умисно, так і з необережності. В окремих країнах, в окремих випадках це керівники комерційних структур.

7. Регламентація кримінальної відповідальності за службову недбалість вирізняється уніфікованим підходом до визначення спеціального суб'єкта службової недбалості. Таким спеціальним суб'єктом визнано: службових осіб; чиновників; працівників державного органу; осіб, які наділені владними повноваженнями або виконують значущі функції (переважно це службові особи органів державної влади і місцевого самоврядування, рідше співробітники приватних структур). У ряді зарубіжних країн, таких як: Великобританія, Іспанія та Італія, на відміну від кримінального законодавства України, до

кримінальної відповідальності за службову недбалість можуть бути притягнуті й керівники комерційних структур..

РОЗДІЛ 2. КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВА ХАРАКТЕРИСТИКА СЛУЖБОВОЇ НЕДБАЛОСТІ

2.1. Об'єктивні ознаки службової недбалості

У кримінально-правовій нормі найбільш повно описані об'єктивні ознаки, оскільки вони висловлюють матеріальну сутність злочину, доступну для об'єктивного пізнання і саме цей елемент складу злочину відрізняє одне суспільно небезпечне діяння від іншого. До об'єктивних ознак злочину в кримінальному праві відносять об'єкт злочину і об'єктивну сторону.

Проблеми характеристики об'єктивних ознак складу злочину свого часу досліджували низка вітчизняних та зарубіжних вчених. Зокрема, П.П. Андрушко, М.І. Бажанов, Ф.Г. Бурчак, М.І. Ветров, П.І. Гришаєв, О.О. Дудоров, М.П. Журавльов, І.Я. Козаченко, М.И. Коржанський, В.М. Кудрявцев, Ю.І. Ляпунов, В.К. Матвійчук, А.В. Наумов, З.А. Незнамов, С.І. Нікулін, М.І. Панов, В.В. Петров, А.А. Піонтковський, С.Ф. Фесенко, П.Л. Фріс та інші науковці.

Беззаперечно, правильне визначення об'єкта злочину дуже важливо для його розкриття. Об'єкт злочину допомагає виявити ступінь суспільної небезпеки злочину, вирішити питання кваліфікації та відмежування від суміжних складів. Об'єкт злочину за своєю сутністю є первинним елементом складу, оскільки відносно нього безпосередньо вчиняється злочин.

На необхідність правильного визначення об'єкта злочину постійно зверталася увага низка учених як у радянські часи, так і на сторінках сучасної кримінально-правової літератури. І до нині триває велика полеміка у наукових колах щодо цього питання.

Так, на думку В.Я. Тація, правильне визначення об'єкта злочину дозволяє не тільки повно і глибоко усвідомити соціально-правову сутність конкретного злочину, його суспільну небезпеку, а й точно кваліфікувати вчинене[200, с. 13]. Слід зазначити, що основним об'єктом злочину є ті суспільні відносини, зміна

яких складає соціальну суть злочину, з метою охорони яких прийнята кримінально-правова норма, що передбачає відповідальність за його вчинення [88, с. 30-31]. Водночас деякі вчені мають іншу думку та вважають, що об'єктом злочину може бути благо (С.Б. Гавриш [36, с. 18]), цінності (Е.В. Фесенко [242, с. 75-78], інтереси (А.В. Наумов [142, с. 365])). Як ми бачимо, наявна низка думок вчених відносно розуміння об'єкта злочину. Однак вказане питання не є предметом нашого дослідження, а тому ми не будемо зупинятися на ньому.

Правову позицію щодо концепції об'єкту злочину крізь призму правовідносин було викладено у монографії С.Я. Лихової. Правові відносини можуть виступати як правовий засіб закріплення суспільних відносин, вигідних державі. Врегульовуючи, на підставі певних економічних та соціальних передумов, відносини між конкретними особами, правові відносини закріплюють юридичні позиції цих осіб у відповідності із тим положенням, яке ці особи займають у суспільстві як певна його частина, об'єктивно здатна до виконання в правовому відношенні конкретної функції [119, с. 180]

На нашу думку, домінуючим був і залишається підхід щодо розкриття сутності об'єкта злочину через призму суспільних відносин. В.Я. Тацій цілком слушно зазначає, що якщо розглядати блага і цінності через структуру суспільних відносин, то можна встановити, що вони переважно зводяться до якогось структурного елемента суспільних відносин – їх предмета, суб'єктів або ж соціального зв'язку [200, с. 37]. А тому об'єкт такого злочину як службова недбалість розглядатимемо у контексті теорії суспільних відносин.

При розгляді змісту об'єкта службової недбалості ми використаємо класичну структуру вертикальної і горизонтальної градації об'єкта злочину. Саме класичний поділ об'єкта злочину на родовий, видовий і безпосередній дозволяє чітко структурувати охоронювані суспільні відносини, що зі свого боку дає можливість розкрити його в повному обсязі, показати специфіку і відмінність від інших складів злочинів.

Родовим об'єктом службових злочинів є частина загального об'єкта, який згідно з КК України виступає комплекс найбільш важливих, істотних суспільних відносин, які перебувають під охороною КК України: права і свободи людини та громадянина, власність, громадський порядок і громадська безпека, навколишнє середовище, конституційний лад України [102, с. 114].

У вітчизняній доктрині родовий об'єкт злочинів розглядається досить уніфіковано і його трактування особливих суперечок не викликає. Так, під родовим об'єктом розуміється об'єкт, яким охоплюється певне коло тотожних або однорідних за своєю соціально-політичною й економічною сутністю суспільних відносин, які в силу цього повинні охоронятися єдиним комплексом взаємопов'язаних кримінально-правових норм [200, с. 142]. А родовий об'єкт у контексті нашого дослідження перебуває під охороною норм розділу XVII Особливої частини КК України «Злочини у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг».

У науковій літературі зазначається, що при формулюванні поняття об'єкта за допомогою використання категорії «суспільні відносини» родовим об'єктом досліджуваних злочинів розуміються суспільні відносини, що забезпечують нормальне функціонування державної влади і органів місцевого самоврядування [202, с. 92]. Також П.П. Андрушко зазначає, що визначення родового об'єкта злочинів у сфері службової діяльності, як і їх безпосередніх об'єктів, можливе за різними критеріями, залежно від того, якому різновиду цінностей, як об'єкту кримінально-правової охорони, надається перевага [5, с. 54].

Свого часу вчені по різному визначали об'єкт цих злочинів. Зокрема, Н.О. Гуторова, реагуючи свого часу на зміни у КК України, визначила його як суспільні відносини, які забезпечують нормальне функціонування державних або саморегулятивних органів, підприємств, установ чи організацій незалежно від форм власності [49, с. 127]. А О.О. Дудоров стверджує, що нормальна (правильна) робота державного апарату згідно з функціонуванням державної управлінської сфери як сфери діяльності публічних службових осіб виступає

тією соціальною цінністю, яка потребує з боку держави особливого правового захисту, зокрема за допомогою кримінально-правових норм про службові злочини [57, с. 15].

Зі свого боку Є.В. Царьов вказує, що об'єктом злочинів, включених до злочинів у службовій сфері, виступають суспільні відносини, що забезпечують охорону державної влади, а також інтересів державної та муніципальної служби [247, с. 71]. Як висновок, В.А. Кочерга запропонував авторське трактування родового об'єкта службової недбалості, під яким розуміє суспільні відносини в сфері забезпечення нормального і ефективного функціонування публічної влади, тобто в сфері належної реалізації покладених на спеціальних суб'єктів від імені народу повноважень (прав і обов'язків) у сфері здійснення законодавчої, виконавчої та судової функцій держави [97, с. 16].

Водночас, на думку Б.В. Волженкіна, службову недбалість у вигляді невиконання обов'язку діяти не відносить до об'єкту службового злочину, оскільки при невиконанні особою свої службових обов'язків важко говорити про використання повноважень, скоріше це буде їх невикористання всупереч інтересам служби [33, с. 142].

Ми в цілому погоджуємося з вченими, які визначають, що розділом XVII Особливої частини КК України встановлена відповідальність за злочини, родовим об'єктом яких є суспільні відносини, що забезпечують нормальну (правильну), тобто таку, зміст і порядок здійснення якої визначені законодавством, роботу (діяльність) державного апарату, апарату управління органів місцевого самоврядування, громадських об'єднань, інших юридичних осіб як публічного, так й приватного права, а також суспільні відносини, що забезпечують здійснення регламентованої законодавством професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг [214, с. 6; 178, с. 12–13].

Отже, завдяки аналізу теорії кримінально-правової доктрини показав поділ позицій щодо визначення родовим об'єктом злочинів у сфері службової діяльності на: *правильну роботи державного апарату* (з деякими уточненнями залишається провідною у перші роки XXI ст.); порядок здійснення посадовими

і службовими особами органів державної влади, органів місцевого самоврядування, їх апарату, об'єднань громадян, підприємств, установ, організації незалежно від форм власності своїх повноважень.

Водночас Д.Г. Михайленко вважає, що «порядок здійснення повноважень» є термін дещо вузьчий, ніж «правильна робота апарату», оскільки акцентується лише одна ознака державного (муніципального) апарату – виконання визначених функцій держави (місцевого самоврядування). Впливаючи на зазначений апарат саме через порядок здійснення його функцій, службові особи порушують його правильну роботу [135, с. 367; 136, с. 128].

Отже, родовим об'єктом злочинів у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг, зокрема і службової недбалості, є суспільні відносини, які забезпечують відповідну до законодавства нормальну діяльність державного апарату, апарату управління органів місцевого самоврядування, об'єднань громадян, підприємств, установ та організацій незалежно від форми власності і організаційно-правової форми, а також суспільні відносини, що забезпечують здійснення регламентованої законодавством професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг.

Також ми звернули увагу на відсутність вказівки в ст. 1 КК України на те, що в коло завдань Кримінального кодексу України не включена охорона державної влади і державного управління. У зв'язку з цим ми пропонуємо вказану норму доповнити згадкою про охорону публічної влади і державного управління.

Неабияку роль при кваліфікації злочину має правильне визначення безпосереднього об'єкта. У теорії кримінального права безпосереднім об'єктом злочину визначаються конкретні суспільні відносини, які поставлені законодавцем під охорону певної статті Особливої частини КК України, на які посягає злочин і яким він заподіює шкоду [200, с.147].

Питання безпосереднього об'єкта службових злочинів в теорії кримінального права також є дискусійним. Зокрема, обґрунтованим є

визначення безпосереднього об'єкта службового злочину через окремі компоненти родового об'єкту, що відображають сфери діяльності органів державної влади та органів місцевого самоврядування [96, с. 81]. Зі свого боку М.І. Мельник вважає, що при визначенні будь-якого безпосереднього об'єкта злочинів у сфері службової та професійної діяльності пов'язаної з наданням публічних послуг, виходячи з розподілу управлінської праці взаємопов'язаних і взаємодіючих ланок апарату управління, кожна з яких має відносну самостійність і виконує чітко визначені функції, за основу слід брати функціональну ознаку [141, с. 1051].

Водночас А.В. Савченко, О.В. Кришевич, підтримуючи вказану позицію, вважають за доцільне доповнити його ще такими об'єктами, як авторитет органів державної влади, органів місцевого самоврядування, об'єднань громадян, юридичних осіб приватного чи публічного права [178, с. 13]. Однак В.Г. Хашев переконаний, що «авторитет» має бути частиною родового об'єкту злочинів у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг [244, с.8]. С ним погоджується і П.С. Матишевський, акцентуючи увагу на тому, що об'єктом злочинних посягань є авторитет не лише відповідних органів публічної влади, але й загалом підприємств, установ, організацій незалежно від форми власності [101, с. 559].

Маємо зазначити, що розглядаючи авторитет як складову безпосереднього чи родового об'єкта, необхідно враховувати категорію спеціального суб'єкта вчиненого злочину. Так, згідно з пунктам 1, 2 примітки до ст. 364 КК України наведено, що до службової особи публічного права належать представники влади та місцевого самоврядування. Тобто, це працівники державних органів, органів місцевого самоврядування та їх апарату (наприклад, народні депутати України, депутати місцевих рад, керівники державних адміністрацій та органів місцевого самоврядування, судді, прокурори, слідчі, оперативний склад органів МВС і Служби безпеки, державні інспектори та контролери тощо), які діють від імені цих органів (за їх дорученням) і у межах своєї компетенції здійснюють їх функції [214, с.14].

А тому якщо суб'єктом цих злочинів є службова особа публічного права, діяльність якої представляє інтереси держави, базується на авторитеті владних структур, то вона, безумовно, підвищує суспільну небезпечність діяння і підриває авторитет держави.

У зв'язку з цим не можемо не погодитись з С.В. Рак, яка на підставі аналізу судової практики констатує, що авторитет держави необхідно розглядати як складову об'єкта, якщо злочин було вчинено представниками влади та місцевого самоврядування [171, с. 223].

Що стосується належності авторитету до родового чи безпосереднього об'єкта, то маємо застосувати модель С.Я. Лихової, яка зазначає, що варто розглядати дві характеристики родового об'єкта: назву і зміст. На її думку, більшість назв родового об'єкта, що містяться в назвах розділів Особливої частини КК України, потребують розкриття їх змісту: у назві розділу фіксується те, що є загальним, родовим саме для цієї групи злочинів, адже кожен конкретний злочин завдає шкоди конкретному безпосередньому об'єкту, а з ознак безпосередніх об'єктів і складається зміст родового об'єкта [118, с. 32]. Цілком погоджуючись із поіменною дослідницею, маємо внести деякі уточнення у розрізі нашого дослідження.

Ми переконані, що лише у випадку вчинення службових злочинів службовими особами публічного права (представниками державної влади чи органів місцевого самоврядування) авторитет має виступати додатковим факультативним об'єктом. Якщо ж злочин вчинено особами, які обіймають на державних чи комунальних підприємствах, в установах чи організаціях посади, пов'язані з виконанням організаційно-розпорядчих чи адміністративно-господарських функцій, або виконують такі функції за спеціальним повноваженням, яким особа наділяється повноважним органом державної влади, органом місцевого самоврядування, центральним органом державного управління із спеціальним статусом, повноважним органом чи повноважною особою підприємства, установи, організації, то відповідно про авторитет мови йти не може. Тому вважаємо цілком логічним кроком включення авторитету до

безпосереднього об'єкта злочинів у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг.

Отже, безпосереднім об'єктом даних злочинів є сукупність суспільних відносин в сфері реалізації встановленого порядку виконання службовими особами органів публічної влади повноважень, що входять в їх службову компетенцію.

У сучасних наукових дослідженнях як вітчизняних, так і зарубіжних авторів представлені різні позиції щодо змісту безпосереднього об'єкта службової недбалості. Так, Е.В. Царьов розуміє під ним суспільні відносини, що забезпечують належне виконання службовими особами своїх службових обов'язків [247, с. 75]. Однак ми не можемо погодитись з поіменним автором, адже у даному випадку вбачається необґрунтоване ототожнення родового і безпосереднього об'єктів.

Багато авторів, ведучи мову про об'єкт службової недбалості, вказують на його складний, інтегрований зміст, проте, безумовно, зміст безпосереднього об'єкта злочину лежить в основі родового об'єкту. Так, на думку деяких вчених, об'єкт службової недбалості є комплексним, складним утворенням і складається з ряду взаємопов'язаних між собою суспільних відносин, що виникають між службовою особою і державою з приводу виконання службових обов'язків, а також між службовцям і громадянами, організаціями та суспільством в цілому [155, с. 109; 213, с. 10].

Також В.І. Дінска вважає, що відносини, що забезпечують кожне існуюче благо, інтерес окремо і виникають у сфері державно-службових та державно-владних правовідносин, слід розглядати безпосереднім об'єктом певного службового злочину [54, с. 176]. Однак ми видається, що в цьому визначенні допущено необґрунтоване розширення безпосереднього об'єкта службової недбалості, оскільки в нього включаються крім благ і інтересів, що виникають у сфері державно-службових та державно-владних правовідносин, ще й кожне існуюче благо і інтерес окремо.

Водночас злочин, передбачений ст. 367 КК України є багатооб'єктним,

тому при визначенні безпосереднього об'єкта службової недбалості маємо враховувати не лише специфіку злочинів у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг, а те, що такі діяння посягають відразу на кілька суспільних відносин, що знаходять своє відображення у різному характері спричиненої ним шкоди.

Заразом не можна погодитися з М.А. Тиняною, яка виступає проти поділу об'єкта службової недбалості на основний і додатковий, аргументуючи свої висновки тим, що подібний підхід призведе до вузького розуміння основного об'єкта. Визнання в якості основного об'єкта службової недбалості тільки інтересів органів державної влади та органів місцевого самоврядування нівелює значимість прав та законних інтересів окремих громадян, організацій, суспільства, що йде врозріз Конституції [213, с. 91].

Ми переконані, що при такому підході допускається занадто широке трактування основного безпосереднього об'єкта службової недбалості і ототожнення родового об'єкта службових злочинів та основного безпосереднього об'єкта інших посягань. Крім того, представники вітчизняної доктрини кримінального права одностайно наголошують на необхідності розмежування родового та безпосереднього об'єктів злочинів (за виключенням злочинів проти власності).

Заслужовує увагу також думка про поняття безпосереднього об'єкта службової недбалості, висловленої А.В. Галахової. Зокрема, вона зазначає, що основним безпосереднім об'єктом службової недбалості є суспільні відносини, що забезпечують діяльність конкретного органу державної влади, конкретні інтереси державної служби та служби в конкретних органах місцевого самоврядування, спрямовані на захист особистості, суспільства і держави, а також їх авторитет [214, с. 12].

Також С.В. Рак влучно визначила основний безпосередній об'єкт службової недбалості, зокрема, це комплекс взаємопов'язаних суспільних відносин, які забезпечують виконання службовою особою своїх обов'язків відповідно до приписів нормативно-правових актів, до основних завдань

службової діяльності та професійної діяльності

Отже, основним безпосереднім об'єктом злочину виступає встановлений порядок службової діяльності в органах державної влади, органах місцевого самоврядування, на підприємствах, в установах чи організаціях незалежно від форми власності.

Переважає більшість діянь, передбачених у розділ XVII Особливої частини КК України посягає на суспільні відносини, що забезпечують нормальну службову діяльність в окремих ланках державного чи громадського апарату, а також апарату управління окремих підприємств, установ та організацій.

Проте чимало норм КК України передбачають відповідальність за так звані спеціальні види службових злочинів, вчинення яких також зумовлене службовим становищем суб'єкта, але їх основним безпосереднім об'єктом є інші суспільні відносини: життя та здоров'я, воля та гідність особи, її виборчі, трудові, інші права та свободи, власність, господарська діяльність, громадська безпека та громадський порядок, авторитет органів влади та місцевого самоврядування, інтереси правосуддя та порядок несення військової служби тощо.

Оскільки службова недбалість є багато об'єктним злочином, у його складі недбалості виділяються і додаткові об'єкти. Додатковий безпосередній об'єкт – це конкретні охоронювані відповідною статтею кримінального закону суспільні відносини, які в інших випадках є самостійним об'єктом кримінально-правової охорони, а в разі вчинення даного злочину їм обов'язково заподіюється істотна шкода або створюється загроза її заподіяння [200, с.72].

Особливістю досліджуваного нами злочину є те, що він водночас із основним безпосереднім об'єктом завдає шкоди й іншим суспільним відносинам, які виступають додатковим об'єктом досліджуваного складу злочину. Зокрема, В.Ю. Меліхов вказує, що суспільні відносини в сфері забезпечення недоторканності власності, життя і здоров'я, громадської безпеки та інших благ виступають додатковими об'єктами, яким недбалими діями

управлінців одночасно з основним неминуче заподіюється шкода. У разі суттєвості такого винний повинен залучатися до кримінальної відповідальності [129, с. 14]. Водночас, на думку М.А. Тиняної, це права і законні інтереси громадян або організацій або охоронювані законом інтереси суспільства і держави, включно майнові права; життя і здоров'я людини; життя двох або більше осіб [213, с. 96].

Додатковим безпосереднім об'єктом службової недбалості Н.О. Гуторова називає права і законні інтереси фізичних і юридичних осіб чи громадян і організацій, інтереси суспільства і держави в цілому [49, с. 135]. Подібна точка зору представляється справедливою і обґрунтованою та знаходить підтримку в працях багатьох вітчизняних авторів.

Ми підтримуємо цю позицію, адже при службовій недбалості суб'єкт завжди посягає також і на законні права та інтереси окремих громадян, або державні чи громадські інтереси, або інтереси юридичних осіб, які разом з основним безпосереднім об'єктом в складі зазначеної норми нерозривно пов'язані між собою і відсутність одного з них виключає склад злочину, передбаченого ст. 367 КК України.

Крім того, ми цілком погоджуємося з С.В. Рак, що додатковим факультативним об'єктом службової недбалості має бути авторитет держави, якщо злочин вчиняється службовою особою публічного права, зокрема представниками влади та місцевого самоврядування [171, с. 72-73].

У структурі злочинного посягання до сфери об'єкту злочину належить предмет злочину. Останній вказує на зв'язок об'єкта з об'єктивною стороною та іншими елементами складу злочину, визначає фактичні ознаки злочину, характер та ступінь його суспільної небезпеки [154, с. 292]. Саме тому більшість авторів вважає, що службова недбалість є безпредметним складом злочину [170, с. 227; 214; 248; 258;].

Проте слід пам'ятати, що предмет злочину набуває своєї якості тільки в системі суспільних відносин в контексті конкретного злочину. Такий взаємозв'язок об'єкта і предмета злочину визначає, що безпредметних злочинів

не існує. Тому деякі автори визначають предмет злочину як елемент об'єкта посягання, впливаючи на який особа порушує об'єкт злочину, а предмет злочину є обов'язковим атрибутом об'єкта злочину, під яким розуміють сукупність суспільних відносин. Тому предмет злочину не можна трактувати, як це інколи пропонують деякі автори, лише як матеріальну річ, вважаючи предмет злочину факультативною ознакою складу злочину. А якщо це так, то можна стверджувати, що безпредметних злочинів не існує [197, с. 83].

Наслідуючи цю концепцію, М.А. Тинянова вважає, що предметом службової недбалості можуть бути матеріальні (майно) і нематеріальні (особиста свобода людини, громадська безпека, порядок діяльності органів державної влади та органів місцевого самоврядування) блага [213, с. 15].

Нам видається, такий підхід заснований на недопустимому необґрунтованому ототожненні об'єкта і предмета службової недбалості. Зокрема, у кримінально-правовій доктрині наголошується, що слід чітко розмежовувати предмет охоронюваного суспільного відношення, предмет злочину і предмет злочинного впливу. В одному випадку предмет виступає структурним елементом суспільних відносин; в іншому – факультативним ознакою складу злочину, індивідуальній об'єкт злочину [197, с. 83].

Водночас В.А. Кочерга службову недбалість визначає як безпредметним склад злочину. Зокрема, у тих випадках, коли наслідки службової недбалості висловилися в не предметному істотному порушенні прав і законних інтересів громадян або організацій або охоронюваних законом інтересів суспільства або держави, заподіянні шкоди життю або здоров'ю громадян, предмет злочину відсутній. Якщо ж в результаті службової недбалості було, наприклад, пошкоджено або знищено майно, її склад в якості обов'язкової ознаки включає предмет злочину [96, с. 83].

Однак попри багатоманітність поглядів щодо визначення предмета службової недбалості, ми схилиємось до думки, що законодавець не виділяє в цій нормі предмет як обов'язкову ознаку даного злочину. Оскільки предметом злочину може виступати лише певна річ, є речовою (матеріальною) ознакою

злочину, а також у випадку безпосереднього визначення в самому законі про кримінальну відповідальність предмет злочину є обов'язковою ознакою складу злочину.

Диспозиція ст. 367 КК України є загальною антагоністичною нормою відносно до інших складів службових злочинів. Основне її призначення – заповнення наявних прогалів в кримінальному законодавстві, тобто вона повинна застосовуватися лише до тих випадків, коли факт заподіяння шкоди не може бути кваліфіковано за іншими статтями кримінального закону, прямо передбачають відповідальність за неналежне виконання обов'язків, передбачених займаною посадою і виконуваною професійною діяльністю. Даний висновок ґрунтується, насамперед, на правилах кваліфікації при неповній (часткової) конкуренції службових злочинів і тих спеціальних норм, які були поширені на більш широке коло суб'єктів [109, с. 258].

Найбільш важливим у кримінально-правовій характеристиці службової недбалості як кримінального караного діяння є дослідження її об'єктивної сторони.

У доктрині кримінального права є загальноновизнаним, що під об'єктивною стороною складу злочину розуміється зовнішня сторона його вияву, яка характеризується суспільно небезпечним діянням, наслідками, причинним зв'язком між суспільно небезпечним діянням та наслідками, місцем, часом, обстановкою, способом, а також засобами вчинення злочину. Самі ж ознаки об'єктивної сторони складу злочину поділяються на обов'язкові та факультативні [12, с. 33].

Хоча і серед правників загальноприйнятним є віднесення до обов'язкових лише суспільно небезпечне діяння, а до факультативних – суспільно небезпечні наслідки, причинний зв'язок між діянням і наслідками, місце, час, спосіб, обстановку, засоби та знаряддя вчинення злочину. З огляду на диспозицію ст. 367 КК України робимо висновок, що до обов'язкових ознак службової недбалості слід віднести не тільки суспільно небезпечне діяння, а й суспільно небезпечні наслідки та причинний зв'язок між ними.

Отже, до об'єктивної сторони службової недбалості відносяться такі ознаки як:

1) суспільно-небезпечне діяння, яке полягає у невиконанні або неналежному виконанні службовою особою своїх службових обов'язків через несумлінне ставлення до них;

2) суспільно небезпечні наслідки у вигляді спричинення істотної шкоди охоронюваним законом правам та інтересам окремих громадян, або державним чи громадським інтересам, або інтересам окремих юридичних осіб або настання тяжких наслідків;

3) причинного зв'язку між невиконанням або неналежним виконанням службовою особою своїх службових обов'язків та наслідками, що настали.

При вчиненні службової недбалості відповідальність службової особи заснована на тому, що попри свого службового обов'язку мала зробити, але з певних причин не зробила покладеного по роду служби діяння або зробила це несвоєчасно, неповно, неточно, неякісно тощо.

У чинній редакції ст. 367 КК України діяння досить чітко визначене і виражається в невиконанні чи неналежному виконанні службовою особою своїх обов'язків. Однак, незважаючи на таке утримання диспозиції норми, у вітчизняній кримінально-правовій науці існує неоднозначність підходів до питання про те, в якій формі може відбуватися службова недбалість: активної, пасивної або змішаної.

У науці кримінального права під невиконанням службових обов'язків розуміють невиконання службовою особою за обсягом прав та обов'язків дій, покладених на неї спеціальних функцій. Такий вид службової недбалості називають «чистою» бездіяльністю, за якою службова особа повністю не виконує свої обов'язки. Неналежне виконання обов'язків – це такі дії службової особи у межах службових обов'язків, які виконані не так, як того вимагають інтереси служби [141, с. 757].

У випадку вияву несумлінного ставлення службової особи до своїх службових обов'язків у діях, то можна говорити про неналежне виконання

службових обов'язків, а за бездіяльності службової особи саме невиконання своїх обов'язків є несумлінним ставленням до служби.

Певна частина вчених відстоює позицію, згідно з якою службова недбалість може бути виражена лише у бездіяльності [133, с. 13]. Так, зокрема, Ю.Ю. Тищенко зазначає, що відповідальність за службову недбалість можна наставати лише в тому випадку, коли особа повинна була зробити зазначені в законі дії, що входять до кола його службових обов'язків (посадових функцій), а вона їх не вчинила [202, с. 14]. В.Н. Борков солідарний з наведеною точкою зору, вважаючи, що службова недбалість виражається у невиконанні обов'язків, безпосередньо пов'язаних з реалізацією одного з трьох видів повноважень, властивих посадовим особам [19, с. 187].

Така позиція заслуговує на увагу враховуючи думку Г.К. Матвеева, що бездіяльність неможливо розуміти буквально як пасивність, недіяльність суб'єкта. Бездіяльність не може бути зведено до простої пасивності суб'єкта [127, с. 24]. Крім того, В.І Іванов, І.Г. Мінакова вважають, що службова недбалість може бути вчинена тільки шляхом бездіяльності, коли суб'єкт злочину не виконує визначені обов'язки [71, с. 29]. Різниця між невиконанням або неналежним виконанням полягає лише у ступені невиконання обов'язків. У будь-якому разі настають суспільно небезпечні наслідки [133, с. 18–19]. І варто відзначити, що судова практика найчастіше зіштовхується саме з цією формою службової недбалості.

Інші автори резонно вказують на можливість здійснення службової недбалості як шляхом дії, так і шляхом бездіяльності [141, с. 757]. А різниця між невиконанням і неналежним виконанням, як справедливо відзначається в спеціальній літературі, полягає лише в ступені невиконання обов'язку, яка не має жодного значення для кваліфікації злочину [189, с. 85].

У кримінально-правовій науці виділяють так звану «змішану» бездіяльність, коли службова особа виконує свої обов'язки неналежно, не вчиняє всіх очікуваних від неї дій, тобто службова особа неповністю або частково виконує свої обов'язки [133, с. 199]. У кримінальному законодавстві

немає визначення поняття «діяння». Під діянням розуміють певну поведінку чи вчинок особи. Злочинна поведінка може виражатися у формі дії чи бездіяльності.

На погляд Л.Н. Одинцовой, бездіяльність (чиста або змішана) виражається в невиконанні (повному або частковому) винним покладених на нього службових функцій. Бездіяльність також може виражатися в неприйнятті заходів, які службова особа відповідно до обсягу прав і обов'язків повинна була приймати [148, с. 148]. Активні злочинні дії при службовій недбалості полягають в неналежному виконанні службовою особою своїх службових обов'язків.

Як пише Е.В. Царьов, при неналежному виконанні службовою особою своїх обов'язків службова недбалість виражається у формі дії. У разі ж бездіяльності службової особи вже саме невиконання нею своїх обов'язків в судово-слідчій практиці свідчить про несумлінне або недбале ставлення до служби. Це може виражатися в характері злочинних дій – неповне, неточне, недбайливе, несумлінне або несвоєчасне їх виконання [248, с. 16]. Таким чином, позиція цієї групи авторів в повній мірі відповідає змісту кримінально-правової норми про службову недбалість в КК України і уявленням автора цієї дисертації.

Отже, службова недбалість за формою вчинюваного діяння є змішаною і може виражатися як у формі дії, тобто неналежного виконання службових обов'язків, так і у формі бездіяльності – невиконання цих обов'язків.

В теорії вітчизняного кримінального права загальновизнаним є положення про те, що притягнення особи до кримінальної відповідальності має ґрунтуватися на наявності у нього в силу займаної посади обов'язків здійснювати певні дії і висновку про те, що саме їх невиконання викликало настання злочинних наслідків. Причому зазначені службові обов'язки повинні мати нормативне закріплення в посадових інструкціях, наказах, положеннях, розпорядженнях і т.п. Заразом велике значення має факт наявності у службової

особи реальної можливості належним чином (своєчасно, якісно, в повному обсязі) виконувати свої обов'язки.

Таким чином, неналежне виконання – це погане, несвоєчасне, неправильне, неточне їх виконання. Виконання службових обов'язків не в повному обсязі, службова недбало, службова недбало. Більшість вітчизняних авторів вважає, що під неналежним виконанням особою його службових обов'язків слід розуміти злочинне діяння винного, що виражається в недобросовісної, погану роботу. Неналежне виконання обов'язків визначається також в літературі як їх неповне, неякісне або несвоєчасне виконання [180, с. 186].

Точніше, на наш погляд, визначення цієї форми діяння в складі службової недбалості представлено в одному з підручників кримінального права – це дії службової особи, вчинені не в повному обсязі або не відповідають за своїм якісним змістом вимогам нормативних актів, що регламентують його службу, компетенцію (несвоєчасне, неточне, недбайливе або некомпетентне їх виконання) [152, с. 352].

При цьому більшість авторів сходиться на думці, що як в разі невиконання, так і в разі неналежного виконання службовою особою покладених на неї обов'язків, суб'єкт не виконує певні приписи нормативно-правових актів, де вони закріплені. Різницю між невиконанням і неналежним виконанням деякі автори бачать лише в ступені невиконання обов'язку [133, с. 85]. У кожному випадку неналежного виконання службових обов'язків суть протиправного діяння виражається у невиконанні їх певної частини.

На думку М.А. Тиняної, неналежне виконання службовою особою своїх обов'язків є вчинення службовою особою дій по службі всупереч вимогам нормативно-правових актів, де закріплені обов'язки цієї службової особи, тобто як при невиконанні, так і неналежному виконанні службова особа порушує, не виконує своїх обов'язків [213, с. 47].

На погляд Е.В. Царьова, неналежне виконання не є бездіяльністю. Позицію, згідно з якою «в основі кримінально-правової оцінки бездіяльності

знаходяться соціальні, а не фізіологічні характеристики людської поведінки» він визнає «винятково доктринальною і неприйнятною для правозастосовувача, що визначає службова недбалість шляхом вказівки як на відсутність обов'язкових дій службової особи (бездіяльність), так і на його активна поведінка (дія), якого не повинно було бути в разі сумлінного ставлення» [247, с. 94]. Тому важко погодитися з критикою, висловлюваної на адресу Є.В. Царьова, М.А. Тинянової, які вважають неналежне виконання як дією, так і бездіяльністю.

На наш погляд, невиконання службових обов'язків – це бездіяльність службової особи, що виражається у невиконанні тих дій, які відносяться до його службових повноважень, передбачених як безумовні для виконання.

Так, вироком Київського районного суду м. Одеси встановлено, що до канцелярії УДАІ ГУМВС України в Одеській області надійшла для виконання постанова щодо оголошення в розшук майна боржника (автотранспортного засобу). Виконання цієї постанови начальником відділу доручено старшому інспектору розшуку відділу оформлення матеріалів ДТП, дізнання та розшуку транспортних засобів, що зникли з місця ДТП УДАІ ГУМВС України в Одеській області. Однак особа у зв'язку зі службовою недбалістю, тобто невиконанням ним своїх службових обов'язків через несумлінне ставлення до них, не виконав вказану вище постанову та не оголосив у розшук автотранспортний засіб, не вніс відповідну інформацію до електронних баз даних АІС «Арешт» УДАІ та «Відеоконтроль Рубіж». У зв'язку з чим Управління Пенсійного фонду України в Суворовському районі м. Одеси позбавлено можливості стягнення грошової суми в розмірі 79 635 грн. в дохід держави [26].

Отже, більшість представників кримінально-правової науки та судова практика цілком обґрунтовано бачать в неналежному виконанні обов'язків дію, яка не повністю відповідає інтересам служби, вимогам точного і правильного здійснення службових обов'язків.

Слід зазначити, що для кваліфікації дії або бездіяльності в складі службової недбалості необхідно встановити, що вони вчинені службовою особою під час виконання на постійній, тимчасовій основі або за спеціальним повноваженням функцій представника влади або виконанні організаційно-розпорядчих чи адміністративно-господарських функцій [94, с. 147]. При цьому дії, які виконувалися як професійні функції, якщо вони і привели до істотного збитку, не можуть розцінюватися як службова недбалість [94, с. 148].

Так, особа, будучи директором ЗАТ СП «Придніпров'я» і особою, уповноваженою власником, яка використовує працю найманих працівників, в період з 20.09.2008 р по 22.09.2009 р., перебуваючи на своєму робочому місці в приміщенні ЗАТ СП «Придніпров'я», не сплатив страхові внески до Пенсійного фонду України, що призвело до недоїмки і ненадходження до Пенсійного фонду України страхових внесків на суму 80088, 15 грн., що є тяжкими наслідками, оскільки більш ніж в 250 разів перевищують неоподатковуваний податком мінімум доходів громадян, встановлений на 2009 р. [29, с. 147]. Як бачимо, будучи особою, уповноваженою власником на прийом і звільнення працівників (роботодавцем), будучи страхувальником відповідно до вимог Закону, суб'єкт не виконав свої зобов'язання згідно з ч. 6 ст. 20 «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» щодо сплати страхових внесків, нарахованих за відповідний базовий звітний період, не пізніше ніж через 20 днів з дня закінчення такого періоду.

Водночас для правильної кваліфікації злочину за ст. 367 КК України під час дослідження об'єктивної сторони необхідно встановити: 1) нормативний акт, яким визначається компетенція службової особи та коло її службових обов'язків; 2) які конкретні обов'язки особа повинна була виконати і чи мала вона реальну можливість належним чином виконати ці обов'язки; 3) які були допущені особою порушення службових обов'язків; 4) які наслідки спричинили ці порушення і чи знаходяться вони в причинному зв'язку з наслідками.

Тобто об'єктивна сторона службової недбалості зумовлена вчиненням дії чи бездіяльності з використанням влади чи службового становища, яке

передбачає використання тих повноважень, якими службова особа наділена у зв'язку із зайняттям нею певної посади.

Для кваліфікації злочину за ст. 367 КК України необхідно встановити, що діяння чи бездіяльність службової особи зумовлене службовим становищем, вчинене службовою особою під час виконання владних повноважень або організаційно-розпорядчих чи адміністративно-господарських функцій. Про це вказує і Ю.Ю.Тищенко. Зокрема, постановка питання про відповідальність за службову недбалість по службі правомірна лише в тому випадку, коли службовій особі слід було вчинити зазначені в законі дії за умови, що вони входили в коло його службових обов'язків (посадових функцій), але особа цього не зробила [203, с. 16].

На це свого часу вказував і Пленум Верховного Суду СРСР, зобов'язавши суди з метою забезпечення високої якості судового розгляду встановлювати коло і характер прав і обов'язків службової особи, нормативні акти, що їх регламентують, мотив, мету і фактичні обставини вчиненого діяння, наявність причинного зв'язку між порушенням (невиконанням) службовою особою своїх обов'язків і шкідливими наслідками [145]. Крім того, п. 10 тієї ж постанови зобов'язував суди враховувати, що відповідно до закону службовим зловживанням можуть бути визнані такі дії службової особи, які впливали з його службових повноважень і були пов'язані із здійсненням прав і обов'язків, якими ця особа наділена в силу займаної посади [145].

На жаль, Пленум Верховного Суду України у своїй постанові № 15 від 26 грудня 2003 р. «Про судову практику у справах про перевищення влади або службових повноважень» не вказав на зазначені вище питання і взагалі не розглядає проблемні аспекти кримінальної відповідальності за службову недбалість. Однак за антологією можна віднести суть абзацу другого ч. 2 постанови, згідно з якою суди зобов'язані вимагати від органів досудового слідства долучення до матеріалів кримінальних проваджень копії нормативно-правових актів, положень, інструкцій, інших документів, що розкривають характер повноважень службової особи [164].

Заразом багато авторів звертають увагу на проблему можливості належного виконання службовою особою своїх обов'язків і оперують категорією «реальна можливість» [94, с. 149]. Службова особа може нести відповідальність за службову недбалість лише у випадках, коли вона, з одного боку, повинна була зробити конкретні дії по службі, а з іншого – у неї була практична можливість зробити їх належним чином. На це ж у вищезазначені Постанові Пленумі Верховного Суду СРСР, що у справах про недбалість слід також перевіряти, чи мав підсудний реальну можливість виконати ці обов'язки.

Як зазначалося раніше, службова недбалість може бути здійснена і в формі бездіяльності. В даному випадку відповідальність службової особи ґрунтується на тому, що вона не зробила необхідних по службі дій. Так, В.А. Мерзлякова зазначає, що огляд судової практики у справах про службову недбалість дозволяє зробити висновок, що в ряді випадків особа при здійсненні своїх безпосередніх обов'язків дотримується принципу «аби нічого не робити», тим самим використовує своє службове становище і службу в особистих цілях [132, с. 30].

У теорії кримінального права під бездіяльністю як формою здійснення злочинного діяння мається на увазі не абсолютна бездіяльність суб'єкта, а утримання від певної дії, яка від неї очікувалась, яку особа зобов'язана була зробити. Справедливим тому видається твердження Р.Д. Шарапова про те, що сутність кримінально-правової бездіяльності полягає у не вчиненні суб'єктом кримінального права обов'язкових для нього дій [252, с. 9].

Серед вчених звертається увага на те, що при кваліфікації службової недбалості основне значення має питання, що службова особа не зробила, щоб запобігти настанню суспільно небезпечних наслідків. Фактично при здійсненні службової недбалості особа порушує не «заборонні», а «вимогливі» норми [212, с. 140]. Тотожний підхід щодо розуміння і кваліфікації службової недбалості в формі бездіяльності склався і у вітчизняній правозастосовній (судовій) практиці.

Водночас при кваліфікації службової недбалості велике значення має встановлення факту знання службовою особою нормативних актів, зміст яких він знає (зобов'язаний знати) в силу займаної посади [195, с. 540]. Крім того, В.А. Кочерга зауважив, що при наданні кримінально-правової оцінки службовій недбалості, слід мати на увазі, що службова особа не може нести відповідальність за вказаний злочин в силу відсутності вини, якщо вона допустила упущення по службі, які спричинили зазначені в ст. 367 КК України наслідки через недосвідченість, недостатність кваліфікації і знань або не будучи проінструктований про коло своїх повноважень [97, с. 100].

На жаль, ми не можемо погодитись з думкою зазначених авторів, адже це, насамперед, суперечить закріпленому у ст. 68 Конституції України обов'язок неухильного додержання Конституції і законів України. Безумовно, усі закони та нормативно-правові акти є у відкритому доступі, а тому ми цілком погоджуємося з тим, що незнання законів не звільняє від юридичної відповідальності [151].

Як ми вже зазначали, до визначальних ознак об'єктивної сторони складу злочину, крім суспільно-небезпечних діянь, також входить злочинні наслідки і причинний зв'язок між ними. Наслідком вчинення такого злочину, як службова недбалість, передбаченого ст. 367 Кримінального кодексу України, є порушення повноцінного функціонування державних та місцевих органів влади, нанесення значної матеріальної та моральної шкоди учасникам цивільного обігу [170, с. 202].

Суспільно небезпечні наслідки, які настали в результаті невиконання або неналежного виконання службовою особою своїх повноважень, визначають саму суть даного злочину. Саме в наслідках злочину акумулюється ступінь суспільної небезпеки та шкідливості діяння. Наслідки злочину в вітчизняному кримінальному праві традиційно розуміються як результат негативної поведінки (діяння) людини, впливає на суспільні відносини, які і складають об'єкт злочину [151, с. 77].

На основі врахування тяжкості наслідків, що настали законодавець здійснює диференціацію кримінальної відповідальності службової особи за службову недбалість. Так, основний склад службової недбалості включає наслідки у вигляді заподіяння істотної шкоди охоронюваним законом правам та інтересам окремих громадян, або державним чи громадським інтересам, або інтересам окремих юридичних осіб (ч.1 ст. 367 КК України).

Виходячи зі змісту постанови Пленуму Верховного Суду України «Про судову практику у справах про перевищення влади або службових повноважень», де істотну шкоду за спрямованістю заподіяння можна поділити на такі види (юридичні наслідки): 1) заподіяння істотної шкоди охоронюваним законом правам, свободам та інтересам окремих громадян; 2) істотна шкода державним інтересам; 3) істотна шкода громадським інтересам; 4) істотна шкода інтересам юридичних осіб [164]. Наведений перелік вказує на об'єкт посягання, проте не розкриває характер діянь, ступінь суспільної небезпечності наслідків, які перетворюють заподіяну шкоду на істотну.

Водночас це питання розкриває сам законодавець у п. 3 примітки до ст. 364 КК України. Так, в примітці до ст. 364 КК України визначається, що істотною шкодою вважається така шкода, яка в сто і більше разів перевищує неоподатковуваний мінімум доходів громадян, а тяжкими наслідками вважаються такі наслідки, які у двісті п'ятдесят і більше разів перевищують неоподатковуваний мінімум доходів громадян. Таким чином, згідно з встановлених норм у 2019 році істотною визнається шкода не менше 90 050 грн., а тяжкими наслідками визначається шкода як складає не менше 240 125 грн.

Як бачимо, в результаті прийняття Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України у сфері державної антикорупційної політики у зв'язку з виконанням Плану дій щодо лібералізації Європейським Союзом візового режиму для України» № 1261-УП від 13 травня 2014 р. законодавець виключив шкоду немайнового характеру, залишивши винятково майнову шкоду, яка настає в результаті службової недбалості.

У попередній редакції п. 3 примітки до ст. 364 КК України вказувала, що істотною шкодою, якщо вона полягає у заподіянні матеріальних збитків, вважається така шкода, яка в сто і більше разів перевищує неоподатковуваний мінімум доходів громадян. Саме застосування законодавцем словосполучення «якщо вона полягає у завданні матеріальних збитків» дозволяло судам визнавати в якості суспільно небезпечних наслідків істотну як матеріальну шкоду, так і шкоду нематеріального характеру.

Зокрема, Пленум Верховного Суду України у п. 6 Постанови № 15 від 26 грудня 2003 р. роз'яснив: якщо шкода полягає у заподіянні суспільно небезпечних наслідків нематеріального характеру, питання про її істотність вирішується з урахуванням конкретних обставин справи. Зокрема, істотною шкодою можуть визнаватися порушення охоронюваних Конституцією України чи іншими законами прав та свобод людини і громадянина (право на свободу й особисту недоторканність та недоторканність житла, виборчі, трудові, житлові права тощо), підриг авторитету та престижу органів державної влади чи органів місцевого самоврядування, порушення громадської безпеки та громадського порядку, створення обстановки й умов, що утруднюють виконання підприємством, установою, організацією своїх функцій, приховування злочинів [164].

Хоча вказані зміни були прийняті ще у 2014 році, однак й донині не вщухають суперечки щодо характеру шкоди в ст. 364-368 КК України як серед науковців, так і серед правників-практиків.

Окремі вчені стверджують, що оскільки з попередньої редакції положення про істотну шкоду чітко впливала можливість її спричинення як у матеріальному, так і нематеріальному вираженні, то нинішнє формулювання вказує на те, що істотна шкода має винятково матеріальний характер.

Їхні опоненти звертали увагу на те, що законодавець не вжив у дефініції «істотна шкода» слова «лише», а отже, не можна говорити про те, що істотна шкода має тільки матеріальне вираження. Аналізуючи п. 3 і 4 примітки до ст. 364 КК України у попередній редакції, В.І. Тютюгін зазначав, що хоча

законодавче визначення таких наслідків службових злочинів як «істотна шкода» і «тяжкі наслідки», розкривається лише стосовно заподіяння майнової (матеріальної) шкоди, але це зовсім не означає, що ці злочини не можуть спричинити і наслідки нематеріального характеру [214, с. 9–10].

У підтримку зазначеного автора виступила С.В. Рак, зазначивши, що в законі права, свободи й інтереси не можуть бути зведені тільки до суто майнових, адже нерідко порушуються й інші, наприклад, основні конституційні права і свободи людини і громадянина [170, с. 204]. Дійсно права, свободи й інтереси не можуть бути зведені тільки до суто майнових, однак законодавець саме ввів матеріальну ознаку як вимір шкоди, яка може заподіятись службовою недбалістю.

Водночас В.І. Тютюгін наголошує, що наявність примітки до тієї чи іншої статті КК України (як і примітки до ст. 364 КК України) ще не означає, що в ній завжди розкриваються у повному обсязі всі без винятку об'єктивні чи суб'єктивні ознаки того складу злочину, який передбачений в диспозиції відповідної статті КК України. Як правило, така примітка лише уточнює, конкретизує окремі положення, зазначені у диспозиції.

У повній мірі це стосується і наслідків службових злочинів. Одні з них – наслідки майнового характеру як такі, що можуть бути безпосередньо визначені в законі за допомогою певних кількісних показників, чітко визначені в п. 3 і 4 примітки до ст. 364 КК України, тоді як інші – наслідки нематеріального характеру як такі, що мають оціночний характер і не можуть бути виражені у чітких формалізованих критеріях, встановлюються судом у кожному окремому випадку з урахуванням обставин конкретного провадження [214, с. 11]. Однак за такою логікою стає не зрозумілим навіщо законодавець прибрав з примітки до ст. 364 словосполучення «якщо вона полягає у завданні матеріальних збитків».

Думку В.І. Тютюгіна підтримує і В.М. Киричко. Він зазначає, що особливість поняття «істотна шкода», передбаченого низкою статей КК України, полягає в тому, що під час практичного встановлення такої шкоди

необхідно враховувати як формально визначені критерії, передбачені п. 3 примітки до ст. 364 КК України, так і оціночний характер цього поняття [80, с. 84–85]. Такий аргумент В.М. Киричко не вселяє довіру, адже дійсно низка норм КК України містить такий визначений наслідок, як істотна шкода, однак при законодавець їх по різному розкриває.

Так, у примітці до ст. 182, 248, 425 КК України визнається, що істотною шкодою у цій статті, якщо вона полягає у заподіянні матеріальних збитків, вважається така шкода, яка в сто і більше разів перевищує неоподатковуваний мінімум доходів громадян. Водночас у примітці до ст. 246 КК України істотною шкодою вважається така шкода, яка у дві тисячі і більше разів перевищує неоподатковуваний мінімум доходів громадян, або інша істотна шкода, завдана навколишньому природному середовищу в частині забезпечення ефективної охорони, належного захисту, раціонального використання та відтворення лісів.

Вивчаючи проблематику майнової шкоди та аналізуючи судову практику, Л.М. Демидова зазначала, що суди визнають заподіяну шкоду як істотну, але доводять заподіяння лише майнової шкоди у вигляді реальних збитків. При цьому в більшості випадків не враховується, що істотна шкода передбачена в диспозиції багатьох статей або їх частин Особливої частини КК України як комбінована [53, с. 551].

У зв'язку з цим слушною виглядає пропозиція В.П. Коваленка про доповнення примітки до ст. 364 КК України, що істотна шкода може також мати нематеріальний характер і полягати у порушенні конституційних прав і свобод громадян, підриві авторитету органів державної влади, державного управління і місцевого самоврядування, порушенні нормальної діяльності організації, вчиненні злочину підконтрольними чи підлеглими особами тощо [82, с. 16]. Дійсно вказані пропозиції дозволять включати шкоду немайнового характеру, однак знову ж таки автор обмежує перелік об'єктів посягання службової недбалості, звужуючи його фактично лише до родового об'єкту службових злочинів.

Аналізуючи зміни до законодавства, В.Б. Харченко зазначає, що на неприпустимість розуміння істотної шкоди та тяжких наслідків, виходячи винятково із заподіяння особі відповідної майнової (матеріальної) шкоди. Водночас, встановлюючи підстави кримінальної відповідальності за однорідні суспільно небезпечні діяння, що вчиняються військовою службовою особою, законодавець не відмовився від визначення істотної шкоди та тяжких наслідків залежно від наслідків як матеріального, так і нематеріального характеру [243, с. 174].

Цілком погоджуємося з думкою В.Б. Харченка, що чинна на сьогодні редакція п. 3 і 4 примітки до ст. 364 КК України є «свідченням недосконалої законодавчої конструкції та результатом кустарної законотворчої роботи» [243, с. 175].

Свій погляд на вказану проблему дали О.О. Дудоров та Г.М. Зеленов. Аналізуючи погляди провідних правників, вчені наголошують, що суспільно небезпечні наслідки, що позначаються термінами «істотна шкода», «тяжкі наслідки», передусім визначаються майновими збитками (втрата власності на кошти чи майно, пошкодження чи знищення майна). Однак при цьому не слід виключати таких наслідків, як порушення прав і законних інтересів громадян. Дослідники доходять висновку, що, по-перше, на сьогодні немайна шкода досить часто має умовний характер та в ряді випадків може одержати майновий еквівалент або, інакше кажучи, грошову оцінку (наприклад, шкода здоров'ю може обчислюватися грошима, потрібними для його відновлення); по-друге, у примітках статей Особливої частини КК України розміщується лише певна частина гіпотези чи диспозиції тієї чи іншої кримінально-правової норми [58, с. 76].

Питання щодо правильного визначення істотної шкоди виникло й у судовій практиці. Нині в низці обвинувальних вироків чи обвинувальних актів можна прочитати приблизно таке формулювання: «У результаті вчинення кримінального правопорушення, передбаченого ч. 1 ст. 364 КК України, спричинено істотну шкоду, яка виявилася в порушенні охоронюваних

Конституцією чи іншими законами прав та свобод людини і громадянина, підриві авторитету та престижу органів державної влади чи органів місцевого самоврядування, порушенні громадської безпеки та громадського порядку, створенні обстановки й умов, що утруднюють виконання підприємством, установою, організацією своїх функцій, приховуванні злочинів».

Водночас у постанові Пленуму від 27.10.2016 р.№ 5-99кс16 Верховний Суд вважає, що диспозиція статей, якими передбачено відповідальність за заподіяння істотної шкоди охоронюваним законом правам, свободам та інтересам окремих громадян або громадським чи державним інтересам, чи інтересам юридичних осіб може становити не лише майнову шкоду, а й включати вияви немайнової шкоди, але тільки ті, які можуть одержати майнове відшкодування (як істотна шкода може враховуватися будь-яка за характером шкода, якщо вона піддається грошовій оцінці та відповідно до такої оцінки досягла встановленого розміру).

Наслідки ж нематеріального характеру – пов'язані із заподіянням шкоди соціального, політичного, морального, організаційного та іншого характеру – не мають грошової оцінки. Відповідно, неможливо визначити еквіваленту такої шкоди у одиницях, кратних неоподатковуваних мінімумах доходів громадян. Відтак, щодо статей про злочини у сфері службової діяльності, на які поширюється роз'яснення поняття істотної шкоди та тяжких наслідків, не 36 можна встановити зміст наслідків нематеріального характеру, саму наявність таких наслідків у розумінні, яке їм надає чинний КК України. Винятком може бути хіба що врахування похідних наслідків заподіяння: - фізичної шкоди – витрати на лікування чи протезування потерпілої особи; - порушення законних прав та інтересів громадян – витрати на відновлення таких прав (виплати незаконно взятому під варту чи ув'язненому або незаконно звільненому з роботи чи навчання, відшкодування за невиконання судового рішення, компенсація шкоди від поширення відомостей, які ганьблять особу тощо) [139, с. 35–36].

Водночас під час розгляду приміток до ст. 364 КК України слід пам'ятати про недопустимість у кримінальному праві поширювального тлумачення й аналогії. Крім того, варто пам'ятати й про вимогу ратифікованих Верховною Радою України низки міжнародних документів щодо доступності й визначеності кримінального закону.

Зокрема, ст. 7 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод гарантує дотримання принципу *nullum crimen sine lege* [84]. Тобто, мова йде про визначеність кримінального закону, яка, зі свого боку, трактується як заборона поширювального тлумачення. Отже, у разі розгляду не тільки матеріальної шкоди при кваліфікації істотної шкоди чи тяжких наслідків при вчиненні службової недбалості, то має місце поширювальне тлумачення, оскільки зміст такого розуміння не буде передбачуваним, що свідчить про порушення ст. 7 Конвенції про захист прав людини.

Не можна забувати, що схожа проблема вже була предметом розгляду Європейського суду з прав людини. Так, у рішенні у справі «Liivik v. Estonia» Суд встановив, що естонське національне кримінальне законодавство не було чітким щодо визначення поняття «істотна шкода» як наслідок зловживання владою чи службовим становищем [1]. Воно не дозволяло з'ясувати чи шкода нематеріального характеру, зокрема нематеріальна шкода державі, загроза спричинення матеріальної шкоди охоплюється поняттям «істотна шкода». А тому як наслідок, норма кримінального закону визнана такою, що порушує принцип *nullum crimen sine lege*.

Узагальнивши судову практику за 2010–2014 рр., встановлено, що у 44 % вироках суду у справах службової недбалості істотною визнавалась моральна шкода в сукупності з майновим збитком, з них 17 % проваджень було встановлено наступ істотних нематеріальних наслідків недбалості. Найчастіше вони виражаються в заподіянні моральної шкоди, порушення конституційних прав громадян, в збоях в роботі державних установ. Отже, значна частина злочинних посягань була декриміналізована після прийнятих у 2014 році змін до примітки ст. 364 КК України.

Проте й нині деякі суди приймають рішення про віднесення до істотної шкоди нематеріального характеру. Так, ухвалою Рівненського міського суду № 569/8942/14-к від 27 лютого 2015 р. було відмовлено у закритті кримінального провадження за ч. 1 ст. 367 КК України. На заяву захисника про закриття провадження у зв'язку із внесенням змін до КК України, при яких шкода, завдана діями обвинуваченого повинна мати матеріальний характер, суд зауважив, що, крім істотної шкоди через заподіяння матеріальних збитків, передбачених ч. 1 ст. 367 КК України, істотна шкода також полягає у порушенні охоронюваних Законом політичних, трудових, житлових та інших прав і свобод людини, заподіянні шкоди особистим благам потерпілого, підриві авторитету та престижу органів державної влади і місцевого самоврядування [241].

Попри неоднозначну позицію вчених на це питання, маємо визнати, що відповідно до чинної редакції кримінального закону істотна шкода в службових злочинах має лише матеріальне вираження. Ми погоджуємося з С.В. Рак про те, що таке рішення не є безперечним, оскільки є підстави стверджувати, що завдання шкоди нематеріального характеру при вчиненні службової недбалості є суспільно небезпечним, відповідає іншим критеріям криміналізації і законодавцю доцільно повернутися до цієї проблеми шляхом внесення відповідних змін до КК України [170, с. 215].

На наше переконання, шкода від вчинення такого суспільно небезпечного діяння як службова недбалість не має вимірюватися винятково матеріальним складом. Адже службова недбалість як-не-як заподіює шкоду нематеріального характеру, зокрема, авторитету відповідних органів, установ і організацій, конституційним правам людини тощо. У зв'язку із вищевказаним, нами пропонується ч. 1 ст. 367 КК України доповнити згадкою про *істотне порушення охоронюваних законом прав та інтересів окремих громадян, або державним чи громадським інтересам, або інтересам окремих юридичних осіб.*

Також варто відзначити пропозиції В.П. Коваленка щодо розширення примітки до ст. 364 КК України у такий спосіб: «Істотна шкода може також

мати нематеріальний характер і полягати у порушенні конституційних прав і свобод громадян, підриві авторитету органів державної влади, державного управління і місцевого самоврядування, порушенні нормальної діяльності організації, вчиненні злочину підконтрольними чи підлеглими особами тощо» [82, с. 16].

Однак при оцінці істотності шкоди необхідно враховувати ступінь негативного впливу протиправного діяння на нормальну роботу організації, характер і розмір понесеного нею матеріальних збитків, число потерпілих громадян, тяжкість заподіяної ним фізичної, моральної або майнової шкоди тощо. Тому вважаємо за потрібне розширити вказані пропозиції та доповнити саме ст. 367 КК України приміткою, яка б розкривала, що розуміється під істотним порушенням в даній статті розуміється.

Така практика відмежування не є інноваційною. Зокрема, у ст. 293 КК України РФ структурно виділено відмежування майнових наслідків від заподіяння шкоди життю і здоров'ю.

Водночас варто згадати О.К. Маріна, що нерозв'язаним питанням є встановлення кримінальної відповідальності за невиконання службовою особою своїх обов'язків через несумлінне ставлення до них, що потягнуло заподіяння шкоди життю або здоров'ю потерпілого. Якщо раніше такі випадки однозначно могли бути кваліфіковані за ч. 2 ст. 367 КК України, то тепер – однозначно ні. Що робити, якщо така службова недбалість не передбачена спеціальними нормами інших розділів Особливої частини КК України, законодавець не пояснює. Тобто суспільно небезпечні діяння опиняються поза сферою дії КК України, є фактично декриміналізованими [126, с. 102].

У зв'язку із цим, ми пропонуємо доповнити новою частиною ст. 367 КК України, яка передбачала відповідальність за службову недбалість, яка спричинила загибель.

У теорії кримінального права обґрунтовано ставиться питання чи повинна охоплюватися поняттям шкоди від злочину упущена вигода. Традиційною для вітчизняного кримінального права виступає позиція, згідно з якою тільки

реальна шкода слід розглядати як наслідки злочину. Суспільно небезпечні наслідки злочину – це реальна шкода, яку завдають їм суспільним відносинам, що виражається в сукупності причинно пов'язаних зі злочинною поведінкою негативних змін, яким піддаються соціальні, правові, економічні, моральні й інші цінності суспільства [96, с. 95]. Заразом, наприклад, С.В. Краснопеєв до майнової шкоди відносить як реальну фактичну шкоду, так і упущену вигоду [98, с. 8].

У господарському праві використовується термін «збитки», який за своєю суттю рівнозначній поняттю «шкода». Згідно зч. 2 ст. 224 Господарського кодексу України під збитками розуміються витрати, зроблені управненою стороною, втрата або пошкодження її майна, а також не одержані нею доходи, які управнена сторона одержала б у разі належного виконання зобов'язання або додержання правил здійснення господарської діяльності другою стороною [46]. Під упущеною вигодою розуміють доходи, які особа могла б реально одержати за визначених обставин, якби її право не було порушено (ч. 1 ст. 22 ЦК України) [250].

Дійсно, часто в результаті службової недбалості страждають комерційні інтереси господарюючих суб'єктів. У результаті невиконання або неналежного виконання службовою особою своїх обов'язків названі суб'єкти опиняються в нерівних умовах економічної діяльності, що ставить її під загрозу нерентабельності або спонукає до повного банкрутства. У цьому випадку очевидно, що крім реально заподіяної матеріальної шкоди в систему кримінально-правових наслідків необхідно включати і упущену вигоду.

На це звертає увагу Пленум Верховного Суду України, який у своїй Постанові № 15 від 26 грудня 2003 року зазначає, що при вирішенні питання про те, чи є заподіяна шкода істотною, потрібно також урахувувати кількість потерпілих громадян, розмір моральної шкоди чи упущеної вигоди тощо.

Так, згідно з вироком Світловодського міськрайонного суду Кіровоградської області встановлено, що заподіяння істотної шкоди у межах ст. 367 КК України може виражатися у заподіянні як реальних матеріальних

збитків та/або упущеної вигоди, так і фізичних або моральних страждань, а також причинний зв'язок між вчиненим службовою особою порушенням службових обов'язків і наслідками цього порушення [30].

Отже, наявний розподіл шкоди на реальні збитки та упущену вигоду відображає відмінність у вияві шкоди як майнової втрати. У першому випадку це реальна (фізична) втрата майна, у другому – втрата від неотримання очікуваних майнових доходів, які могли і повинні були бути отримані при належному виконанні норм чинного законодавства.

З цього випливає, що даний склад є матеріальним і злочин буде закінченим з моменту заподіяння істотної шкоди чи настання тяжких наслідків охоронюваним законом правам та інтересам окремих громадян, або державним чи громадським інтересам, або інтересам окремих юридичних осіб.

Розглядаючи питання про причинний зв'язок між діянням і наслідками, слід підкреслити, що у вітчизняній доктрині щодо нього розвивається активна дискусія. Так, варто згадати дослідження О.Л. Тимчука на тему «Причинний зв'язок як ознака об'єктивної сторони складу злочину». У ньому вчений дійшов висновку, що серед українських, російських і радянських вчених домінуючою концепцією причинного зв'язку є теорія необхідного спричинення, а у сучасній західній кримінально-правовій науці та судовій практиці домінують три концепції: *condicio sine qua non* (причиною слід вважати будь-який фактор, який так чи інакше вплинув на виникнення наслідку), «адекватної причини» (визнаються як такі лише «стандартні» причини, а у випадках, коли причиною стає щось нестандартне, це не може розглядатись як причина явища) і «найближчої причини» (тільки останнє, безпосереднє та найближче до наслідків діяння має визнаватись причиною спричиненого результату) [201, с. 11].

Не поглиблюючись у наукову дискусію з цього питання, цілком погоджуємось з думкою А.А. Музики, що встановлення причинного зв'язку за багатьма злочинами з матеріальним складом, як правило, не викликає складнощів у юристів-практиків, оскільки у зазначених діях причинний зв'язок

поведінки винного з суспільно небезпечними наслідками, що настали, є очевидним [138, с. 5].

Однак службова недбалість є нетиповим злочином. Так, Б.В. Здравомислов відзначав, що службова особа може відповідати за наслідки тільки в тих випадках, коли його службові дії (або бездіяльність) передували настанню наслідків і були їх безпосередньою та головною причиною [69, с. 121]. Також схоже вважає Е.В. Царьов, що в складі службової недбалості причинний зв'язок між діянням службової особи і будь-яким наслідком є прямим і наявний лише в тому випадку, якщо встановлено, що належне виконання обов'язків виключило б настання суспільно небезпечних наслідків [248, с. 21].

Однак прихильники протилежної точки зору вказують на відсутність причинного зв'язку в складі службової недбалості. Зокрема, В.К. Глістін переконаний, що у разі вчинення розкрадання, спровокованого службовим недбалим ставленням до своїх обов'язків, підставою для притягнення до кримінальної відповідальності спеціального суб'єкта виступає факт невиконання або неналежного виконання службовою особою своїх обов'язків через несумлінне ставлення до служби або обов'язків за посадою, що створило умови для дій інших осіб або сил [37, с. 89].

Також П.С. Яні прийшов до висновку, що невиконання службовою особою своїх обов'язків найчастіше не стає і не може стати причиною зазначених в статті про службової недбалість суспільно небезпечних наслідків. Причинний зв'язок тут наявний лише за умови, що шкідливі наслідки не настали б в ситуації належним чином виконаних службових обов'язків [255, с. 15].

Крім того, М.А. Тиняна також вказує, що причинний зв'язок між бездіяльністю і суспільно небезпечними наслідками тут відсутній, оскільки суспільно небезпечний результат в складі службової недбалості, як правило, не пов'язаний безпосередньо з поведінкою особи, яка не виконала свої службові обов'язки [210, с. 78].

Водночас судова практика чітко показує, що для складу службової недбалості встановлення причинного зв'язку є необхідною умовою притягнення до кримінальної відповідальності. Так, Красноармійський міськрайонний суд Донецької області повернув прокурору як такий, що не відповідає вимогам КПК України обвинувальний акт у кримінальному провадженні, розпочатому за кримінальним правопорушенням, передбаченим ч. 2 ст. 367 КК України, оскільки фактичні обставини кримінального правопорушення викладені в обвинувальному акті поверхово, об'єктивна та суб'єктивна сторони повністю невідображені і неконкретизовані, невстановлений причинний зв'язок між діями обвинуваченого та настанням тяжких наслідків [240].

Отже, ми схилиємось до першої групи вчених. Безумовно, причинний зв'язок у складі службової недбалості – обов'язкова ознака об'єктивної сторони. Заразом очевидно, що для розглянутого складу злочину причинний взаємозв'язок між діями і наслідком має специфіку. Як зазначається в спеціальній літературі, бездіяльність і наслідки, що наступили, пов'язані між собою особливим видом зв'язку. Між ними дійсно немає причинного зв'язку в традиційному розумінні. Здається, найбільш повно її специфіку відображає теорія інформаційної причинності, згідно з якою бездіяльність розглядається з енергетичної точки зору як пасивність, але має певні властивості в інформаційному плані. Відсутність належної дії з передачі в установленому законом або посадовими інструкціями порядку корисної інформації дозволяє запустити механізм дії причин, що ведуть до шкідливого результату.

Крім того, варто звернути увагу на словосполучення «через несумлінне ставлення до обов'язкові», що свідчить не лише про психофізичний зв'язок суб'єкта злочину до наслідків, а й про причинний зв'язок між діями та суспільно небезпечними наслідками.

Вивчення проблеми дозволило прийти до висновку про те, що причинний зв'язок у складі службової недбалості наявний при здійсненні її як дією, так і бездіяльністю. Твердження, що бездіяльність не породжує наслідків,

призводить до висновку, що певні суспільно небезпечні наслідки виникають безпричинно, що суперечить законам діалектики.

Одними із ознак об'єктивної сторони злочину є час, місце, обстановка та спосіб вчинення злочину. У диспозиції ст. 367 КК України ці ознаки не зазначені, отже, вони є факультативними. А тому можемо прийти до висновку, що для службової недбалості у кваліфікації злочину місце, час вчинення злочину й інші ознаки не впливають на кримінально-правову кваліфікацію.

Таким чином, з урахуванням вищевикладеного підсумуємо, що наразі службова недбалість є нетиповим для злочинів у сфері службової діяльності кримінальним правопорушенням, про що свідчить неоднозначність визначення його об'єкту, тлумачення протиправного діяння та розкриття змісту істотної шкоди та тяжких наслідків.

2.2 Суб'єктивні ознаки службової недбалості

Безумовно, на ряду з об'єктивними, суб'єктивні ознаки грають не меншу роль при кваліфікації діяння як суспільно небезпечного. Службові злочини, зокрема і службова недбалість, передбачають у своєму складі наявність спеціального суб'єкта злочину – службової особи.

Свого часу службова особа як спеціальний суб'єкт злочину були предметом досліджень багатьох науковців, зокрема П.П. Андрушка, Г.М. Анісімова, Л.П. Брич, Т.О. Гончар, О.О. Дудорова, В.М. Киричка, Є.М. Кісілюка, Р.Л. Максимовича, М.І. Мельника, В.О. Навроцького, С.В. Рак, Л.П. Самофалова, О.Л. Самофалова, Т.І. Слуцької, В.І. Тютюгіна, М.І. Хавронюка та ін.

Незважаючи на те, що до питання його визначення у вітчизняній доктрині зверталися багато авторів, оптимальної дефініції не вироблено донині. Здається, що серед визначальних причин ситуації, що склалася слід згадати мінливі реалії

державного і суспільного життя, а також успадкований вплив «радянських» принципів регламентації кримінальної відповідальності за службові злочини.

Згідно зі закону про кримінальну відповідальність суб'єкт злочинів у сфері службової діяльності може бути як спеціальним, так і загальним. Характеризуючи дані категорії службових осіб, необхідно зазначити, що відповідно до ЦК України юридичні особи, залежно від порядку їх створення, поділяються на юридичних осіб публічного права та юридичних осіб приватного права. Умовно їх можна поділити на такі підгрупи:

1) службові особи публічного і приватного права (ст. 366, 367, 370 КК України);

2) службові особи лише публічного права (ст. 364, 365, 368, 368² КК України);

3) службові особи лише приватного права (ч. 3, 4 ст. 368³, а також ст. 364¹, ч. 1, 2 ст. 368³ КК України у разі прохання надати неправомірну вигоду);

4) особи, які здійснюють професійну діяльність, пов'язану з наданням публічних послуг (ч. 3, 4 ст. 368⁴, а також ст. 365², ч. 1, 2 ст. 368⁴ КК України у разі прохання надати неправомірну вигоду);

5) будь-які особи, які досягли 16-річного віку (ст. 369, 369², а також ч. 1, 2 ст. 368³ і 368⁴ КК України у разі пропозиції, обіцянки чи надання неправомірної вигоди).

Окремо до суб'єктів злочинів у сфері службової діяльності деякі вчені відносять осіб, які вчиняють злочини у сфері офіційних спортивних змагань. Виділення таких суб'єктів є певною мірою умовним, оскільки ст. 369³ КК України передбачає кілька видів суб'єктів, які об'єднуються за відповідною сферою. Примітка ст. 369³ КК України стосовно суб'єктів відсилає до ч. 2 ст. 17 Закону України «Про запобігання впливу корупційних правопорушень на результати офіційних спортивних змагань», а ця стаття – до інших статей того ж закону. Аналіз відповідних положень дає змогу дійти висновку, що це,

зокрема, – «спортсмени, особи допоміжного спортивного персоналу, які беруть участь у спортивному змаганні, посадові особи у сфері спорту» [209, с. 8].

З огляду на загальний поділ юридичних осіб на юридичних осіб приватного права і юридичних осіб публічного права варто наголосити, що переважна більшість юридичних осіб приватного права створюється відповідно до ЦК України, а юридичні особи публічного права – відповідно до положень Конституції України, Господарського кодексу України та відповідних законів України.

Аналіз законодавства України засвідчив про наявність таких суміжних понять як «посада» і «служба»; «державний службовець» і «службова особа», які вживаються у різних законодавчих актах й за змістом не співпадають. Термін «посадова особа» вживають для позначення будь-якої особи, яка обіймає певну посаду в державній чи недержавній структурі. Але в юридичній теорії та практиці «посадова особа» підкреслює значущість місця особи, зазвичай керівників, їх заступників та інших, що мають право віддавати розпорядження підлеглим і непідлеглим (для державних службовців) та вирішувати питання господарсько-фінансової діяльності [179, с. 143].

Так, поняття «службова особа», яке вживається у КК України, та поняття «державний службовець», яке вживається у Законі України «Про державну службу», за змістом є суміжними поняттями, але на відміну від державного службовця, до службових осіб відносяться також і особи, що здійснюють функції представника влади, а також обіймають посади, пов'язані з виконанням адміністративно-господарських обов'язків [81].

Крім цього, статус службової особи зумовлений не тільки постійністю, але й тимчасовістю здійснення відповідних функцій чи виконання обов'язків або наданням спеціальних повноважень, якщо вказані функції чи обов'язки покладені на таку особу правомочним органом (правомочною службовою особою). Сам термін «службова особа» використовується неодноразово, а його визначення розкрито двічі: у ч. 3, 4 ст. 18; п. 1, 2 примітки до ст. 364 КК України.

Примітка до ст. 364 КК України визначає, що таке тлумачення терміну «службова особа» розповсюджується лише на статті 364, 368, 368², 369 Кримінального кодексу України. А тому при визначенні суб'єкта злочину, передбаченого ст. 367 КК України, необхідно керуватися ч. 3, 4 ст. 18 КК України, тобто суб'єктами службової недбалості виступають як службові особи публічного права, так і службові особи приватного права.

Згідно з ч. 3 ст. 18 КК України службовими особами є особи, які постійно, тимчасово чи за спеціальним повноваженням здійснюють функції представників влади чи місцевого самоврядування, а також постійно чи тимчасово обіймають в органах державної влади, органах місцевого самоврядування, на підприємствах, в установах чи організаціях посади, пов'язані з виконанням організаційно-розпорядчих чи адміністративно-господарських функцій, або виконують такі функції за спеціальним повноваженням, яким особа наділяється повноважним органом державної влади, органом місцевого самоврядування, центральним органом державного управління із спеціальним статусом, повноважним органом чи повноважною службовою особою підприємства, установи, організації, судом або законом [104, с. 96].

У силу цього багатогранна проблема визначення правового статусу службової особи як суб'єкта службового злочину завжди перебувала в центрі наукової уваги. Але, незважаючи на значний інтерес з боку вчених і практичних працівників до даного питання, важко визнати його повністю вирішеним. Окремі положення не знайшли свого висвітлення в наукових роботах, деякі не розроблені в достатній мірі в теорії, одні продовжують залишатися спірними, а інші отримали суперечливе тлумачення.

Традиційно у вітчизняній кримінально-правовій доктрині поняття службової особи розкривається через так званий функціональний критерій шляхом вказівки на «організаційно-розпорядчі» і «адміністративно-господарські» обов'язки. Так, на думку П.П. Андрушка, останні зміни до ч. 3 ст. 18 КК України, внесені Законом України «Про внесення змін до деяких

законодавчих актів України щодо відповідальності за корупційні правопорушення», диференціювали відповідальність осіб, які обіймають в юридичних особах посади, пов'язані з виконанням організаційно-розпорядчих чи адміністративно-господарських функцій, або виконують такі функції за спеціальним повноваженням, залежно від того, яким є юридичний статус такої юридичної особи – є вона юридичною особою приватного чи публічного права [169, с. 25].

Водночас С.В. Рак, порівнюючи ч. 3, 4 ст. 18 КК України та п. 1, 2 примітки до ст. 364 КК України, зазначає, що у тексті чинного КК України немає термінів «публічного» та «приватного права», що є недоліком законодавчої техніки, та робить висновок про необхідність вдосконалення тексту диспозиції [169, с. 84]. Однак, на жаль, ми не можемо погодитись з поіменною вченою, адже законодавець у примітці до ст. 364 КК України використовує словосполучення «на державних чи комунальних підприємствах», що фактично є більш точним визначенням не тільки особи публічного права, а й конкретного його виду. Крім того, вказане словосполучення є єдиною відмінністю від поняття службової особи, визначеного у ч. 3 ст. 18 КК України.

Як бачимо, в основу поняття службової особи, закріпленого в ч. 3 ст. 18 КК України, належить два критерії: виконувані функції і вид органу, в якому суб'єкт здійснює свої службові повноваження. Такий підхід призвів до формування досить громіздкої, алогічної та перевантаженої за змістом дефініції.

Отже, згідно з ч. 3, 4 ст. 18 КК України до спеціального суб'єкта службової недбалості належать особи, які:

1) постійно, тимчасово або за спеціальним повноваженням здійснюють функції представників влади чи місцевого самоврядування;

2) постійно чи тимчасово обіймають в органах державної влади, місцевого самоврядування, підприємствах, в установах, організаціях посади, пов'язані з виконанням організаційно-розпорядчих чи адміністративно-

господарських функцій, або виконують такі функції за спеціальним повноваженням;

3) постійно чи тимчасово обіймають посади, пов'язані з виконанням організаційно-розпорядчих чи адміністративно-господарських функцій в юридичних особах, у статутному фонді яких державна чи комунальна частка перевищує 50 % або становить величину, що забезпечує державі чи територіальній громаді право вирішального впливу на господарську діяльність такого підприємства (абз. 2 п. 1 примітки до ст. 364 КК України), або виконують такі функції в зазначених юридичних особах за спеціальним повноваженням

4) постійно або тимчасово на підприємствах, в організаціях чи установах, що належать до юридичних осіб приватного права, обіймають посади, пов'язані з виконанням організаційно-розпорядчих чи адміністративно-господарських функцій або виконують такі функції в цих юридичних особах за спеціальним повноваженням.

Особа визнається службовою незалежно від того чи: а) виконує відповідні функції постійно або тимчасово, б) призначається на посаду або обирається, в) одержує за виконання службових обов'язків певну винагороду або здійснює їх на громадських засадах. Якщо службові функції виконуються за спеціальним повноваженням (дорученням), то вони мають бути покладені на особу правомочним органом (чи уповноваженою службовою особою) і в установленому законом порядку [214, с. 15].

Отже, першим ми розглянемо осіб, які постійно, тимчасово або за спеціальними повноваженнями здійснюють функції представників влади чи місцевого самоврядування.

Згідно з постанови Пленуму Верховного Суду України «Про судову практику у справах про хабарництво» представниками влади є працівники державних органів та їх апарату, які наділені правом у межах своєї компетенції ставити вимоги, а також приймати рішення, обов'язкові для виконання юридичними і фізичними особами незалежно від їх відомчої належності чи

підлеглості) [165]. На жаль, з плином часу дане визначення втратило свою актуальність і нині не відповідає в повній мірі чинному законодавству, тому нами воно буде використано частково.

Ми можемо виділити основні ознаки представників влади, серед яких:

- беруть участь у правових відносинах, які впливають зі змісту їх службових повноважень, не тільки в межах свого апарату, своєї установи, а й із непадлеглими особами, органами, установами;

- діють від імені органів держави і самі безпосередньо можуть вживати заходів, необхідних для виконання законних вимог відповідно до правового статусу;

- можуть застосовуватись заходи примусового характеру, межі, умови та процес реалізація яких чітко визначені в законодавчих актах (прокурор, санітарний інспектор, начальник поліції тощо).

У зв'язку із цим представники влади та місцевого самоврядування вважаються працівники державних органів, органів місцевого самоврядування та їх апарату (наприклад, народні депутати України, депутати місцевих рад, керівники державних адміністрацій та органів місцевого самоврядування, судді, прокурори, слідчі, оперативний склад органів МВС і Служби безпеки, державні інспектори та контролери тощо), які діють від імені цих органів (за їх дорученням) і у межах своєї компетенції здійснює їх функції. Характерною рисою цих службових осіб є наділення їх владними повноваженнями, відповідно до яких вони мають право висувати вимоги та приймати рішення, обов'язкові для виконання фізичними і юридичними особами незалежно від їх підлеглості або відомчої приналежності [214, с. 14].

Безумовно, закон пов'язує визнання особи представником влади чи місцевого самоврядування не з займаною посадою, а з наявними владними повноваженнями. Саме тому до вказаної категорії службових осіб також можуть відноситись рядові працівники державного апарату чи органів місцевого самоврядування (наприклад, працівник МВС у званні рядового

поліції), а також представники громадських формувань (наприклад, громадський інспектор рибоохорони).

До другої категорії службових осіб належать особи, які постійно чи тимчасово обіймають в органах державної влади, місцевого самоврядування, на державних, комунальних підприємствах, в установах, організаціях посади, пов'язані з виконанням організаційно-розпорядчих чи адміністративно-господарських функцій, або виконують такі функції за спеціальним повноваженням.

Зазначена вище Постанова ПВСУ № 5 від 26 квітня 2002 року дає тлумачення поняття «організаційно-розпорядчі обов'язки», при цьому ч. 3 ст. 18 КК України вказує на «організаційно-розпорядчі функції». Низка вчених ще до внесених змін стверджували про необхідність використання поняття «функції», яке ширше, аніж поняття «обов'язки» [6, с. 28; 168, с. 203–130].

Крім того, В.М. Киричко вважає таку заміну дефініцій у КК України спробою законодавця здійснити термінологічну уніфікацію. Адже, на думку науковця, поняття «функції» є більш доцільним, оскільки його розкриття передбачає як аналіз прав та обов'язків службових осіб, так і правових приписів, що передбачають завдання та напрями діяльності характеризованого нами суб'єкта злочину [80, с. 38].

Водночас, як справедливо зазначає Н.В. Бугаївська, під організаційно-розпорядчими та адміністративно-господарськими функціями розуміють керівництво колективом або хоча б однією людиною чи реалізацію права володіння, користування, розпорядження матеріальними або іншими майновими цінностями за допомогою здійснення дій, пов'язаних з виникненням, зміною, припиненням прав або обов'язків у фізичних або юридичних осіб [20, с. 3].

Нам видається, що саме застосування категорії «функція» видається не цілком точним. Її буквальне тлумачення багатоманітне і в українській мові означає обов'язок, коло діяльності; діяльність [183, с. 653]. Тому, на наше переконання, більш раціональним виявляється формування функціонального

компонента дефініції службової особи через категорію «діяльність». В цілому таке рішення дозволить прибрати недосконалість ч. 3 ст. 18 КК України, оскільки слово «функція» вживається в ньому кілька разів. На підставі наведених доводів напрошується висновок про необхідність уточнення змісту ч. 3 ст. 18 та примітки до ст. 364 КК України.

У теорії кримінального права прийнято до організаційно-розпорядчих функцій відносити керівництво колективом, здійснення функцій із добору кадрів, організацію праці чи підтримання дисципліни, застосування примусових заходів та заохочення [165; 125, с. 133–134; 80, с. 37].

До організаційно-розпорядчих функцій В.І. Тютюгін відносить здійснення керівництва галуззю промисловості, трудовим колективом, ділянкою роботи, виробничою діяльністю окремих працівників юридичних осіб публічного права (планування роботи, організація праці, забезпечення трудової дисципліни тощо). Такі функції здійснюють, зокрема, керівники міністерств, інших центральних органів виконавчої влади, державних чи комунальних підприємств, установ, організацій, їх заступники, керівники структурних підрозділів та їх заступники, особи, які керують ділянками робіт тощо [214, с. 15].

Водночас до адміністративно-господарських функцій належать обов'язки з управління або розпорядження державним, колективним чи приватним майном (установлення порядку його зберігання, переробки, реалізації, забезпечення контролю за цими операціями тощо) [165]. Такі повноваження у тому чи іншому обсязі мають, зокрема, начальники планово-господарських, постачальних, фінансових відділів та служб, завідувачі складів, магазинів, майстерень, ательє, їх заступники, керівники відділів підприємств, відомчі ревізори та контролери тощо. Для визнання особи такою, що виконує адміністративно-господарські функції, необхідно встановити, що відповідне майно не тільки їй ввірене під матеріальну відповідальність чи перебуває в її віданні, а остання наділена певними повноваженнями з управління чи

розпорядження цим майном або здійснює контроль за виконанням цих операцій іншими особами [214, с. 15].

Крім того, можна визначити й уніфіковане розуміння службової особи, при якій на особу покладено не лише організаційно-розпорядчі та адміністративно-господарські функції, а також функції представника влади (наприклад, голова обласної чи районної державної адміністрації, сільський голова тощо).

Розвиток суспільних відносин, оптимізація державної діяльності сформували широку систему делегування державою частини своїх повноважень щодо здійснення публічної влади окремим суб'єктам. Правова оцінка їх діяльності не може залишатися за рамками закону, включно кримінального. Це відноситься, зокрема, до осіб, які виконують відповідні функції «за спеціальним повноваженням», про які йдеться у ч. 3. ст. 18 КК України. Так, до спеціальних повноважень для виконання зазначених функцій у межах ч. 3,4 ст. 18 КК України, особа може бути наділена:

- повноважним органом державної влади чи місцевого самоврядування;
- центральним органом державного управління із спеціальним статусом.

Згідно з Указу Президента України «Про систему центральних органів виконавчої влади» таким органом визнається міністерства, державні комітети (державні служби) та центральні органи виконавчої влади зі спеціальним статусом [163]. Нині в Україні діє шість центральних органів виконавчої влади зі спеціальним статусом: Антимонопольний комітет України, Фонд державного майна України, Державний комітет телебачення і радіомовлення України, Адміністрація Державної служби спеціального зв'язку та захисту інформації України, Національне агентство з питань запобігання корупції, Національне агентство України з питань виявлення, розшуку та управління активами, одержаними від корупційних та інших злочинів;

- повноважним органом чи повноважною (службовою) особою підприємства, установи, організації;
- судом;

- законом.

Також необхідно зауважити, що делегування функцій відбувається в установленому законом порядку. Особа не може вважатися службовою, коли вона без законних підстав самовільно присвоює владні повноваження. Відповідальність при цьому настає за ст. 353 КК України [80, с. 39].

У національному законодавстві відсутній вичерпний перелік службових осіб, які виконують організаційно-розпорядчі та адміністративно-господарські функції. Адже, на думку Р.Л. Максимовича, це недоцільно, бо динамічний розвиток суспільства сьогодні зумовлює появу нових посад; особи, які обіймають їх, наділені ознаками службової особи; деякі посади зникають, у деяких змінюються назви [125, с. 131].

У цілому погоджуючись з поіменним автором, доповнимо, що звичайно із-за складності процедури прийняття законів та внесення до них змін, визначення переліку як осіб, які виконують організаційно-розпорядчі та адміністративно-господарські функції, так і службових осіб в цілому можливе через підзаконні акти, наприклад Міністерства юстиції України. З одного боку, така процедура значно б спростила діяльність ряду правоохоронних й інших органів, з іншого – несвоєчасне оновлення вказаного переліку може призвести до уникнення винним свого законного покарання.

До третьої групи службових осіб належать особи, які постійно або тимчасово обіймають посади, пов'язані з виконанням організаційно-розпорядчих чи адміністративно-господарських функцій у державних чи комунальних підприємствах, установах, організаціях у статутному фонді яких державна чи комунальна частка перевищує 50 % або становить величину, що забезпечує державі чи територіальній громаді право вирішального впливу на господарську діяльність такого підприємства (абз. 2 п. 1 примітки до ст. 364 КК України).

У контексті цього, хотілося б відзначити результати дослідження С.В. Рак, яка встановила, що у 80 % випадках до кримінальної відповідальності

за службову недбалість притягувалися службові особи публічного права і лише 20 % службові особи приватного права [169, с. 85; 171, с. 109].

На відміну від трьох попередніх груп, де до службових осіб належали особи публічного права, до четвертої віднесемо службову особу приватного права.

Нині питання тлумачення дефініції «службова особа приватного права» доволі дискусійне, адже воно прямо не визначено у законодавстві, проте його зміст встановлюється шляхом системного аналізу норм, передбачених ч. 3, 4 ст. 18 та п. 1, 2 примітки до ст. 364 КК України. Тому з впевненістю можна стверджувати, що такі особи не можуть бути представниками державної влади чи місцевого самоврядування за винятком тих випадків, коли виконання відповідних функцій покладається на них спеціальним повноваженням.

Вчені схиляються до думки про те, що такі службові особи приватного права здійснюють організаційно-розпорядчі чи адміністративно-господарські функції у юридичних особах приватного права, а такими відповідно можна назвати юридичні особи, у статутному фонді яких державна чи комунальна частка є меншою за 50 % або не становить величину, що забезпечує державі чи територіальній громаді право вирішального впливу на господарську діяльність такого підприємства. Функції особа може здійснювати постійно чи тимчасово; повноваження на їх виконання можуть отримуватися особою у зв'язку з обійманням певних посад або ж делегуватися їй спеціальним органом [80, с. 44; 214, с. 16].

Водночас серед науковців тривають дискусії про віднесення фізичних осіб-підприємців до службових осіб приватного права та притягнення їх до кримінальної відповідальності за службову недбалість.

Одні науковці, спираючись на Постанову ПВСУ «Про деякі питання застосування законодавства за ухилення від сплати податків, зборів, інших обов'язкових платежів» [160] та норми чинного законодавства, переконливо стверджують, що фізична особа-підприємець не є службовою особою [6, с. 200; 125, с. 229–230].

Інші вчені зазначають, що сам факт реєстрації особи як суб'єкта підприємницької діяльності не є підставою вважати її службовою. Однак ця категорія осіб може визнаватися службовими і, відповідно, виступати суб'єктами злочинів у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг. Це є закономірним і логічним, коли фізична особа-підприємець, виступаючи роботодавцем у трудових відносинах із працівниками, найнятими власне для оптимізації підприємницької діяльності, виконує щодо них організаційно-розпорядчі функції. Коли ж фізична особа, зареєстрована як суб'єкт підприємницької діяльності, не є роботодавцем, відповідальність її як службової особи виключається [103, с. 730; 141, с. 1050].

Відстоюючи свою позицію, що фізичні особи-підприємці не є суб'єктами злочинів у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг, О.О. Дудоров допускає можливість притягнення цієї категорії осіб до кримінальної відповідальності за службову недбалість. Такими випадками можуть бути за умови, коли фізична-особа підприємець має у своєму підпорядкуванні працівників, котрі працюють на неї за трудовим договором. Науковець зазначає, що на таку особу покладаються законом організаційно-розпорядчі чи адміністративно-господарські функції, а тому є всі підстави вважати її службовою [100, с. 427].

Варто також відзначити, що правовий статус фізичної особи як суб'єкта підприємницької діяльності визначається нормами цивільного та господарського законодавства. Згідно зі ст. 42 Господарського кодексу України така особа має право здійснювати комерційну господарську діяльність, якою визнається самостійна, ініціативна, систематична, на власний ризик діяльність з метою досягнення економічних і соціальних результатів та одержання прибутку. Відповідно до ст. 21 Кодексу Законів про працю України фізична особа-підприємець має право наймати працівників шляхом укладення з ними трудового договору [159]. А відповідно до пп. 2 п. 291.4 Податкового кодексу України кількість найманих осіб не повинна перевищувати 10 осіб (для 2 категорії).

Судова практика щодо притягнення фізичних осіб-підприємців до кримінальної відповідальності за службову недбалість доволі суперечливі. Так, вироком Косівського районного суду було визнано винною фізичну особу-підприємця у неналежному здійсненні технічного нагляду через несумлінне ставлення. Судом встановлено, що інженер технічного нагляду, маючи кваліфікаційний сертифікат інженера технічного нагляду I категорії, фактично під час виконання робіт наділений організаційно-розпорядчими та адміністративно-господарськими функціями, тобто є службовою особою, перед підписанням актів приймання виконаних робіт, складених за договорами підряду, повинен був особисто перевірити обсяги та якість виконаних підрядних робіт [28].

Водночас викликає питання про правомірність притягнення фізичної особи-підприємця до кримінальної відповідальності за службову недбалість вирок Димитровського міського суду Донецької області. Так, під час судового розслідування встановлено, що обвинувачений підписав видаткові накладні, не перевірявши поставку товару. Проте суд, не встановивши наявності у фізичної особи-підприємця найманих працівників, не вказавши підстав визнання його службовою особою, визнано винною у вчиненні злочину, передбаченого ст. 367 КК України [9].

Отже, з положень ч. 3 ст. 18 КК України можемо зробити висновок, що теоретично фізична особа-підприємець може визнаватися службовою, коли законом на неї покладаються організаційно-розпорядчі чи адміністративно-господарські функції. Безумовно, якщо фізична особа наймає працівників за трудовим договором, розширює межі своєї дієздатності, вона набуває прав та обов'язків, а тому автоматично законом наділяється організаційно-розпорядчими чи адміністративно-господарськими функціями і набуває ознак службової особи.

Проте, як слушно зазначає С.В. Рак, відповідно до принципів кримінального права, зокрема компоненту *lex stricta* принципу законності, котрий знайшов своє відображення у ст. 7 Конвенції про захист прав та

основоположних свобод та у ст. 62 Конституції України, усі сумніви тлумачаться на користь обвинуваченого, тож ми не можемо допускати розширене тлумачення закону [169, с. 87].

На наше переконання, така неясність пояснюється використанням у ч. 3 ст. 18 КК України таких понять як «підприємства», «установи», «організації». Вказані терміни вважаються застарілими і неактуальними у контексті останніх змін у кримінальному законодавстві. У зв'язку з цим більш універсальним та всеохоплюючим виглядає «суб'єкти господарювання», яке включає в себе юридичних осіб публічного права, юридичних осіб приватного права та фізичних осіб-підприємців.

Однак варто також зазначити, що закон про кримінальну відповідальність, крім вже викладених категорій, має й умовно-визначений перелік службових осіб. Так, згідно з ч. 4 ст. 18 КК України службовими особами публічного права також визнаються: 1) посадові особи іноземних держав, які обіймають посади в законодавчому, виконавчому або судовому органі іноземної держави; 2) присяжні засідателі іноземних судів; 3) інші особи, які здійснюють функції держави для іноземної держави: для державного органу або державного підприємства; 4) іноземні третейські судді; 5) особи, уповноважені вирішувати цивільні, комерційні або трудові спори в іноземних державах у порядку, альтернативному судовому; 6) посадові особи міжнародних організацій, а саме працівники міжнародних організацій чи будь-які інші особи, уповноважені такою організацією діяти від її імені; 7) члени міжнародних парламентських асамблей, учасниками яких є Україна; 8) судді; 9) посадові особи міжнародних судів.

Не можуть визнаватися винними у службовій недбалості такі службові особи як працівники підприємств, установ і організацій, які виконують суто професійні (лікар, педагог тощо), виробничі (водій, провідник вагону тощо) або технічні (друкарка, вантажник, сторож тощо) функції.

Неслужбова особа може бути суб'єктом службових злочинів як співучасник, проте лише як другорядний: пособник, підбурювач або організатор.

Насамкінець, зауважимо, що дефініція службової особи, сформульована в ч. 3 ст. 18 КК України, є складно-структурованою лінгвістичною конструкцією, що неминуче формує проблеми її тлумачення на практиці і складності при кваліфікації службової недбалості. Наведені вище аргументи свідчать про необхідність оптимізації її змісту шляхом подальшого уточнення кола осіб, що відносяться до службових.

Значення суб'єктивної сторони полягає в тому, що, вона впливає на кваліфікацію злочину, дає можливість відмежувати один злочин від іншого, відмежувати злочинне від незлочинного, впливає на призначення покарання, впливає на рішення питання про звільнення від кримінальної відповідальності і покарання. Встановлення всіх ознак суб'єктивної сторони – це завершальний етап у констатації складу злочину, як єдиної підстави кримінальної відповідальності [9, с. 160].

Зміст диспозиції ч. 1 ст. 367 КК України при визначенні суб'єктивної сторони службової недбалості не дозволяє чітко і прямо визначити форми та види вини стосовно недбалості. Деякі вчені вказують на те, що в ст. 367 КК України формулювання «недбале або несумлінне ставлення до служби» не дозволяє однозначно визначити форму вини у складі недбалості. Причиною є те, що дані поняття визначають відносини винного до служби і його службовим обов'язками, але не до злочинного діяння і його наслідків [186, с. 72].

На жаль, в диспозиції норми, що передбачає відповідальність за службову недбалість, відсутня вказівка на форму вини особи, яка вчинила цей злочин, це питання має вирішуватися з урахуванням опису в диспозиції ознак об'єктивної сторони складу. Однак в численних джерелах зазначається, що категорії «несумлінність» і «недбалість» можуть бути віднесені як до об'єктивної, так і суб'єктивної сторони злочину [141, с. 168]. Очевидно, що дуалістичний характер названих категорій ускладнює їх тлумачення. Вирішуючи зазначену

колізію, слід, на наш погляд, виходити з положення про те, що висновок про форму вини може бути зроблений тільки на основі ретельного аналізу кожної конкретної кримінально-правової норми, її історичного, систематичного і граматичного тлумачення.

При визначенні змісту вини в матеріальних складах злочинів важливо визначати її як відносно діяння, так і по відношенню до наслідків. Суб'єктивна сторона службової недбалості як злочину з матеріальним складом включає ставлення винного до бездіяльності та її суспільно небезпечних наслідків [211, с. 49]. Водночас, на погляд П.С. Яні, форма вини визначається в даному випадку не по відношенню до факту неналежного виконання або невиконання, а по відношенню до наслідків дії або бездіяльності суб'єкта, які можуть бути заподіяні як умисно, так і з необережності [256, с. 20].

У теорії кримінального права думки щодо характеристики вини в складі службової недбалості кардинально розділилися. Їх різноманіття можна звести до трьох груп:

- визнається наявність тільки умисної форми вини;
- визнається наявність тільки необережної форми вини;
- визнається наявність як умислу, так і необережності.

Як справедливо зауважує І.А. Луканин, диспозиція норми, що передбачає кримінальну відповідальність за службову недбалість немає згадки про необережну вини. Таким чином, категорії «несумлінне» або «недбале» характеризують не психічне ставлення винного до діяння, а відносяться до самого діяння [122, с. 20].

Також Р.В. Вереша, досліджуючи необережну форми вини в кримінальному праві України, порушив питання злочинної недбалості і встановив, що найбільш обґрунтованою видається точка зору, відповідно до якої інтелектуальним елементом злочинної недбалості є не передбачення настання суспільно небезпечних наслідків за наявності об'єктивної можливості цього. Вольовий елемент злочинної недбалості характеризується вольовим характером вчинюваної особою дії або бездіяльності [23, с. 120]. Це у своєму

досліджені «Психологічний зміст об'єктивного критерію злочинної недбалості» підтвердив С.В. Гончаренко та додав, що об'єктивному критерію злочинної недбалості відповідають реальні психічні утворення, які полягають у цільових і операціональних настановах, що уявляють собою готовність здійснювати дію за виробленими і прийнятими у суспільстві зразками [45, с. 7].

Серед прихильників обох форм вини в складі службової недбалості по-різному оцінюють їх зміст щодо діяння і щодо наслідки. Так, А.І. Чучаєв вважає, що такий злочин може відбуватися умисно чи з необережності стосовно суспільно небезпечного діяння і необережністю по відношенню до його наслідків [147]. Ведучи мову про умисел до діяння та необережності до наслідків, автор, по суті, допускає дві форми вини. Але в даному випадку це неможливо, оскільки дві форми вини мали б місце за умови, що самі діяння без наслідків визнавалися кримінальним законом злочинним, тому запропонований вченим поділ може визнаватися лише умовним.

Водночас, на думку Б.В. Волженкіна, несумлінне або недбале ставлення до служби – це характеристика психічного ставлення службової особи до здійснюваного ним суспільно небезпечного діяння і до наслідків цього діяння. Недобросовісно відноситься до служби і та службова особа, яка не виконує або неналежно виконує свої службові обов'язки, умисно передбачаючи і бажаючи (свідомо допускаючи) настання суспільно небезпечних наслідків [34, с. 241–242]. Тобто, суб'єктивна сторона службової недбалості може включати в себе не тільки злочинну самовпевненість і злочинну недбалість, а й обидва види умислу (як прямий, так і непрямий).

Як ми бачимо, у диспозиції ч. 1 ст. 367 КК України не виключена умисна форма вини по відношенню до суспільно небезпечних наслідків діяння в основному складі недбалості, оскільки в ній немає згадки про необережну форму вини щодо наслідків вчиненого діяння. Таким чином, несумлінне або недбале ставлення службової особи до служби теоретично не виключає можливість умисної форми вини по відношенню до суспільно небезпечних наслідків службової недбалості. У підтвердження вказаної думки, виступає теза

М.А. Тиняної про те, що службова недбалість може бути здійснена як умисно (наприклад, з непрямым умислом), так і з необережності [211, с. 48].

При аналізі вини в складі службової недбалості звертається увага на те, що в диспозиції ч. 1 ст. 367 КК України немає вказівки на її ні умисну, ні необережну форму. Невиконання службових обов'язків може бути свідомим, може виступати результатом помилки (забудькуватості, відволікання на інші справи, необґрунтованого передоручення своїх обов'язків іншій особі тощо).

У вітчизняній кримінально-правовій доктрині поширена і позиція, згідно з якою службова недбалість винятково необережний злочин. Так, Б.В. Здравомислов відзначав наявність тільки необережної форми вини стосовно недбалості, відштовхуючись від змісту закону, що вказує на недбале або несумлінне виконання особою своїх службових обов'язків [69, с. 123]. Деякі автори роблять висновок про те, що службовій недбалості властива тільки необережність (І.А. Луканін, Е.В. Царьов й ін.)

Слід констатувати той факт, що найчастіше в судовій практиці стосовно службової недбалості встановлюється саме необережність. Так, Семенівський районний суд встановив, що, будучи особою, наділеною організаційно-розпорядчими та адміністративно-господарськими функціями, неналежно виконуючи свої службові обов'язки, діючи в супереч інтересам служби, з необережності, злочинно-недбало, не передбачаючи суспільно небезпечних наслідків у вигляді збитків бюджету у сумі 319 909,77 грн., однак діючи в обстановці, коли він міг і повинен був їх передбачити, без належного проведення перевірки фактичного виконання обсягів та вартості робіт, шляхом особистого підписання та погодження офіційних документів, які містили у собі завідомо недостовірні відомості щодо обсягів та вартості зазначених вище виконаних робіт, обвинувачений поставив у акті приймання виконаних робіт форми № КБ-2в за грудень 2015 на суму 594 692 грн. Унаслідок завищених та не виконаних обсягів робіт, а також невстановленого обладнання, включення завищеної вартості обладнання по акту форми

№ КБ-2в, сума матеріальної шкоди (збитків), завданих державі, в особі Броварківської сільської ради, складає 319 909,77грн. [184].

Суб'єктивна сторона недбалості виражається в обох видах необережності – злочинної самовпевненості і злочинної недбалості. Однак при кваліфікації вчиненого слід мати на увазі, що при недбалому виконанні службових обов'язків вина по відношенню до злочинних наслідків може бути виражена тільки у вигляді недбалості.

Деякі автори вказують також на злочинну неосвіченість як окремий вид необережності. Відмінність від самовпевненості вони вбачають у тому, що суб'єкт не передбачає можливість шкідливих наслідків, а відмінність від недбалості у тому, що він і не може їх передбачити [45, с. 119]. З цією думкою С.В. Гончаренка важко погодитись, оскільки відокремлення неосвіченості від недбалості за рахунок заперечення суб'єктивного критерію уявляється неправомірним, оскільки об'єктивний критерій цього різновиду вини (обов'язок передбачення) зберігається. Більш того, якщо службова особа не може передбачити результати свого вчинку, то і покладати на неї такий обов'язок безглуздо. Таким чином, заперечення суб'єктивного критерію злочинної неосвіченості руйнує конструкцію кримінально-правової норми, не передбачає відповідальність за службову недбалість, що може створити уявлення про невинуватий характер даного психічного ставлення.

У науковій літературі дуже точно підмічено, що законодавець, виходячи з об'єктивної очевидності, не став стосовно основного складу недбалості чітко визначати в диспозиції ч. 1 ст. 367 КК України необережну форму вини. У зв'язку з цим абсолютно слушною видається думка Б.В. Здравомислова про те, що припущення умислу в складі недбалості веде до стирання межі між нею і зловживанням службовим становищем, штучно підвищує ступінь її небезпеки і може повести до численних помилок в кваліфікації. Умисне порушення особою своїх службових обов'язків – показник зловживання, а не недбалості [69, с. 123].

Про це звертали увагу і деякі вчені. Зокрема, якщо за наслідками судового розгляду не доведено умислу службової особи на вчинення зловживання владою або службовим становищем (ст. 364 КК України), а з досліджених під час судового провадження доказів убачається, що ця особа вчинила злочин унаслідок невиконання чи неналежного виконання службових обов'язків через несумлінне ставлення до них, то обвинувачення підлягає зміні на ст. 367 КК України [209, с. 28]. Дійсно, систематичне тлумачення відповідних положень кримінального закону, зіставлення змісту норм, об'єднаних рамками ст. 364 і 367 КК України, переконує в справедливості висновку про неумисний характер службової недбалості.

У контексті цього, можна було би погодитись із думкою В.А. Кочерги, що суб'єктивна сторона злочину, передбаченого ст. 367 КК України, характеризується недобросовісністю, ставлення його до вчиненого може виражатися в необережності як у вигляді злочинної самовпевненості, так і злочинної недбалості [96, с. 123].

Однак з такою позицією можемо погодитись частково, адже переконані, що службова недбалість може вчинятися й умисно. Очевидно, що законодавець визнає службову недбалість злочином з найменшою суспільною небезпекою і необережною формою вини. В українській мові «несумлінність» визначається як виконане погано, недбало, без достатнього старання [184, с. 392], а «недбалість» означає ставлення до своїх обов'язків байдуже; без належної старанності; без піклування, турботи [184, с. 283].

Як бачимо, характеристики зазначених термінів дуже близькі і в певному сенсі їх семантика стикається за своїм значенням. Вживши у диспозиції ч. 1 ст. 367 КК України термін «несумлінне», він зберіг право визнавати недбалість умисним злочином, бо недобросовісне відношенню може вважати як самовпевненість, так і непрямий умисел.

Про те, що службова недбалість може бути і умисним злочином вказує і судова практика. Так, вироком Херсонського міського суду встановлено, що внаслідок умисних дій, направлених на невиконання рішення суду було

спричинено істотну шкоду охоронюваним законом правам громадян, державним інтересам та інтересам юридичних осіб у вигляді неможливості обернути виконавчою службою отримані ЗАТ «Красень» грошові кошти в сумі 4 735 221,33 грн. на погашення заборгованості підприємства [32].

Водночас така позиція законодавця не дуже співпадає з духом службової недбалості як злочинного явища. Зокрема, мова йде про співрозмірність призначення покарання за вказаний злочин. Якщо вважати відношення до наслідків службової недбалості умисним, то виходить, що вони визнаються законодавцем менш суспільно небезпечними, ніж аналогічні наслідки від зловживання владою або службовим становищем. Такий висновок впливає з порівняльного аналізу найбільш строгих санкцій, встановлених за названі діяння: ч. 1 ст. 364 КК України – позбавленням волі на строк до трьох років, ч. 1 ст. 367 КК України – обмеженням волі на строк до трьох років. Таким чином, позиція законодавця в названій частині свідчить про його думку щодо форми вини властивій службовій недбалості.

Водночас варто зауважити, що за умови вчинення службової недбалості винятково через необережність, то у порівнюванні з санкціями ст. 364 КК України, санкції ст. 367 КК України виглядають занадто строгими.

У зв'язку з цим, варто погодитись з М.А. Тиняною, яка вважає за доцільне відмову від категорій «несумлінного» і «недбалого» ставлення винного до служби на користь формулювання «невиконання службовою особою своїх обов'язків, якщо це спричинило по необережності істотне порушення [213, с. 10].

Ведучи мову про суб'єктивну сторону складу службової недбалості, слід особливо підкреслити, що вина є її єдиною обов'язковою ознакою. Мотив і мета, виконуючи роль факультативних ознак суб'єктивної сторони злочину, не впливають на кваліфікацію цього діяння і враховуються лише при виборі виду і розміру покарання, а тому питання про форму вини в даному випадку набуває особливого значення. До речі, у цьому контексті (при відмежуванні зловживання владою або службовим становищем від службової недбалості)

відсутність або наявність мотиву і мети є одним із маркерів правильної кваліфікації злочинного посягання, суб'єктивна сторона якого характеризується не тільки умисною формою вини, а й завжди припускає для зловживання владою або службовим становищем наявність спеціальної мети – прагнення одержати неправомірну вигоду і корисливих мотивів, якими керується винний.

Оптимізація даної норми повинна йти по шляху чіткого закріплення в законі недбалості в якості необережного злочину, що, в кінцевому підсумку, зніме всі спірні питання, що виникають в правозастосовчій практиці. Крім того, проведений нами у попередньому розділі компаративістській аналіз зарубіжного законодавства підтверджує даний висновок, оскільки в ньому, як правило, для складів, аналогічних службовій недбалості, передбачена необережна форма вини.

Висновки до розділу 2

1. Під час дослідження встановлено, що родовим об'єктом службової недбалості є суспільні відносини, які забезпечують відповідну до законодавства нормальну діяльність державного апарату, апарату управління органів місцевого самоврядування, об'єднань громадян, підприємств, установ та організацій незалежно від форми власності і організаційно-правової форми, а також суспільні відносини, що забезпечують здійснення регламентованої законодавством професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг.

2. Встановлено, що службова недбалість є багато об'єктним злочином, у його складі виділяються і додаткові об'єкти. Основним безпосереднім об'єктом недбалості є сукупність суспільних відносин в сфері реалізації встановленого порядку виконання службовими особами органів публічної влади повноважень, що входять в їх службову компетенцію, реалізовану в певних сферах (ланці) управління в державних органах та органах місцевого самоврядування. Безпосередніми додатковими об'єктами недбалості можуть виступати майнові

чи інші законні інтереси громадян, організацій, суспільства і держави, суспільні відносини в сфері забезпечення безпеки здоров'я.

3. Розглянуто авторитет органів державної влади чи місцевого самоврядування як додатковий факультативний об'єкт. Доведено, що авторитет органів державної влади чи місцевого самоврядування може бути додатковим факультативним об'єктом цього злочину лише в разі вчинення службових злочинів службовими особами публічного права (представниками державної влади чи органів місцевого самоврядування). Якщо ж злочин вчинено особами, які обіймають на державних чи комунальних підприємствах, в установах чи організаціях посади, пов'язані з виконанням організаційно-розпорядчих чи адміністративно-господарських функцій, або виконують такі функції за спеціальним повноваженням, яким особа наділяється повноважним органом державної влади, органом місцевого самоврядування, центральним органом державного управління із спеціальним статусом, повноважним органом чи повноважною особою підприємства, установи, організації, то відповідно про авторитет мови йти не може.

4. Доведено, що службова недбалість є безпредметним складом злочину. Законодавець не виділяє в цій нормі предмет як обов'язкову ознаку даного злочину. Оскільки предметом злочину може виступати лише певна річ, є речовою (матеріальною) ознакою злочину, а також у випадку безпосереднього визначення в самому законі про кримінальну відповідальність предмет злочину є обов'язковою ознакою складу злочину.

5. Службова недбалість може бути виражена як в активній формі – дії (неналежне виконання – 36% проаналізованих вироків), так і пасивній – бездіяльності (невиконання своїх службових обов'язків – 64% проаналізованих вироків). Крім того, при вчиненні службової недбалості можливе поєднання невиконання та неналежного виконання службовою особою своїх обов'язків.

6. Доведено, що настання кримінальної відповідальності за службову недбалість можливе лише в разі невиконання покладених обов'язків, тобто за невиконання або неналежне виконання тільки тих функцій представника влади

або організаційно-розпорядчих чи адміністративно-господарських функцій, які безпосередньо входили в компетенцію службової особи, якщо в неї була реальна можливість виконувати покладені на неї функції. При цьому важливо, щоби в обвинувальному акті було вказано конкретні обов'язки, покладені на цю посадову особу, які саме обов'язки остання не виконала і який причинно-наслідковий зв'язок наявний між цією бездіяльністю та наслідками, що настали. Порушення цієї вимоги надає можливість постановляти щодо такої службової особи виправдовувальний вирок.

7. Встановлено, що для правильної кваліфікації злочину за ст. 367 КК України під час дослідження об'єктивної сторони необхідно встановити 1) нормативний акт, яким визначається компетенція службової особи та коло її службових обов'язків; 2) які конкретні обов'язки особа повинна була виконати і чи мала вона реальну можливість належним чином виконати ці обов'язки; 3) які були допущені особою порушення службових обов'язків; 4) які наслідки спричинили ці порушення і чи знаходяться вони в причинному зв'язку з наслідками.

8. Аналіз наукових праць став підґрунтям виокремлення двох підходів до визнання розміру заподіяної істотної шкоди при вчиненні злочинів у сфері службової діяльності. Згідно з КК України, до істотної шкоди належать лише матеріальні збитки, утім у теорії кримінального права до істотної шкоди запропоновано відносити збитки як матеріального, так і нематеріального характеру. При цьому 81% опитаних практичних працівників вважають доцільним до змісту матеріальної шкоди, спричиненої службовою недбалістю, включати упущену вигоду.

9. Запропоновано розширити межі ст. 367 КК України, доповнивши її новою частиною, де передбачити кримінальну відповідальність за вчинення службової недбалості в разі настання особливо тяжких наслідків у вигляді смерті однієї або декількох осіб. Авторську пропозицію підтримано 61% опитаних респондентів.

10. Встановлено, що в основу поняття службової особи, закріпленого в ч. 3 ст. 18 та п. 1 примітки до ст. 364 КК України, покладено два критерії: виконувати функції і вид органу, в якому суб'єкт здійснює свої службові повноваження. Такий підхід призвів до формування досить громіздкої, логічно нестрункої і перевантаженої за змістом дефініції. За її рамками залишився цілий ряд важливих для правозастосовчої практики питань. Аналіз видів службової особи як суб'єкта службової недбалості слід здійснювати, виходячи із тексту ч. 3, 4 ст. 18 КК України.

11. Суб'єктом службової недбалості визнається особа, яка має статус службової, зумовлений не тільки постійністю, а й тимчасовістю здійснення відповідних функцій чи виконання обов'язків або наданням спеціальних повноважень, якщо вказані функції чи обов'язки покладені на таку особу правомочним органом (правомочною службовою особою).

12. У контексті формулювання поняття службової особи визначено, що застосування категорії «функція» є неточним та часто повторюваним. А його тлумачення в українській мові означає обов'язок, коло діяльності; діяльність. Тому доцільним є раціональний підхід до формування функціонального компонента дефініції «службової особи» через категорію «діяльність».

13. Аргументовано, що як службова особа приватного права фізична особа-підприємець може визнаватися службовою особою за умови, що вона має у підпорядкуванні найманих працівників, а законом на неї покладаються організаційно-розпорядчі чи адміністративно-господарські функції.

14. Уявляється доцільним запропонувати внесення деяких уточнень до ч. 3 ст. 18 КК України, зокрема такі поняття, як «підприємства», «установи», «організації» замінити терміном «суб'єкти господарювання». Це було б цілком логічним кроком з огляду на активну динаміку суспільних відносин і автоматично вирішило б питання визнання фізичної особи-підприємця службовою особою і суб'єктом службової недбалості зокрема.

15. Встановлено, що єдиною обов'язковою ознакою суб'єктивної сторони складу службової недбалості є вина. Мотив і мета не впливають на його

кримінально-правову оцінку, можуть бути враховані судом при призначенні покарання особі, винній у здійсненні злочину у сфері службової діяльності.

16. У доктрині кримінального права існує відмінність в позиціях щодо можливої форми вини цього злочину. Умовно їх можна розподілити на три позиції: перша - вчинення його виключно з умислом; друга - лише з необережності; третя - вчинення його як умисно, так і з необережності.

17. Проаналізовано конструкцію диспозиції ч. 1 ст. 367 КК України, яка характеризує внутрішнє ставлення винного до вчиненого як легковажне або недбале, у зв'язку із чим недбалість визнається необережним діянням. При цьому у процесі дослідження встановлено певну логічну невідповідність такої конструкції через вживання у диспозиції терміна «несумлінне». Це, в свою чергу, створює передумови для визнання недбалості, зокрема, умисним злочином, оскільки несумлінне ставлення може свідчити як про самовпевненість, так і про непрямий умисел. Поряд з цим, аналіз судової практики, зокрема апеляційних і касаційних інстанцій України, засвідчив, що службова недбалість визнається злочином, який може бути вчинений тільки з необережності.

РОЗДІЛ 3. КРИМІНОЛОГІЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА СЛУЖБОВОЇ НЕДБАЛОСТІ ТА ЗАХОДИ ЗАПОБІГАННЯ ЇЙ

3.1. Службова недбалість як злочинне явище

Наразі злочини, передбачені Розділом XVII «Злочини у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг» досить великий. Говорячи про суспільну небезпеку вказаних злочинів, слід зазначити, що в результаті їх здійснення порушується нормальна діяльність державних органів, органів місцевого самоврядування, державних і комунальних установ, істотно порушуються права і законні інтереси громадян або організацій.

Так, за даними Генеральної прокуратури України протягом 2019 року в Україні правоохоронними органами було зареєстровано 444 130 кримінальні правопорушення, що менше у порівнянні з минулими роками (у 2018 році - 487 133; у 2017 році - 523911; у 2016 році - 592604, у 2015 році - 565182, у 2014 році - 529139, у 2013 році - 563560 кримінальних правопорушень) [63; 186; 187]. Однак вказані статистичні дані виглядають вкрай оптимістичними, тому деякі вчені переконані, що протягом останніх років на території України (не враховуючи тимчасово окуповані АР Крим та окремі райони Донецької та Луганської областей) насправді злочинність у кількісному вимірі має наступний вигляд: у 2018 році було вчинено 900 617 злочинів, що також менше у порівнянні з минулими роками (у 2017 році - 1 050 617; у 2016 році - 1 124 401, у 2015 році - 1 093 314, у 2014 році - 1 137 436, у 2013 році - 1 553 056 кримінальних правопорушень) [7].

У загальній структурі злочинів до 5 % становили злочини у сфері службової діяльності. Так, за офіційними даними у 2019 році правоохоронцями було виявлено 20 069 правопорушень категорії службових злочинів, що є трішки більшим показником порівняно із попередніми роками (у 2018 році - 19 909, у 2017 році - 19 234, у 2016 році - 14 820, у 2015 році - 14 997, у 2014

році – 15 560, у 2013 році – 16 586) [63; 186]. Як бачимо, статистика злочинів у службовій сфері невтішна, а тенденція на зменшення, враховуючи останній рік, швидше за все свідчить не про ефективність заходів запобігання, а про проблеми серед правоохоронних органів.

Від усіх злочинів у службовій сфері лише 10 % складає службова недбалість. Зокрема, згідно з даними офіційної статистики у 2019 році виявлено: 4 371 фактів зловживання владою або службовим становищем (у 2018 році - 3 589, у 2017 році – 3 995, у 2016 році – 3 360, у 2015 році – 2 836, у 2014 році – 3 126, у 2013 році – 3 810); 2 599 фактів перевищення влади або службових повноважень, що дещо більше, ніж у попередні роки (у 2018 році – 2 159, у 2017 році – 2 032; у 2016 році – 1 140, у 2015 році – 1 336, у 2014 році – 1 326, а у 2013 році – 1 525); 5 534 факти службового підроблення, що є трішки меншим, ніж у попередні роки (у 2018 році – 6 644, у 2017 році – 6 592, у 2016 році – 5 583, у 2015 році – 6 092, у 2014 році – 7 160, у 2013 році – 6 477); 2 478 фактів службової недбалості, цей показник найбільший за весь досліджуваний період (у 2018 році – 1 940, у 2017 році – 1 774, у 2016 році – 1 706, у 2015 році – 1 755, у 2014 році – 1 766, 2013 році – 2 010); 1 744 фактів прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди службовою особою, що дійсно трішки більше за попередні роки (у 2018 році – 2 189, у 2017 році – 2 086, у 2016 році – 1 578, у 2015 році – 1 588, у 2014 році – 1 535, а в 2013 році – 1 683); а також нова норма (ст. 366¹КК України), яка передбачає кримінальну відповідальність за декларування недостовірної інформації 1 118, у 2018 році – 1 541 кримінальне провадження [63; 186].

Однак правдивість викладених статистичних даних за 2013-2019 роки викликає сумніви, оскільки ці цифри, на жаль, не вплинули суттєво на стан корупції в нашій державі, про що наглядно засвідчує місце, яке посідала Україна протягом останніх років в Індексі сприйняття корупції міжнародної організації Transparency International, а у 2019 році піднявшись на 10 пунктів, зайняла 120-те місце зі 180 країн, що досліджувалися [2].

При проведенні порівняльного аналізу кількості кримінальних проваджень, переданих до суду, з числом зареєстрованих фактів було встановлено, що 32 % з усіх розпочатих проваджень через службову недбалість до суду не доходять і припиняються на стадії досудового розслідування або судового розгляду. Наприклад, у 2018 р. з усіх зареєстрованих 1940 кримінальних проваджень із службової недбалості тільки 238 було направлено до суду з обвинувальним актом, по ним в 34 % випадків обвинувальний вирок не було винесено. Хоча всі зареєстровані і розпочаті провадження значаться як розкриті [63; 187].

Специфічною рисою службової недбалості для злочинності у службовій сфері є відносна стабільність і невелика кількість фіксованих кримінальних правопорушень при високому рівні їх латентності.

Розслідування та кваліфікація службової недбалості ускладнені також специфікою механізму здійснення даного злочину і складністю формування доказової бази. Крім того, свою лепту вносить законодавець, не визначаючи чітко в ч. 1 ст. 364 КК України такі важливі елементи складу злочину, як форма вини, суб'єкт, форми діяння, формальні критерії такого наслідки, як істотне порушення прав і законних інтересів.

Проведений аналіз судової практики показав, що здебільшого службова недбалість вчиняється у сфері економіки. Явно чи приховано вона супроводжує вчинення багатьох злочинів у сфері господарської діяльності, наприклад, фіктивне підприємництво, легалізація (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом тощо.

Ситуація, коли службовці не виконують або неналежно виконують свої службові обов'язки через несумлінне ставлення до них, призводить до посилення латентності службових злочинів у сфері економіки. У зв'язку з цим можна погодитися з Г.Ю. Дарнопихом, який стверджує, що службова злочинність у сфері господарювання має головним чином природну латентність, коли про вчинені злочини напевне знають лише самі правопорушники та причетні до цього особи [52, с. 31]. Нині вбачається

тенденція збільшення випадків небажання потерпілих, свідків та службових осіб повідомляти правоохоронні органи про вчинення злочинів. Таким чином, поширенню латентності цих злочинів сприяє як недбалість службовців, так і небажання свідків інформувати правоохоронні органи про такі злочини.

У зв'язку з цим можна з впевненістю стверджувати, що службова недбалість належить до високолатентних злочинів. Одна з головних закономірностей латентної злочинності – її самодетермінація. Латентна злочинність є показником неспроможності держави в плані контролю злочинності [193, с. 21].

Високий рівень латентності даного злочину свідчить про те, що в нашій державі виявляються і, відповідно, отримують правову оцінку лише ті факти службової недбалості, які спричинили серйозні наслідки у вигляді заподіяння великої школи, загибелі людей, заподіяння шкоди здоров'ю великої кількості потерпілих, великі руйнування і т.п. Найчастіше ж службова недбалість ховається під виглядом дисциплінарних упущень, несподіваних стихійних лих.

Поряд із причинами існування латентної злочинності як явища, яке має соціальну обумовленість, правові, організаційно-управлінські, віктимологічні аспекти, можна виділити специфічні чинники латентності службової недбалості, серед яких:

– недосконалість норм чинного законодавства, яке регулює умови службової діяльності і призначення на посаду, недостатній контроль з боку держави за приватизацією, кредитуванням, інвестуванням, рухом матеріальних та грошових ресурсів, складність механізму оподаткування, відсутність належного бухгалтерського обліку на більшості приватних підприємств, проведення бартерних операцій, недостатня ефективність діяльності контрольно-ревізійних структур;

– відсутність ефективної взаємодії між правоохоронними і контролюючими органами, громадськими організаціями і окремими громадянами щодо запобігання службовій недбалості, недоліки в оперативній роботі щодо виявлення фактів службової недбалості;

– кругова порука службових осіб, високий рівень корупції в усіх державних інституціях [60, с. 48].

Якщо розглядати службову недбалість як злочин, що не відображений в кримінальній статистиці, то представляється можливим виділити два рівня його латентності.

Перший рівень можна пов'язати з недосконалістю статистичного обліку злочинів, яка полягає в тому, що при сукупності службової недбалості з іншими тяжкими злочинами на облік беруться більш тяжкі злочини, а службову недбалість при цьому не враховують. Таким чином, виходить, що службову недбалість виявлена, але в статистичній звітності не зафіксована, тобто статистична характеристика стала спотвореною та практично не відповідає реальному встановленому правоохоронними органами стану.

Другий рівень латентності можна назвати фактичним. Тут мова йде про невиявлені злочини, які не впливають на статистичну характеристику, так як про них нічого невідомо правоохоронним органам. Вважаємо, що відсутність інформації про латентні злочини у правоохоронних органах, які реєструють злочини, не означає, що цієї інформації немає у інших органах, що здійснюють контролюючу функцію.

Нерідко самі контролюючі органи чи службові особи органів державної влади, чи представники громадських організацій мають відомості про осіб, які неналежним чином виконують свої службові обов'язки, але інформацію про них до правоохоронних органів не повідомляють. У результаті фактично вчинення службової недбалості залишаються без перевірки і відповідного реагування з боку органів внутрішніх справ. На нашу думку, фактично латентними слід вважати злочини, що залишилися без належного реагування.

Проведене дослідження показало, що з числа виявлених службових злочинів, реагування на які було здійснено належним чином, але не зареєстровані в статистиці, найбільш часто латентною виявляється саме службову недбалість.

На наш погляд, методи визначення латентності в службовій недбалості можуть бути різними. Для статистичного рівня латентності основним методом дослідження є вивчення статистичних карток на засуджених осіб і узагальнення результатів вивчення. Визначити фактичний рівень латентності можна шляхом опитування, анкетування засуджених за службову недбалість чи покараних в дисциплінарному порядку. Практика наукових досліджень свідчить, що зазначені категорії осіб при опитуванні не приховують відомостей, проте часто або рідко вони допускали дії, за які згодом були покарані, розповідаючи про причини і умови допущення порушень в своїй роботі [16, с. 75].

Проведено нами дослідження вказує на зменшення переданих до суду кримінальних проваджень з службової недбалості і винесених за нею судових рішень. Ми переконані, що причиною цьому стають труднощі визначення суб'єкта службового злочину, протиріччя в законодавстві, протидія правоохоронним органам. Якщо спостерігати на динаміку показників осіб, засуджених за службову недбалість, то протягом п'ятирічного періоду особливого посилення заходів протидії фактично не відбулося.

Як позитивний приклад, можна навести методичні рекомендації щодо участі прокурора у судовому кримінальному провадженні про злочини у сфері службової діяльності в суді першої інстанції затверджені Генеральною прокуратурою України. Зокрема, у вказаних рекомендаціях піднято ряд проблем і визначено їх вирішення, зокрема, детально розкрито категорію «службові особи», розтлумачено низку понять у сфері службової злочинності, визначено порядок виміру шкоду за рядом статей, а також процес, процесуальний порядок роботи прокурорів під час судового кримінального провадження у сфері службової діяльності [209].

Крім того, варто також зазначити, що офіційна статистика також не враховує змін, що відбуваються в сфері діяльності державного апарату, де спостерігається зростання чи навпаки зменшення управлінського персоналу, в тому числі і службових осіб. Тому питома вага засуджених службових осіб за

службову недбалість по відношенню до їх загальної кількості реальну картину відобразити не може.

Як зазначав В.М. Кудрявцев, з високою латентністю службової злочинності пов'язана і вельми тривала злочинна діяльність багатьох службових осіб [110 с. 132]. Проведене нами дослідження свідчить, що близько 60 % фактів службової недбалості тривали більше шести місяців, а в 15 % випадків ці злочини вчинялися понад два роки. Це, на нашу думку, означає, що невиконання або неналежне виконання службовою особою своїх обов'язків відбувається систематично протягом певного періоду, що призводить до негативних наслідків, а найчастіше тягне за собою великої шкоди.

На наш погляд, латентність багато в чому пояснюється і тим, що факти службової недбалості як необережного злочину в основному розкриваються лише в результаті випадкового виявлення наслідків, передбачених у Законі про кримінальну відповідальність. Так, проведений аналіз практики роботи правоохоронних органів у провадженні про службову недбалість показує, що в 58 % випадків злочинні діяння виявляються в процесі проведення контрольних перевірок, господарських ревізій з боку вищих державних і контролюючих органів, а також в процесі прокурорського нагляду за станом законності на місцях.

Виявлення рівня латентних злочинів можливе охоплює досить широке коло криміналістичних методів, оперативно-слідчих заходів, спрямованих на їх виявлення і розслідування правоохоронними органами [115, с. 64]. Водночас у зарубіжних країнах широко застосовується порівняльний аналіз рівня віктимізації населення як один із найбільш об'єктивних і вірогідних методів отримання інформації про латентну злочинність проти особи. Однак, на нашу думку, застосування його при аналізі службової недбалості має обмежене значення, оскільки висока вірогідність неадекватного оцінювання населенням виявів службової недбалості.

У зв'язку з викладеним вище, важливе значення для виявлення рівня латентності службової недбалості має активізація діяльності різноманітних

контролюючих органів для виявлення і проведення прокурорських перевірок. Саме про це засвідчили отримані нами дані за результатами вивчених кримінальних проваджень.

Службова недбалість може бути виявлена в процесі розслідування інших кримінальних проваджень (близько 14 %), наприклад, якщо підозрюваний чи обвинувачений починає давати свідчення, що викривають службову особу у вчиненні службової недбалості. Також поширеними випадками виявлення даного виду злочинів в даний час є публікації у пресі, заяви і повідомлення від громадян, що становить 24 % від виявлених випадків, за якими правоохоронні органи зобов'язані проводити перевірку опублікованих матеріалів.

У більшості випадків факти службової недбалості зовсім неочевидні, вони привертають увагу лише вузького кола осіб. Як правило, необережні дії (бездіяльність) службових осіб, які вчинили службову недбалість, схожі в деякому роді на непорозуміння, проступки, помилки, а іноді приймаються за нещасні випадки.

Відзначимо, що тривалість і систематичність службової недбалості може свідчити не тільки про наявність у службових осіб сформованого стереотипу поведінки, звички не виконувати вимоги службових інструкцій, і про неефективність вжитих заходів запобігання, але і про пряме невиконання кримінальної заборони внаслідок недооцінки реальної небезпеки службової недбалості [181]. На наш погляд, тривалість таких діянь показує ступінь безвідповідального ставлення службових осіб до виконання обов'язків по службі, про стійкість повторюваних дефектів в їх поведінці, що знаходяться в причинному зв'язку з настанням шкідливих наслідків.

Ми вважаємо, що невиконання службовою особою службових обов'язків характеризується глибокою професійною деформацією, втратою ціннісних орієнтацій особи і виявляється органами внутрішніх справ та контрольно-ревізійними органами значно частіше, так як знаходяться на поверхні й з легкістю сприймаються органами, що здійснюють перевірку.

Розвиток ринкових відносин призвело до зростання кількості господарюючих суб'єктів, до розвитку існуючих між ними відносин, що вимагають не тільки законодавчого врегулювання, а й правової охорони, в тому числі, і з позицій кримінального закону.

Зокрема, слідчим управлінням ГУНП у Полтавській області за процесуального керівництва обласної прокуратури керівникові ТОВ «Сільські традиції» було повідомлено про підозру у службовій недбалості (ч. 2 ст. 367 КК України), що призвела до екологічного катастрофи. Під час досудового розслідування директора підприємства підозрюють у службовій недбалості, що спричинила тяжкі наслідки, зокрема, забруднення земель відходами, шкідливими для життя, здоров'я людей та довкілля, внаслідок порушення спеціальних правил, що створило небезпеку для життя, здоров'я людей та довкілля [78]. У чому вбачається конкуренція з іншою нормою КК України – ч. 1 ст. 239.

Шкідливість службової недбалості осіб, які виконують управлінські функції організацій, виявляється в заподіянні громадянам, іншим організаціям, суспільству, державі істотної шкоди, що виходить за рамки наслідків ризиків підприємницької діяльності. Водночас діючі положення адміністративного та цивільного законодавства не дозволяють досить ефективно протидіяти виявам і результатами їх недбале ставлення до своїх обов'язків. Наведені аргументи, на наш погляд, можуть бути покладені в основу розвитку системи спеціальних складів недбалості в КК України.

Але, як вірно зазначено в самому законі, шкідливість службової недбалості не зводиться тільки до матеріальних збитків. Нерідко в результаті несумлінного, недбалого поводження службових осіб та злочинних діянь приватних осіб страждають інтереси громадян, руйнується авторитет публічної влади. Так, під час досудового слідства було встановлено, що директор підприємства-підрядника, яке виграло тендер на проведення робіт з днопоглиблення каналу Молочний лиман – Азовське море, фактично роботи не виконав, при цьому заволодів бюджетними коштами у сумі 1 249 941 грн.,

виділеними на будівництво. Унаслідок цього, а також бездіяльності директора Департаменту екології у лимані сталася масова загибель риби, а шкода, завдана державі, оцінюється у 93 266 373 грн. [65]. Але, думається, що в даній ситуації в недбалості, перш за все, слід звинуватити тих службових осіб, які допустили експлуатацію зазначеної станції та допустили до робіт вказаного підрядника .

Переважна більшість опитаних автором співробітників судових і слідчих органів вказали на наявність прямого зв'язку службової недбалості і корупційної злочинності (78 % респондентів). Це ще раз може виступити вагомим аргументом у питанні необхідності чіткої формалізації в законі всіх елементів складу службової недбалості.

Але при цьому результати контент-аналізу медійного простору і опублікованої судової практики свідчать про вкрай лояльне ставлення судів до осіб, що допускають службову недбалість. За останні роки за злочини, передбачені Розділом XVII, було засуджено усього 6562 чол., з них тільки 701 засуджений отримав реальне покарання у вигляді позбавлення волі. Багато винних потрапили під дію амністії, цілий ряд отримали покарання, не пов'язані з позбавленням волі, або умовне позбавлення волі. Ми цілком підтримуємо застосування покарання, не пов'язаного із позбавленням волі, однак, маємо констатувати про не адекватне, на нашу думку, співвідношення суспільної небезпечності службової недбалості та покарання, яке застосовується до осіб, винних у службовій недбалості. На недостатню адекватність призначених покарань і рівня суспільної небезпечності недбалості вказали 62 % опитаних респондентів.

У зв'язку із цим важко не погодитись з висновками С.К. Іліє про основні кримінологічні особливості службовій злочинності: 1) високий рівень суспільної небезпеки; 2) широка поширеність; 3) значне розмаїття виявів; 4) високий рівень латентності; 5) здатність детермінувати інші види злочинності; 6) специфічні ознаки і властивості особи службової злочинця [72, с. 15].

В умовах розвитку науки і впровадження нових технологій, досить часто відбувається допущення службової недбалості, оскільки відповідальні особи недобросовісно ставляться до своїх обов'язків, не застосовують у своїй діяльності інструкції, необхідні при управлінні новими технічними засобами, недостатньо вивчають складні технологічні процеси, тим самим, збільшуючи ймовірність заподіяння великої шкоди державі, тяжкої шкоди здоров'ю або смерті громадян. У даному випадку важливу роль тут відіграє розробка і чітке дотримання службових інструкцій і заходів безпеки, які необхідно постійно використовувати для охорони праці громадян в умовах їх роботи з технічним обладнанням.

Інколи службова недбалість виявляється на виробництві, де не застосовуються нові технології, використовується відстала техніка, не впроваджуються передові методики роботи. Відзначимо, що службова недбалість у сфері виробництва, пов'язана з порушенням техніки безпеки іноді залишається безкарним злочином для тих службових осіб, які зобов'язані діяти в даній ситуації, щоб не заподіяти шкоди учасникам виробництва, але вони не вживають ніяких дій, сподіваючись тільки на випадок. Як правило, службовим особам легше списати своє недбале ставлення до діяльності на застарілі і недосконалі технології. При постановці питання про відповідальність за допущену службову недбалість, службові особи, які повинні понести кримінальне покарання, виправдовують себе, тим, що не передбачали шкідливі наслідки використання старої, зіпсованої техніки. Такі виправдання підтримують вищі службові особи, які усвідомлюють свою вину за утримання виробничого комплексу в несправному технічному стані.

Таким чином, слід зазначити, що службову недбалість у сфері виробництва є злободенним злочином з властивими йому специфічними особливостями, які необхідно виявляти на ранній стадії і використовувати для запобігання цього злочину.

Варто також приділити увагу фактам службової недбалості, що допускаються в сфері будівництва та проектування об'єктів житлового фонду, а

також споруд, призначених для проведення громадянами свого дозвілля. Так, при недбалому і несумлінному проектуванні, будівництві, переплануванні заповідюється великий збиток державі, нерідко вияви службової недбалості в цій сфері тягнуть заповідання тяжкої шкоди здоров'ю або смерті громадян, істотно порушуються їхні права і законні інтереси. Прикладів недоброякісного будівництва та неналежної експлуатації будівель досить, але лише їх мала частина стає надбанням гласності. Як правило, ніхто з службових осіб та керівників не несе відповідальність за допущену службову недбалість, за винятком випадків, коли введений в експлуатацію і вже функціонуючий об'єкт терпить розвал або обвалення, що часто призводить до появи наслідків у вигляді людських жертв.

Характеризуючи службову недбалість як необережний злочин необхідно відзначити, що даний злочин пов'язано з життям і розвитком нашого суспільства, а також з психологічними і фізичними можливостями особи, де не все може залежати від людини, але має оцінюватися їм як діяльність, що представляє небезпеку для інших людей.

У даному випадку необхідно привести приклад Чорнобильської катастрофи, що відбулася в 1986 році на четвертому енергоблоці Чорнобильської АЕС, коли при плановій зупинці реактора стався вибух. У результаті якого 30 людей загинули, а сотні захворіли на променеві захворювання. Однак справжні масштаби аварії видні лише згодом більш як 30 років, адже від її наслідків загинуло понад вісімнадцяти тисяч чоловік і сотні тисяч захворіли на особи, які так чи інакше пов'язані з нею. Так, причиною аварії вважалося грубе порушення правил експлуатації АЕС, вчинене керівництвом і персоналом. В даний час, експерти вказують такі причини аварії: а) реактор був неправильно спроектований; б) службову недбалість; в) персонал не був проінформований про небезпеку, допустив ряд помилок і порушив наявні інструкції.

До кримінальної відповідальності за аварію на Чорнобильській АЕС було притягнуто шість осіб, включно із директором станції, головним інженером та

його заступником, начальником реакторного цеху, начальника зміни станції і інспектора Держатоенергонагляду на ЧАЕС. Суд кваліфікував дане діяння за ст. 220 КК України УРСР «Порушення вимог правил техніки безпеки на вибухонебезпечних підприємствах, що спричинило за собою людські жертви і інші важкі наслідки». Крім цього, їм були пред'явлені звинувачення по ст. 165, 167 КК України УРСР – «зловживання службовим становищем», «безвідповідальність при виконанні своїх службових обов'язків» [153].

Службова недбалість небезпечна не способом посягання на охоронювані законом інтереси, оскільки цей злочин не містить в собі активних дій, а все одно завдає шкідливі суспільно небезпечні наслідки. Даний злочин несе в собі небезпеку у вигляді зневажливого ставлення службових осіб до інтересів громадян. Наведені обставини, викликають у громадян почуття недовіри до органів державної влади, до правових заборон, до принципу верховенства права, і можуть сприяти порушенню ними законності, оскільки службові особи органів державної влади не виконують або несумлінно виконують свої службові обов'язки.

3.2 Особа злочинця, який вчинив службову недбалість

Дослідження особи злочинця є однією з центральних завдань кримінології. Дослідження, проведені відомими кримінологами, дозволили отримати уявлення про основні риси осіб, які вчиняють злочини в цілому, і окремих категорій зокрема [56, 89]. Велике теоретичне значення мали розробка проблем співвідношення соціального і біологічного в поведінці злочинця, аналіз окремих типів і форм злочинної поведінки. Отримані результати посилили методологічну базу, на якій ґрунтується вивчення особи злочинця. Заразом багато питань цієї проблеми потребують поглибленого дослідження. Зокрема, першорядної уваги заслуговує отримання всебічної характеристики окремих категорій осіб, які вчинили злочини. З огляду на це, нами

пропонується висвітлити основні особистісні характеристики злочинців, які вчинили службову недбалість.

Особливістю службової недбалості є порушення службовими особами вимог діючих нормативно-правових актів (правил, інструкцій, наказів і т.д.), що регламентують і забезпечують нормальну діяльність органів державної влади і місцевого самоврядування. При цьому не можна не враховувати, що службова недбалість відноситься до тих злочинів, де роль особистісного фактора є вирішальною і без знання якої важко зрозуміти причини їх вчинення та, як наслідок, забезпечити ефективність запобігання даному виду злочинів.

При розгляді кримінологічних характеристик особи злочинця, у вітчизняній кримінології виділяють основні структурні елементи, що включають в себе кримінально-правові, соціально-демографічні та морально-психологічні ознаки і властивості особи.

Кримінально-правові ознаки особи злочинця, який вчинив службову недбалість. В Законі про кримінальну відповідальність чітко встановлені об'єктивні та суб'єктивні ознаки службової недбалості, тому їх встановлення має велике значення для правильної кримінально-правової кваліфікації протиправного посягання. Так, М.Г. Міненко зазначав, що ознаки кримінально-правового характеру мають не тільки вузько юридичне, а й кримінологічне значення, в якому вони набувають більш глибокого соціального зміст [134, с. 27].

Однак ми переконані, що важливим є не лише безпосередньо передбачені законом розгляд ознак, а й ті, що враховуються судом при призначенні покарання (займана посада, тривалість дії, співвідношення невиконання та неналежного виконання службових обов'язків тощо), знання яких має суттєве значення для індивідуалізації покарання винних і вибору заходів запобігання аналогічних злочинів.

Так, за даними Єдиного реєстру судових рішень за останні п'ять років в залежності від займаної посади, в залежності від характеру виконуваних організаційно-розпорядчих чи адміністративно-господарських функцій,

засуджені за службову недбалість розподілилися в наступному порядку: керівники різних ланок управління – 57 %, матеріально відповідальні особи – 23 %, функціональні працівники (в основному фахівці з вищою освітою, які виконують доручення керівників органів управління) – 13 %.

Крім того, для повноти характеристики службового становища осіб, засуджених за службову недбалість, хотілося б звернути увагу на залежність негативних наслідків від обсягу повноважень винних. Вказане має знаходити відображення в організації профілактичної роботи, що здійснюється різними суб'єктами профілактики такого роду злочинності. Однак, нині на таку залежність звертають недостатньо уваги.

Вивчення кримінальних проваджень про службову недбалість показує, що суди при призначенні покарання в 23 % випадків не враховують факту зайняття особою високого службового становища. Ми вважаємо, що судам при призначенні покарання доцільно враховувати це і призначати винному відповідну міру покарання з урахуванням наслідків, що настали при вчиненні службової недбалості.

У контексті дисертаційного дослідження та для з'ясування «кримінологічного портрету» особи, що вчиняє злочин у сфері службової діяльності було проведено анкетування стосовно 362 респондентів з різних регіонів України (Вінницької, Дніпропетровської, Запорізької, Львівської, Рівненської, Харківської, Херсонської та Чернігівської областей), з них 225 співробітників органів внутрішніх справ, 81 співробітників прокуратури, 26 суддів, а також 40 працівників органів місцевого самоврядування. Серед них стаж роботи за професією складає до 5 років – 8 %, до 10 років – 23 %, до 15 років – 21 %, до 20 років – 34%, понад 20 років – 14 %.

Важливе значення в плані своєчасного виявлення злочинних діянь і їх запобігання має облік співвідношення невиконання та неналежного виконання особою своїх службових обов'язків. За даними нашого дослідження, службову недбалість у формі неналежного виконання обов'язків склала 59 % від загального числа розглянутих кримінальних проваджень; в формі невиконання

обов'язків – 30 %, а службову недбалість одночасно і в тій і в іншій формі – 11 % випадків. Таким чином, на практиці відзначається збільшення числа випадків неналежного виконання обов'язків, тоді як раніше проведені дослідження показали нам, що домінуючим вважалось пряме невиконання службових обов'язків [196, с. 190].

Ми схиляємось до думки, що невиконання службовою особою своїх службових обов'язків характеризується більш глибокою деформацією ціннісних орієнтацій особи. Такі факти виявляються правоохоронними органами значно частіше, оскільки одразу кидаються в око і легко сприймаються особами, що здійснюють перевірку. А ось неналежне виконання службових обов'язків є прихованим від оточуючих: особа теоретично вчиняє дію, але фактично такі дії не приносять результату чи очікуваної користі.

Ми вважаємо, що винний своєю уявною діяльністю здатний вводити в оману вищих керівників і працівників контрольно-ревізійного апарату, породжувати у них впевненість у належному забезпеченні відповідної ділянки роботи, а тому не викликає тривоги при фактичному послабленні контролю над діяльністю названої категорії осіб.

Проведене нами дослідження кримінальних проваджень показало, що здебільшого службова недбалість відбувається протягом значного проміжку часу. Так, з 168 засудженого за службову недбалість: протягом одного місяця здійснювали злочинне діяння 32 осіб (19 %); від 1 до 6 місяців – 41 особи (24 %); від 6 місяців до 1 року – 70 особи (42 %); від 1 року до 3 років – 25 осіб (15 %). Отже, на наш погляд, тривалість і систематичність діянь може свідчити не тільки про наявність у таких осіб сформованого стереотипу поведінки (звички не виконувати вимоги службових інструкцій), про пряме невиконання кримінально-правової заборони внаслідок недооцінки реальної небезпеки службової недбалості, а також і про неефективність вжитих заходів запобігання.

Ми переконані, що тривалість таких діянь свідчить про ступінь безвідповідального ставлення службових осіб до виконання обов'язків по

службі, про глибину і стійкість дефектів в їхній поведінці, що знаходяться в причинному зв'язку з настанням шкідливих наслідків. Серед осіб, які тривалий час дозволяли собі недобросовісно або неналежно виконувати свої обов'язки, виділяються керівники підприємств, установ, організацій; керівники підрозділів органів державної влади або місцевого самоврядування, що, зі свого боку, може свідчити про слабкий контроль над їх діяльністю. І навпаки, особи, які вчинили службову недбалість у вигляді злочинного одноразового акту, виявляються значно швидше, що пояснюється більш жорстким контролем над їхньою діяльністю. Тому встановлення судом факту тривалого вчинення особою злочинних дій повинно тягнути за собою призначення більш суворої міри покарання в межах санкцій ст. 367 КК України.

Аналіз вибірково вивчених кримінальних проваджень засвідчив, що ця обставина ще не в повній мірі враховується судами при призначенні покарання, що звичайно не сприяє процесу перевиховання засуджених і негативно позначається на досягненні цілей загальної профілактики.

Отже, зазначена діяльність за названими вище причин може тривати протягом значного періоду часу і завдавати великої шкоди інтересам держави, громади тощо. Тому зусилля слід зосередити і на встановленні ознак, що свідчать про неналежне виконання службовими особами своїх службових обов'язків, що в порівнянні з невиконанням службових обов'язків являє собою меншу небезпеку і пов'язано з більшою складністю у виявленні таких діянь та в проведенні відповідної попереджувальної роботи.

Соціально-демографічні ознаки осіб, які вчинили службову недбалість є вкрай важливими в контексті нашого дослідження. Вони дозволяють отримати уявлення про типові ознаки осіб, які вчинили службову недбалість, і на цій основі здійснювати загальне та індивідуальне запобігання цього злочину. Зокрема, результати проведеного дослідження свідчать про те, що для виявлення специфіки особи даної категорії злочинців мають значення стать, вік, освіта, спеціальність, сімейний стан у зв'язку з чим доцільно охарактеризувати названі ознаки. Для злочинців, які вчинили службову

недбалість характерна наявністю специфічних соціально-демографічних ознак, що відрізняють їх від основної маси злочинців.

Досліджуючи розподіл за статтю осіб, які вчинили службову недбалість, необхідно відзначити загальне переважання осіб чоловічої статі над жіночою в загальній кількості злочинців. За даними нашого дослідження, службова недбалість не є винятком і чоловіча частка досліджуваної злочинності є домінуючою, а їх переважна більшість вчинила службову недбалість, займаючи в основному посади на державній чи в органах місцевого самоврядування службі.

Ми цілком погоджуємось з В.М. Кудрявцевим, що відмінності в рівні чоловічої та жіночої злочинності кореняться не в біологічних особливостях чоловіків і жінок, а в історично сформованих відмінностях в структурі поведінки, характер виконуваних соціальних ролей, функцій, покладених суспільством на осіб тієї чи іншої статі [56, с. 124]. Тобто установлений патріархат в службовій сфері, а також те, що саме жінкам більше характерні законотрунність, страх порушувати правила є істотними для пояснення високої частки чоловіків серед осіб, які вчинили службову недбалість. Враховуючи співвідношення чисельності службових осіб чоловічої і жіночої статі, за результатами нашого дослідження встановлено, що серед засуджених за службову недбалість 90 % чоловіків і всього 10 % жінок.

У процесі нашого дослідження встановлено, що існує певна закономірність у вчиненні злочинів різними віковими групами. Так, особи, які вчинили службову недбалість, як правило, старше за віком, ніж особи, засуджені за інші злочини.

В даному випадку, вік злочинців, які вчинили службову недбалість склав, за даними вивчених кримінальних проваджень від 17 до 25 років – 7 %, від 26 до 30 років – 23 %, від 31 до 40 років – 41 %, від 41 до 50 років – 20 %, від 51 року і старше – 9 %. Крім того, цілком логічно, що з підвищенням віку збільшилася кількість засуджених за службову недбалість керівників. Найбільше число керівників відзначається у віковій групі від 31 до 40 років. На

наш погляд, це можна пояснити існуванням певної специфіки в доборі та призначенні кадрів на керівні посади з наявністю у них досвіду роботи та професійної підготовки.

Ми вважаємо, що вік осіб, які вчинили службову недбалість, пов'язаний з умовами комплектування штатів зазначених категорій працівників і виступає одним з найважливіших ознак особи розглянутих злочинців.

Для особи злочинця, яка вчинила службову недбалість, характерна наявність вищої освіти. Оскільки освіта впливає на злочинність у взаємодії з іншими факторами, можемо стверджувати, що підвищення освітнього рівня службових осіб піднімає ефективність роботи щодо запобігання різним формам вияву службової недбалості за умови поліпшення виховної роботи. За вивченими нами матеріалами кримінальних проваджень частка службових осіб з вищою освітою, які вчинили службову недбалість, становить 74 %; неповну вищу (включно з особами, які закінчили коледж) мали 14 % службових осіб; середня спеціальна освіта – 10 %; середня освіта – 2 %. Хотілося б також відзначити, що є поодинокі випадки вчинення службової недбалості особами, які мають вчений або науковий ступінь.

Більшість засуджених за службову недбалість осіб, що мали вищу освіту, працювали не за фахом отриманим у виші. Внаслідок чого їм доводилося заново освоювати новий для них сферу трудової діяльності, що не могло не відзначитись у виконанні ними службових обов'язків і стати одним з причин недбалого ставлення до них. Тому при доборі й розстановці кадрів вкрай необхідно враховувати відповідність кандидата до вимог, необхідних для зайняття посади, в тому числі відповідності освіти.

Доцільно було б підготувати фахівців не після закінчення ними вищого навчального закладу, а після отримання ними навичок і досвіду роботи, а також попереднього добору осіб, які за своїми діловими і моральними якостями гідні призначення на керівну посаду [203, с. 127].

Сімейний стан осіб, які вчинили службову недбалість, не відрізняється від сімейного стану законослухняних громадян. Як правило, особи, які вчинили

службову недбалість це громадяни, які перебувають у шлюбі (74 %); на момент вчинення злочину не були одружені (заміжні) – 15 %; були розведені – 11 % службових осіб.

У деяких матеріалах кримінальних проваджень наводяться відомості про наявність дітей у службових осіб, які вчинили службову недбалість, що, зі свого боку, впливало на призначення покарання. Однак більш точно сказати важко, адже відомості не завжди наявні в матеріалах кримінальних проваджень. Тим більше, як показало проведене нами дослідження, здебільшого суб'єкти досліджуваних злочинів це люди зрілого віку і цілком можуть мати вже повнолітніх дітей.

Варто підкреслити, ґрунтуючись на дослідних даних, що наявність міцних сімейних уз надає попереджувальний вплив, а сварки, конфлікти, зловживання спиртними напоями негативно позначаються на працездатності службових осіб, викликають у них лінощі, нервозність, забудькуватість, що сприяють допущенню службової недбалості. Тому при доборі людей на керівні служби слід звертати увагу і на характер сімейних відносин.

Як показало дослідження, серед осіб, яким було пред'явлено звинувачення в вчиненні службової недбалості, більшість з них було фахівцями, які не займають керівні служби – 53 %. Керівники різних відомств, підприємств, установ, організацій склали – 17 % від числа осіб, які вчинили службову недбалість; керівники середньої ланки управління (начальники відділів, відділень) – 17%; керівники нижчої ланки управління (групи) – 11 %.

На момент вчинення службової недбалості практично в кожному другому випадку – (49 %) обвинувачені виконували функції представника влади. У кожному третьому випадку 24 % – організаційно-розпорядчі функції; в 15 % випадків особа, при здійсненні службової недбалості виконувало адміністративно-господарські функції. У 17 % вивчених провадженнях, особи, які допустили службову недбалість фактично одночасно здійснювали основні функції службової особи, тобто одночасно були представниками влади, виконували організаційно-розпорядчі та адміністративно-господарські функції.

Хотілося б звернути увагу на те, що в даному дослідженні ми брали до уваги саме ті функції службової особи, в результаті невиконання або неналежного виконання яких обвинуваченим була допущена службову недбалість.

Особи, які вчинили службову недбалість, як правило, завжди мають постійне місце проживання, що, як показало дослідження, часто враховується судами при обрані запобіжного заходу, оголошенні вироку з обраним покаранням.

Морально-психологічні риси осіб, які вчинили службову недбалість всебічно розкривають соціально-психологічну характеристику особи, що має значення для пізнання внутрішнього світу злочинця. Ми вважаємо, що морально-психологічна основа великою мірою визначає стиль і методи роботи службової особи. Зокрема, як зазначав М.О. Стручков, негативні морально-психологічні властивості складають найважливіший компонент криміногенного комплексу, що визначає вчинення злочину [188, с. 47].

Крім того, морально-психологічні особливості визначальні при вирішенні питань про причини і механізм антигромадської поведінки та мають певну специфіку в осіб, які вчинили службову недбалість, у порівнянні з іншими категоріями злочинців, що неодмінно має враховуватися при проведенні профілактичної роботи.

Виходячи із завдань проведеного автором дослідження, вивчення морально-психологічних властивостей осіб, які вчинили службову недбалість, будувалося на основі аналізу їх потреб, інтересів, ціннісних орієнтацій, а також вольових якостей, самосвідомості, які дозволяють найбільш повно виділити особливості даної категорії злочинців.

Аналіз потреб показує, що особи, які вчинили службову недбалість, за цією ознакою мають певні відмінності від законослухняних громадян і злочинців, які вчинили, насамперед, умисні службові злочини. Відмінності полягають в основному в характері вияву соціальних потреб у трудовій діяльності, навчанні, підвищенні освіти і кваліфікації, а також у визначенні шляхів та засобів їх задоволення.

Уже згадана категорія злочинців, на думку респондентів, не прагнула до розширення свого кругозору щодо професійної підготовки, формально відносилося до навчання, курсів підвищення кваліфікації, громадським дорученнями, не займалася самоосвітою. Таке ставлення негативно впливало на виконання ними своїх службових обов'язків.

Показовим є те, що хоча більшість засуджених були ознайомлені з службовими обов'язками, однак знали їх зміст поверхнево або взагалі не знали. В окремих випадках у них було сформовано неправильне уявлення про ті чи інші службові функції. На наш погляд, це вказує на необхідність посилення виховної і роз'яснювальної роботи серед службових осіб по знанню ними основ законодавства та прищеплення їм почуття відповідальності за доручений напрям роботи.

Ми вважаємо, що дотримання норм моралі – неодмінна умова успішної роботи службових осіб. Більш того, у більшості служб наявні етичні кодекси працівника, порушення норм якого є неприпустимим. Як показало наше дослідження, здебільшого службовій недбалості передували дисциплінарні та адміністративні стягнення, однак ми переконані, що першим дзвіночком була деформація моральних цінностей службовця як людини та як професіонала під час порушень етичного кодексу працівника.

Керівник, як службова особа, повинен не тільки володіти професійною компетентністю, але і користуватися авторитетом у співробітників, а якщо він втратив цей авторитет, то не повинен займати керівну службу. Вивчення кримінальних проваджень та аналіз опитувальних листів свідчить про те, що в більшості випадків керівники, засуджені за службову недбалість, не користувалися авторитетом в колективі; взаємини з працівниками у них були натягнуті; з думкою останніх вони не розглядали; при веденні розмови зі співробітниками вели себе пихато і нетактовно; оточували себе послужливими працівниками та підлабузниками; захоплювалися жорстким адмініструванням.

Завдяки проведеному дослідженню було встановлено певний зв'язок пияцтва зі службовою недбалістю, хоча воно і не є характерним явищем, на тлі

якого розглядається злочин. Проте близько 2 % засуджених за службову недбалість, вчиняли злочин у стані алкогольного сп'яніння. Такі особи зазвичай зустрічалися там, де колектив, сім'я і громадськість не вживали дієвих заходів до порушників дисципліни, до осіб, які допустили аморальні вчинки, внаслідок чого окремі з них переростали в злочин [202, с. 129].

Нам видається закономірним, що невиконання або неналежне виконання особою своїх службових обов'язків частіше допускають особи, щодо яких знижена вимогливість наглядових органів, керівника, колективу. Звідси ми можемо цілком обґрунтовано стверджувати, що своєчасне виявлення і усунення порушень моральних норм є ефективним раннім заходом запобігання службовій недбалості, і цьому питанню слід приділяти особливу увагу, перш за все, при роботі в колективі.

Вивчення матеріалів кримінальних проваджень свідчить про існування специфічного ставлення у службових осіб, які вчинили службову недбалість, до виконання своїх службових обов'язків. Управлінську роботу службової особи важко оцінити з очевидних для всіх критеріям, як наслідок, у службових осіб є можливість зміщення акцентів у розумінні соціальної значущості своєї праці, його грошової оцінки. Деякими представниками влади з цієї причини оплата праці сприймається як плата не за кількісно-якісний характер виконаної роботи, а за те, що вони займали певну посаду.

У зв'язку із цим, на наш погляд, у одних може виникнути почуття захищеності своїм становищем від можливих претензій за недбале виконання службових обов'язків; інші у таких же випадках усвідомлюють, що це їх верхня межа кар'єрної сходинки і подальше зростання неможливе в силу різних причин. У зв'язку із вказаним можуть виникнути байдужість і пов'язана з цим безвідповідальність до виконання службових обов'язків, що, безумовно, створює підґрунтя для їх недбалого виконання. Для недопущенням таких ймовірностей величезне значення в регулюванні праці набуває його стимулювання і, як наслідок, подальшого вдосконалення (ліквідація рівності преміювання працівників і розподіл за якістю праці).

Досліджуючи морально-психологічні ознаки особи, яка вчиняє службову недбалість, не могли оминати й такого показника як ставлення службової особи до своєї діяльності і ступінь задоволеності працівника своєю працею. Вивчення опитувальних листів показує, що значній кількості службових осіб, робота не приносить морального і матеріального задоволення.

На наш погляд, до конкретними причинами такого незадоволення слід виділити: неможливість застосування на практиці знань, отриманих у вищому навчальному закладі; прийняття на себе обов'язків, до яких особа не була підготовлена; призначення на певну посаду осіб, які представляли себе в іншій соціальній ролі.

На нашу думку, неправильне застосування матеріальних і моральних стимулів, незадоволеність працею впливають на якість виконуваних службових обов'язків і можуть в окремих випадках призвести до службової недбалості. Нам видається, що в плані подальшого вдосконалення системи стимулювання є необхідність в розробці критеріїв оцінки діяльності службової особи та її відповідної матеріальної винагороди і морального заохочення. Ця думка підтверджується дослідженнями Л.В. Кондратюка та В.С. Обнинського, які стверджували, що у діалектичному зв'язку з потребами знаходяться інтереси, які є безпосередніми джерелами дій людей, спрямованими на задоволення потреб [85, с. 164].

У зв'язку із цим, ми схилиємось до думки, що характеристика інтересів службової особи в певній мірі може бути розглянута на основі показників його трудового стажу.

Під час контент-аналізу кримінальних проваджень за останні п'ять років було встановлено, що трудовий стаж засуджених за службову недбалість становив: від 1 року до 5 років – 10 %; від 5 до 10 років – 52 %; від 10 до 20 років – 26 %; від 20 і більше років – 12 %. Таким чином, бачимо таку ж закономірність, як і при вікових відмінностях. Для різних категорій злочинців істотну роль відіграють досвід, професійна підготовка осіб, що призначаються на посади, пов'язані з виконанням службових обов'язків.

Зв'язок показників трудового стажу і службової недбалості може бути пояснений з позицій процесу входження особи в сферу виконання службових функцій; особливостей адаптації осіб, схильних до вчинення правопорушень в тій сфері, в якій проходить їх трудова діяльність. Неважко помітити, що особи, які прийшли на державну службу після закінчення вищого навчального закладу і вперше прийняли на себе службові обов'язки, як правило, з інтересом ставляться до своєї роботи.

На нашу думку, в основі їх діяльності лежить новизна, творчість, прагнення до чіткого дотримання службових інструкцій і норм закону, але, потрапляючи в обстановку, де панують відсталість, недбальство, застій в роботі, пияцтво, ці особи після закінчення певного періоду часу здатні переглядати свої погляди. Причому, нам видається, що трансформація поглядів може відбуватися як в позитивному, так і в негативному напрямку.

Припускаємо, що кожен працівник, що займає службове становище, дивиться на свою службу через призму громадських і особистих інтересів, вмиле поєднання яких сприяє його плідній праці протягом тривалого періоду часу. Однак, якщо службове чи матеріальне становище перестає задовольняти працівників, то відбувається переорієнтація, в результаті чого після закінчення 3-5 років роботи на даному підприємстві одні з них звільняються в пошуках більш прийнятних умов роботи, а інші входять у стадію професійної деформації, байдуже і недбало ставлячись до роботи, заподіюючи нехай і непомітно для оточуючих, але в цілому відчутну шкоду.

У плані розуміння психологічних причин службової недбалості важливо мати на увазі, що з підвищенням стажу роботи на підприємстві (10 і більше років) службові особи, як показує наше дослідження, в окремих випадках не розширюють свої пізнання, живуть старим багажем знань, внаслідок чого припускаються помилок в своїй роботі. Такі особи в основному мають хороші матеріальні і житлові умови, мають у своєму розпорядженні великими особистими зв'язками, позитивно характеризуються за місцем роботи, що часом послаблює контроль над їх діяльністю.

При цьому, як стверджує А.І. Богатирьов, професійна деформація у працівника установи виконання покарань настає вже після п'яти років, особа має дисциплінарні стягнення, не вміє керувати своєю поведінкою в конфліктних і кризових ситуаціях, не схильна до самокритики. Крім того, професійно деформований співробітник знає правові та моральні норми, але суб'єктивно та довільно виконує їх, виправдовуючи свої дії різними обставинами, пов'язаними зі специфікою психології та поведінки засуджених [18, с. 12].

На наш погляд, з підвищенням стажу роботи при відсутності ефективної системи стимулювання та виховної роботи у службових осіб може виявлятися професійна деформація, яка багато в чому сприяє здійсненню службової недбалості. Пропонуємо враховувати дані детермінанти кадровим органам і керівникам підрозділів при проведенні індивідуальної роботи з даною категорією осіб.

Наше дослідження показує, що ціннісні орієнтації у осіб, які вчинили службову недбалість, в основному були зосереджені на забезпеченні собі спокійного життя, на якому вони концентрували свою головну увагу і при виконанні своїх службових обов'язків. Вказане спотворює світобачення службової особи; змінюється оцінка навколишніх явищ; з цієї метою особа йде на порушення правових і моральних норм, наївно вважаючи, що їх дії або бездіяльність не несуть злочинного характеру і не призведуть до шкідливих наслідків.

Також проведені дослідження показують, що таким злочинцям характерне нехтування більшої кількості норм, ніж для законослухняних громадян. Зокрема, на нашу думку, це обумовлено тим, що в процесі соціалізації була неправильно сформована ціннісна нормативна система особи. Так, з часом дефекти в ціннісно-нормативній системі особи стають більш стійкими і переростають в установку, яка вже відповідно до певної ситуації і потреб направляє поведінку особи, визначаючи її основну закономірність [150, с. 160].

Ми вважаємо, що під впливом деформованих елементів, що входять в цю систему, при відповідній ситуації у особи може бути відсутня установка на сумлінне виконання своїх службових обов'язків. Свою психічну енергію особа не направляє на якісне виконання службового завдання, внаслідок чого виконує його з відхиленнями від діючих норм закону, що може призвести до шкідливих наслідків. У зв'язку з цим нам видається важливим виявлення осіб з подібною установкою і проведення з ними профілактичної роботи.

У контексті дослідження особи, яка вчиняє службову недбалість, можна констатувати, що кожен злочинець, як особа, своєрідний і характеризується, як правило, властивими йому психологічними особливостями» [13, с. 186]. Вивчення кримінальних проваджень та опитування службових осіб, які вчинили дисциплінарні проступки, показує, що дана категорія осіб відрізняється нестабільністю в оцінці ситуації; не володіє якостями, здатними протидіяти шкідливому впливу; не мобілізує зусилля на якісне виконання службових обов'язків.

Дослідницькі дані дозволили прийти до висновку про те, що окремі керівники, засуджені за службову недбалість, не володіли необхідним економічним мисленням, здібностями, досвідом, не бажали мислити масштабно, не вміли зосередити свою увагу на головних питаннях і розподілити обсяг роботи, відрізнялися слабкою психічною витривалістю. У частини з них, складна ситуація викликала психічне перенапруження і появу побічних явищ: ослаблення пам'яті, байдужість, безініціативність, які хоча і могли бути подолані при належному відношенні до своїх службових обов'язків, однак в подальшому були пов'язані з прийняттям неправильного рішення або неприйняття рішення взагалі, в результаті чого наступали кримінально-правові наслідки. Окремі службові особи вели неправильний спосіб життя, що призводило до перенапруження нервової системи і відбивалося на неякісному виконанні обов'язків. Примітно, що будь-яких психічних аномалій у засуджених за службову недбалість осіб судом встановлено не було.

Як показало наше дослідження, особи, засуджені за службову недбалість, здебільшого характеризувалися своїм керівництвом позитивно (92 %), задовільно – 5 %, негативно – 3 %. При цьому в негативній характеристиці найчастіше вказуються ті факти, за які особа, і було притягнуто до кримінальної відповідальності. Водночас є факти, коли на винного дається позитивна характеристика, але він звільняється з місця роботи ще до винесення рішення суду. Хотілося б звернути увагу на той факт, що характеристика при досудовому розслідуванні, як правило, береться з місця його роботи і лише в поодиноких випадках з місця проживання (де зазвичай характеризуються позитивно).

Крім того, контент-аналіз характеристик службових осіб у кримінальних провадженнях по службовій недбалості засвідчив, що їх текст зазвичай складається формально, іноді до справи додаються копії останніх атестацій. При цьому наявність позитивної характеристики обвинуваченого особи завжди враховується судовою інстанцією при винесенні рішення по справі.

Варто також зазначити, що під час аналізу матеріалів кримінальних проваджень було встановлено, що особи, які вчинили службову недбалість, свою вину в вчиненому, як правило, не визнають. Лише 19 % обвинувачених у вчиненні службової недбалості повністю визнали свою вину; частково визнали сам факт вчинення службової недбалості, але не його злочинний характер 18 % обвинувачених; визнали свою вину в процесі досудового розслідування, але відмовилися від своїх свідчень в суді 6 % обвинувачених. Послідовно заперечують свою вину на всіх стадіях кримінального процесу 57 % обвинувачених у вчиненні службової недбалості. Проте, як це вже зазначалося вище, це не заважає судовим інстанціям застосовувати стосовно них умовне покарання або виносити відносно м'які вироки.

Ведучи мову про психологічну складову особистості злочинця маємо констатувати, що у більшості осіб, засуджених за службову недбалість, була присутня завищена або занижена самооцінка своїх сил і можливостей, які не завжди підкріплювались об'єктивними даними, внаслідок чого пропадав

самоконтроль і вироблялось спотворене ставлення до своїх вчинків. Тому суб'єктам, які здійснюють попереджувальну роботу слід мати на увазі, що для осіб, які вчинили службову недбалість, характерний цілий комплекс негативних властивостей і якостей. Найбільш поширеними є: недостатнє вольове зусилля особи, пов'язане з виконання службових обов'язків; небажання працювати в повну силу; зневажливе ставлення до чинних норм закону; нереалістичне уявлення службової особи про своє «Его»; емоційна нестійкість; недисциплінованість; легковажність.

На закінчення слід зазначити, що розглянуті групи ознак тісно взаємопов'язані і взаємозумовлені, вони забезпечують цілісну характеристику тільки в їх сукупності, можуть розглядатися в якості усередненого портрета особи злочинця – службової особи, яка вчинила службову недбалість і повинні враховуватися при вивченні причин цього виду злочинів, організації та проведенні профілактичної роботи на різних рівнях.

На підставі вищевикладеного, представляємо кримінологічний портрет особи злочинця, винного в службовій недбалості: чоловік, віком від 31 до 40 років, з вищою освітою, зі стажем роботи від 5 до 10 років, одружений, має на утриманні дітей, не судимий, піддавався дисциплінарним стягненням по службі, є службовою особою, не займає керівну службу в органах державної влади або місцевого самоврядування, неналежно виконує службові обов'язки тривалий час, недисциплінований, надмірно самовпевнений, хоча за місцем служби характеризується позитивно, має постійне місце проживання.

Відмінною рисою особи злочинця, винного в службовій недбалості, є те, що свою вину за вчинення злочину він не визнає, не розуміє, в чому його звинувачують, посилаючись на тотальну поширеність такого явища як службову недбалість.

Нам видається, що, маючи певне уявлення про особистісні характеристики цього типу злочинців, правоохоронні та контрольно-наглядові органи матимуть можливість своєчасно визначати осіб, які недбало відносяться до своїх службових обов'язків, злочинну поведінку яких найбільш ймовірно в

конкретній ситуації, і розробляти найбільш ефективні заходи протидії службової недбалості.

3.3 Детермінанти вчинення службової недбалості

Безумовною метою будь-якого кримінологічного дослідження, і наше не виняток, є його практичність, тобто розробка таких науково-обґрунтованих заходів, які б сприяли успішній боротьбі з цим негативним соціально-правовим явищем, скоротили б його поширеність і постійно сприяли його подоланню. Однак розробка таких заходів неможлива без встановлення детермінантів вчинення службової недбалості.

У кримінологічній літературі представниками окремих шкіл (класичної, антропологічної, соціологічної) були висловлені різні точки зору на причини й умови, що обумовлюють службову злочинність. Найбільш повно вони були розроблені вченими соціологічного напрямку кримінологічних досліджень (І. Бентам, А. Кетле, Е. Дюркгейм, Е. Сатерленд тощо), у рамках яких вирішальне значення в детермінації службової злочинності надавалося таким соціальним детермінантам, як соціальна дезорганізація, конфлікт норм, відчуження, обмежений доступ до освіти, професійне переміщення, відсутність роботи, економічна незабезпеченість тощо.

Криміногенні детермінанти, які виступають у ролі детермінант службової недбалості, є досить численними, різноманітними й обумовлені суттєвими протиріччями в соціально-економічному житті суспільства. З точки зору їх змістовної характеристики, вони можуть бути представлені у вигляді шести груп: економічні, політико-ідеологічні, соціально-психологічні, правові, організаційно-управлінські і детермінанти, пов'язані з недоліками правоохоронної і правозастосовної діяльності [74, с. 118].

Економічні детермінанти. До економічних чинників існування службової недбалості слід віднести: відсутність сприятливого режиму діяльності

підприємств та підприємців, особливо щодо сплати податків, відрахувань до бюджету, одержання державної підтримки, кредитів тощо; масштабна криміналізація та тінізація економіки, зневажливе ставлення до законів України з боку службових осіб, значна деформація соціально-економічних відносин. Важливим детермінантом є і низька заробітна плата державних службовців. У 2018 р. середня заробітна плата державного службовця складала 7 150 грн., що на 15 % нижче середньої зарплати в Україні.

Політико-ідеологічні детермінанти. У сфері політичних відносин службова недбалість виявляється в нерішучості і непослідовності виконання функцій та повноважень представниками різних гілок влади у проведенні суспільних процесів, їх корумпованість, вибіркового впровадженні демократичних засад у різні сфери суспільного життя, гальмуванні реформи політичної системи тощо.

Слід зазначити також криміналізацію економіки та політики, руйнування та зубожіння виробничого сектору економіки, відсутність важелів регулювання спекулятивному ринку; фактичне панування тіньової економіки під егідою представників криміналітету. Здійснюється лобіювання їхніх інтересів на різних рівнях влади. Цьому сприяє неможливість представників влади, грошове утримання яких не дозволяє пристойно існувати ані їм, ані їх родинам, тиск кримінальних структур на правоохоронців – підкуп, компрометація, погрози, фізичне знищення тощо.

Соціально-психологічними детермінантами є нерозвиненість у значної частини службовців громадянської свідомості, зокрема усвідомлення нового становища особи в державі, що будується на демократичних засадах; поки що досить сильний вплив традиційних стереотипів стосовно переважання державних засобів та підпорядкованості їм громадських форм у впорядкуванні суспільних справ, зокрема в організації протидії службовій недбалості; поширення корисливої спрямованості в діяльності державних службовців, їхньої готовності до порушення закону, норм моралі, професійної честі тощо [60, с. 82]. Професійна та моральна деформація частини керівників і службових осіб виявляється у вчиненні або

поблажливому ставленні до недбалого виконання службових обов'язків, порушень службової етики.

Соціально-психологічна обстановка в суспільстві сприяє зростанню службової недбалості і характеризується такими явищами: наявність негативних поглядів у груповій та індивідуальній свідомості щодо можливості кар'єрного росту; деморалізація значної частини державних службовців та працівників правоохоронних органів і, що особливо небезпечно, деморалізація тих, які займають відповідальне або особливо відповідальне становище; зміна стереотипів поведінки багатьох державних службовців; девальвація в суспільстві низки моральних цінностей і втрата соціально-вартісних орієнтирів; невіра громадян у здатність органів державної влади й місцевого самоврядування розв'язувати їхні проблеми і зумовлене цим намагання вирішувати їх незаконним шляхом; протиріччя між потребами державних службовців, зумовленими їхнім соціальним статусом, та можливостями їх задоволення офіційним шляхом. Зокрема, О. М. Костенко наголошує, що від правової культури громадян залежить, щоб влада була правовою, а не була свавіллям тих, хто цю владу здійснює, – державних службовців [91, с. 86–87].

Правові детермінанти. Насамперед, недосконалість чинного законодавства знаходить свій вияв у тому, що воно не передбачає цілісної системи заходів протидії службовій недбалості, необхідного впливу на її причини та умови; окремі чинні правові норми безпосередньо сприяють службовій недбалості; мають місце значні недоліки в діяльності правоохоронних органів щодо виявлення, розслідування та судового розгляду фактів службової недбалості.

Організаційно-управлінські детермінанти. Вказані чинники виявляються в організаційно-управлінських відносинах будь-якої соціальної системи, протиріччях її функціонування, незбалансованості механізму, вадах і недоліках діяльності органів влади й управління. На думку низки вчених, неефективність управління стимулює службову недбалість і корупційні вияви [70, с. 16].

Згідно з проведеним нами анкетування встановлено, що відносно оцінки ефективності внутрішньої структури організації органів влади і управління в Україні респонденти дали наступні відповіді: раціональна – 6 %; ефективна – 4 %; громізка – 19 %; неефективна – 13 %, потребує функціонального удосконалення – 30 %, потребує структурного удосконалення – 21 %, інше – 6 %. Отже, можна дійти висновку, що внутрішня структура організації органів влади і управління в Україні громізка та потребує функціонального і структурного вдосконалення для протидії і запобігання службовій недбалості в цілому.

Детермінанти, пов'язані з недоліками правоохоронної і правозастосовної діяльності. Ці чинники, насамперед, пов'язані з поширенням правового нігілізму як з боку керівників правоохоронних органів, так і з боку їх підлеглих, а також спотвореного розуміння представниками органів влади й управління сутності принципів верховенства права та законності [60, с. 82].

Безумовно, негативне ставлення до права та закону лежить в основі службової недбалості, а правова неврегульованість здійснення системного контролю за діяльністю службових осіб, вибірковий підхід до застосування правових норм надають широкі можливості порушувати закони і діяти всупереч йому. Такі причини говорять про необхідність забезпечення суворого контролю за законністю в діяльності службових осіб різних рівнів.

Крім того, слід зауважити, що неналежне виконання своїх службових обов'язків працівниками органів внутрішніх справ, державної фіскальної служби, фіскальних органів, прокуратури та суду в останні роки призвело до масових порушень прав конкретних осіб, підірвало авторитет правоохоронних та контролюючих органів і судову систему в цілому.

До організаційно-управлінських чинників у системі правоохоронних органів можна віднести численні реорганізації, скорочення штатів, кадрові чистки тощо. Все це негативно вплинуло на якісні характеристики співробітників, внаслідок чого значна частина основних кадрів не відповідає професійним і морально-психологічним вимогам для роботи в цих органах.

Відсутність стабільності у роботі, недостатній соціальний захист, погіршення матеріального забезпечення на тлі зростаючого перевантаження всієї системи правоохоронних органів сприяли значному поширенню виявів службової недбалості в цих органах.

Так, наприклад, особа, нехтуючи нормами чинного законодавства, нівелюючи основні засади діяльності Державної фіскальної служби в Україні, будучи представником державного органу виконавчої влади та відповідно до своїх функціональних обов'язків невірно здійснив контроль правильності класифікації товарів, поданих до митного оформлення, згідно з УКТ ЗЕД, чим спричинив державі в особі Дніпропетровської митниці ДФС тяжкі наслідки у вигляді майнової шкоди на загальну суму 3 124 833 грн. [27].

Враховуючи негативні наслідки службової недбалості в системі внутрішніх справ, іншим правоохоронним органам необхідно суттєво підняти вимоги до добору і розстановки кадрів для недопущення прийняття на службу в правоохоронні органи осіб, які несумлінно ставляться до виконання своїх службових обов'язків [21, с. 41–42]. Для цього необхідне впровадження системи колективної оцінки і прийняття рішень при призначенні на керівні посади, створення електронної системи документообігу, єдиної державної бази даних з найважливіших напрямів діяльності МВС.

Також заслуговує увагу твердження А.І. Богатирьова, що формування у майбутнього співробітника правоохоронного органу високої загальної культури, володіння ґрунтовними фаховими знаннями, вміннями та навичками, творчого підходу до вирішення іноді нестандартних ситуацій, на нашу думку, має бути досить тривалим і розпочинатися вже у вищому навчальному закладі, що у майбутньому надасть можливість ефективно вирішувати оперативно-службові завдання різних ступенів складності [18, с. 118].

Не викликає жодних сумнівів те, що службова недбалість створює умови для корупційних правопорушень внаслідок невиконання або неналежного виконання службовою особою своїх обов'язків, передусім у сфері господарської діяльності, та є однією з передумов створення та успішного

функціонування організованих груп та злочинних угруповань на підприємствах, в установах, організаціях [61, с. 180].

Під час дослідження нами була здійснена спроба дізнатися у співробітників правоохоронних органів думку про причини та умови, що обумовлюють вчинення службової недбалості та оцінити міру впливу різних груп детермінантів, які спричиняють вчинення цього злочину. Так, на думку 25 % респондентів, політичні детермінанти відчутно впливають на вчинення злочину, а 16 % вважають, що вони цілком спричинюють явище; 30 % респондентів вважають, що економічні детермінанти відчутно впливають на вчинення злочину, а 19 % – цілком спричинюють явище; 24 % респондентів вважають, що соціокультурні детермінанти відчутно впливають на вчинення злочину і лише 20 % – цілком спричинюють явище; 20 % респондентів було важко сказати, впливають чи ні технологічні детермінанти на спричинення вчинення злочину, а 5 % вважають, що цілком спричинюють явище; 24 % респондентів переконані, що морально-психологічні детермінанти відчутно впливають на вчинення злочину, а 21 % вважають, що цілком спричинюють явище; найбільшому відсотку респондентів (18 %) було важко сказати, чи впливають емоційні детермінанти на спричинення вчинення злочину, і лише 6 % вважають, що цілком спричинюють явище; 15 % респондентів відповіли, що правові детермінанти відчутно впливають на спричинення вчинення злочину, і лише 5 % респондентів вважають, що вони цілком спричинюють явище.

Отже, причинний комплекс, що обумовлює зростання службових порушень в сучасній Україні, як ми вже зазначали, лежить, насамперед, в економічній сфері (значний вплив держави в управлінні економікою; недостатній контроль за ефективністю витрачання бюджетних коштів; екстенсивний характер розвитку економіки, що визначає відсутність підтримки малого та середнього бізнесу в регіонах; конфлікт інтересів місцевого бізнесу і влади); у соціальній сфері, якій притаманні гострі суспільні суперечності (безпрецедентне розшарування населення, «відсутність соціальних ліфтів»);

у сфері організації державного управління з властивими їй вадами (нівелювання принципу професійного добору на заміщення посад, зрощення бізнесу і влади, що дає основу для реалізації шахрайських схем по відторгненню державної власності) тощо. На погляд В.І. Діньока, відповідні обставини створюють сприятливі умови для ведення позабанківського, позадержавного обороту великих коштів і засади основного матеріально-фінансового фундаменту для корупції і організованої злочинності [54, с. 175].

У контексті цього, цілком погоджуємося з Дунаєвою Т.Є про доречність створення автоматизованої бази даних про причини та умови службової недбалості, поширені та найбільш небезпечні види організованої злочинної діяльності та корупції, розробити порядок та методики міжвідомчого використання цих інформаційних систем для вдосконалення аналітично-прогнозна, управлінської, профілактичної, експертної діяльності [61, с. 181].

Антигромадські погляди (установка) перед своїм виявленням у конкретному злочині, як правило, протягом доволі тривалого за часом періоду формуються у свідомості особи. Джерелом формування конкретної антигромадської установки є фактори біологічного (успадковані психофізіологічні особливості особи, її темперамент тощо) та соціального (конкретні обставини життя та виховання особи) характеру, під впливом яких у неї з'являються егоїстичні погляди, індивідуалістичні звички та навички [156, с. 548].

У даному випадку нам цікаві причини і умови вчинення службової недбалості, оскільки вважаємо, що їх можливо виявити через мікросередовище, в якому проживала або працювала службова особа. У процесі проведеного дослідження отримані нами дані дозволили об'єднати детермінанти мікросередовища, що впливають на вчинення службової недбалості службовою особою. Виявлені групи виглядають наступним чином:

- мікросередовище сім'ї – ненормальна обстановка, внутрішній розлад, вияв егоїзму, вживання спиртних напоїв;

- мікросередовище робочого колективу – слабка трудова дисципліна, низька культура праці (прогули, вживання спиртних напоїв на робочому місці), атмосфера показного благополуччя, низький рівень організації праці, недостатнє матеріально-технічне забезпечення, неувага керівництва до побутових потреб працівників.

Тривалий період, впливаючи на свідомість службової особи, неблагополучні обставини мікросередовища з умов можуть переростати в причини і відповідно спричинити за собою виникнення стійких антигромадських морально-психологічних властивостей, що призводять до вчинення злочину, в тому числі і службової недбалості. З числа наведених обставин можна виділити такі, які впливають на виникнення антигромадських поглядів (наприклад, створена в робочому колективі підприємства атмосфера показного благополуччя, безпринципності, недбалого ставлення до збереження майна, трудової дисципліни, дотримання правових заборон).

Нам видається, що наявність у службових осіб владних повноважень, матеріальних переваг, більш високого соціального статусу не утримує деяких з них від вчинення злочинів. Раніше проведені дослідження показують, що вчинення службової недбалості серед службових осіб було досить поширене. У зв'язку з цим особливого значення набуває питання про причини вчинення службової недбалості.

Проведене нами дослідження в цій області, показує, що причини вчинення службової недбалості залежать від особи злочинця, так як вчинення службової недбалості чи не пояснюється простими об'єктивними обставинами. Тому можемо цілком погодитись із твердженням вчених про те, що причини службової недбалості можуть бути пов'язані як з особистістю злочинця, так і з обстановкою, в якій службова особа здійснює свою діяльність [75, с. 28].

На наш погляд, деякі з умов роботи службової особи можуть в певній мірі впливати на вибір його поведінки, проте саме рішення діяти всупереч нормам закону не є єдиним рішенням ситуації, що склалась. Вивчення кримінологічних аспектів організаційно-управлінської діяльності дає нам підстави вважати, що

службова недбалість в основному відбувається через наявних особистих недоліків у службових осіб та їх негативних методів управління.

Під час опитування співробітників правоохоронних органів з'ясувалося, що керівники підприємств підмічали недбалість в роботі службових осіб, винних у службовій недбалості, відзначали їх якусь безвідповідальність і неорганізованість. Винні в службовій недбалості службові особи найчастіше вказували на низький професійний рівень керівництва, відсутність у них досвіду організації і управління в фінансово-господарської діяльності підприємств. Серед виявлених недоліків були й такі, як недбале відношення до забезпечення збереження майна, вживання спиртних напоїв на робочому місці, службові проступки по службі [202, с. 140].

Відзначимо, що появі подібних фактів сприяли ситуації, коли керівники і колектив не звертали ніякої уваги на те, що новопризначені службові особи, в роботі яких відзначалася недостатня професійна підготовка, відсутність необхідних навичок та досвіду, невміння керувати і здійснювати покладені на них функції. Такий стан справ нерідко призводив до того, що вони могли застосовувати неправильні методи управління, пов'язані з порушенням законодавства або не знали алгоритму дій в певній ситуації, тому обирали просто не діяти як єдиний вірний варіант.

Варто відзначити наявність специфіки в механізмі дії причин службової недбалості. Якщо розглядати таке негативне явище як безконтрольність працівників органів державної влади або місцевого самоврядування, то бачимо, що тривала відсутність контролю веде до формування у службових осіб і багатьох інших співробітників почуття безпечності, безвідповідальності. Ймовірно, це суб'єктивний фактор, але, охоплюючи поступово всіх працівників, він перетворюється в об'єктивно існуючий соціально-психологічний детермінант, який в подальшому стає постійним стереотипом мислення і поведінки [202, с. 141].

На наш погляд, для підвищення відповідальності службових осіб і запобігання службовій недбалості необхідно більш повно вивчити

кримінологічні проблеми управління та на основі цього дослідження визначити функціональні права і обов'язки службових осіб, а також конкретно регламентувати їх діяльність.

Встановлені нами в процесі вивчення матеріалів судових справ причин допущення службової недбалості, представляється можливим розбити їх на дві групи:

1) причини, зумовлені недосконалістю організаційної діяльності органу державної влади або місцевого самоврядування і не можуть визначати службову особу винною у службовій недбалості;

2) причини, пов'язані з недобросовісним ставленням службових осіб до виконання службових обов'язків, зафіксованих в певних положеннях та інструкціях.

Вважаємо, що обставини другої групи можуть бути розділені на кілька різновидів:

- безвідповідальне ставлення вищих службових осіб, та осіб, які здійснюють контроль над дотриманням їх підлеглими відповідного правового режиму і правової регламентації їхньої діяльності. На нашу думку, ця обставина найбільш розповсюджена і саме вона сприяє допущенню службової недбалості, оскільки найчастіше вищі начальники, дозволяють своїм підлеглим відступати від тих чи інших правил.

Під час вивчення матеріалів судових справ були встановлені обставини, при яких вищі службові особи дають підлеглим прямі установки вчинити певні дії, що порушують правові приписи. Подібного роду окремі дії не є злочином, але вони прищеплюють негативне ставлення до правопорядку, виховують неправильне ставлення до правових заборон.

До описуваних обставин належать такі дії службових осіб, при яких вони не реагують на неправомірні дії підлеглих службових осіб. У таких умовах нижчі за рангом службові особи, які вчиняють дисциплінарні проступки, залишаються безкарними і можуть допустити службову недбалість.

- безконтрольність службових осіб, тобто відсутність належної перевірки виконання контролю над їх діяльністю з боку вищестоящих працівників. До виділених обставин примикає така форма безконтрольності, як відсутність або несвоєчасне проведення перевірок, ревізій, інвентаризацій.

- порушення принципів добору і розстановки кадрів, що виявляється у прийомі на службу скомпрометованих, не заслуговуючих довіри осіб. Також до цього можна віднести і прийняття на службу осіб, які не мають професійної освіти, нездатних чи не підготовлених до виконання покладених на них обов'язків.

Розглянуті матеріали судових справ свідчать про те, що кількість реєстрованих фактів службової недбалості могло б скоротитися, якби при призначенні кандидатів на службу висувалися досить суворі вимоги до їх загальноосвітньої та спеціальної підготовки.

Умови роботи також можуть розглядатися як детермінант, що сприяє вчиненню службової недбалості. Особливо це стосується випадків, заподіяння істотної шкоди, що виражається у втраті державного чи комунального майна. У даному випадку відноситься ситуація, при якій неналежні умови, що призвели до наслідків, могли бути своєчасно усунені та це входило в службові обов'язки винної особи[194, с. 20–31].

Нам видається, що тотальна безкарність за вчинення службової недбалості є однією з найважливіших умов, що сприяють її вчиненню. За даними нашого дослідження встановлено, що 10 % засуджених за ст. 367 КК України до притягнення їх до кримінальної відповідальності кілька разів допускали службові проступки, ступінь суспільної небезпеки яких давав усі підстави для застосування до винного заходів кримінальної відповідальності. Проте із-за лояльного ставлення такі особи піддавалися заходам дисциплінарного впливу, що певною чином могло негативно вплинути на моральну і правову свідомість як самих порушників, так і інших працівників, які знали про їх службові правопорушення.

Відзначимо, що криміногенні обставини, які виступають в ролі причин і умов аналізованого діяння, досить численні і різноманітні. Звісно ж необхідним вказати основні криміногенні обставини, які мають безпосереднє відношення до вчинення службової недбалості. Ми вважаємо, що з точки зору їх змістовної характеристики вони можуть бути представлені у вигляді наступних трьох груп.

Обставини організаційного характеру

1. Недоліки в організації професійної діяльності службових осіб, які виявляються в нераціональному розподілі обов'язків, що призводить до недостатньої завантаженості або навпаки до надмірної перевантаження на службі конкретних службових осіб.

2. Недоліки в доборі та розстановці кадрів, що дозволяють займати відповідальні служби недобросовісним особам, які байдуже відносяться до інтересів суспільства і держави. Низький рівень професійної підготовки, некомпетентність службових осіб, часто впливають на виконання їх службових обов'язків.

3. Недоліки обліку та контролю, які впливають на можливість невиконання або неналежного виконання службовою особою своїх обов'язків, а також допущення порушень службової дисципліни, що мають в своїй основі слабкість обліку і контролю, що дозволяє службовим особам безкарно порушувати встановлений порядок.

Обставини правового характеру

Недоліки чіткої правової регламентація діяльності службових осіб, існування численних прогалин і колізій у законодавстві, ігнорування встановлених правових заборон.

Обставини соціально-психологічного характеру

Недоліки в розумінні службовими особами значущістю прийнятих рішень, свого призначення на службу, втрата почуття відповідальності за виконання дорученої справи. У результаті впливу цих обставин, людина здатна до вияву соціальної пасивності, відсутності ініціативи, а також вчинення

дисциплінарних порушень, що часто виливається в вчинення службової недбалості.

3.4 Заходи запобігання вчиненню службової недбалості

Запобігання злочинності є різновидом суспільної профілактичної діяльності, функціональний зміст та мета якої полягає в перешкоджанні дії детермінантів злочинності та її виявів, передусім причин і умов останніх через обмеження, нейтралізацію і подальше усунення їхньої дії. В залежності від стадії застосування запобіжних заходів їх можна поділити на такі різновиди: 1) профілактика; 2) відвернення; 3) припинення.

Поряд з запобіганням злочинів в кримінологічній літературі часто вживаються таке поняття як профілактика злочинів. Терміни запобігання і профілактика, означаючи недопущення чого-небудь, семантично близькі, тому можуть використовуватися як синоніми.

Проте на відміну від терміну «запобігання» термін «профілактика» є дещо вузьким, під ним у кримінологічній літературі і на практиці розуміється цілеспрямована діяльність щодо запобігання порушенням будь-яких суспільних норм, усунення причин, що породжують ці порушення. Нині наявні різноманітні напрями соціальної профілактики: санітарна, технічна, медична, ветеринарна, правова (профілактики правопорушень, злочинів) тощо. До правової профілактики належать: профілактика дисциплінарних, адміністративних, цивільно-правових правопорушень і профілактика злочинів (кримінологічна, кримінально-правова, криміналістична, пенітенціарна) [117, с. 12].

Водночас в практичній діяльності правоохоронних органів використання терміна «профілактика» поширене стосовно до загального та індивідуального спеціально-кримінологічного запобігання злочинів, а також індивідуального запобігання злочину на ранній стадії формування у осіб антигромадської обстановки [17, с. 86]. Нині досить серйозною проблемою профілактики

службової недбалості є недосконалість заходів запобігання цьому злочину, а часом і їх повна відсутність.

Таким чином, теорія запобігання злочинності як різновид соціально-профілактичної діяльності охоплює собою заходи, які спрямовуються на обмеження дії факторів, причин та умов злочинності. Вона є невід'ємною складовою предмета кримінології і розкриває головне її завдання – теоретично обґрунтовувати і розробляти пропозиції щодо запобігання злочинності [76, с. 64; 107; 113; 136].

У кримінології розрізняють два напрями запобігання злочинності – загально-соціальний і спеціально-кримінологічний. Однак сучасні вчені схиляються до думки, про наявність ще одного напрямку – індивідуального запобігання. Крім того, низка авторів, зокрема і ми, на ряду з цими напрямками запобігання злочинності окремо виділяють ще один напрям запобігання – віктимологічний. Очевидно, що для кожного з цих головних напрямів є необхідність розробки спеціальних напрямів та проведення специфічних заходів, які знижують віктимність і віктимізацію населення. Однак за специфікою службової недбалості як кримінального правопорушення, на жаль, не можливо здійснити на нього запобіжний віктимологічний вплив.

У вітчизняній кримінології під загально-соціальним запобіганням злочинності розуміють систему політичних, економічних, культурно-виховних, ідеологічних, організаційно-управлінських, правових, технічних заходів. Як правило, вказані заходи забезпечують належне функціонування й розвиток чинної системи суспільних відносин, мають довготривалий характер та опосередковано спрямовані на протидію злочинності.

Фактично ці заходи розробляються і здійснюються органами державної влади й управління для вирішення поточних і перспективних завдань соціально-економічного розвитку держави, для усунення протиріч суспільного життя. Однак вони опосередковано спрямовані на усунення негативних явищ і процесів у різних сферах суспільного життя, які детермінують злочинність як свій наслідок[3, с. 101].

Як і будь-якому злочину, загально-соціальне запобігання службовій недбалості має здійснюватися через політику держави в економічній, соціальній, правовій та інших сферах. Як зазначає В. В. Голіна, проведення в країні обґрунтованої кримінологічної політики створює необхідні економічні, соціальні, психологічні, організаційні, правові та інші передумови для ефективного спеціально-кримінологічного запобігання злочинності [39, с. 127].

Запобігання службовій недбалості на загальносоціальному рівні має становити узгоджену систему заходів політичного, економічного, соціального, правового, управлінського характеру, спрямованих на випередження появи передумов цього злочину, їх послаблення, нейтралізацію та усунення. Видається, що здійснення цих заходів має сприяти реалізації антикриміногенного потенціалу суспільства, всіх його інститутів, становитиме підґрунтя спеціальної роботи із запобігання службовим злочинам [60, с. 112].

Серед загальносоціальних заходів розглянемо основні заходи запобігання службовій недбалості у економічній, політичній, соціальній, правовій сферах та сфері державного управління.

1) В економічній сфері до заходів запобігання службовій недбалості можна віднести такі:

- встановлення реальних механізмів обмеження легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом;
- розроблення системи заходів щодо зменшення сфери й обсягу тіньової економіки;
- запровадження ефективної системи контролю за доходами та видатками службових осіб і членів їх сімей;
- здійснення постійного моніторингу кредитно-фінансового становища та грошових операцій високопосадовців;
- встановлення більш чітких критеріїв фінансування державної служби, реалізація принципу невідворотності покарання за нецільове використання бюджетних коштів;

– організація гласних та конкурентних систем державного замовлення, приватизації, оренди державного майна;

– спрощення правил реєстрації та ведення підприємницької діяльності, процедури отримання дозволів.

2) У політичній сфері:

– налагодження курсу впровадженні демократичних засад у різні сфери суспільної організації, зокрема в систему управління суспільством;

– визначеність, послідовність і активізацію у проведенні антикорупційної політики, викорінення у службових осіб, схильних до корупційних вчинків, відчуття можливості їх безкарного вчинення;

– створення системи виховання у службових осіб патріотичних почуттів, моральних, професійних якостей, розуміння, що злочинність у сфері службової діяльності підриває авторитет і силу держави, етичні основи суспільної свідомості;

– налагодження механізму міжнародного співробітництва та впровадження зарубіжного досвіду організації органів влади;

– впровадити політику боротьби з бюрократизмом;

– підвищення державної ініціативи та необхідних організаційних зусиль щодо створення громадських формувань, незалежних державних структур для зростання активності населення в запобіганні злочинам у сфері службової діяльності.

3) У соціальній сфері:

– проведення реформування системи оплати праці службових осіб та доведення її до рівня задоволення соціально значимих потреб відповідно до їх соціального статусу;

– запровадження дієвих механізмів задоволення окремих потреб службових осіб через довгострокове, в тому числі й поточне, кредитування;

– удосконалення діючої системи соціального страхування службових осіб.

4) У правовій сфері необхідно:

– провести ревізію норм чинного законодавства на предмет виявлення та вилучення положень, які сприяють виявам службової недбалості;

– здійснити систематизацію законодавства про державну службу та прийняття нового Трудового кодексу України;

– прийняти законопроект, який би визначав засади відшкодування шкоди, завданої фізичним або юридичним особам незаконними рішеннями, діями чи бездіяльністю органів державної влади та місцевого самоврядування, їх посадових та службових осіб під час здійснення ними своїх повноважень;

– чітка регламентація і максимально повне визначення прав і обов'язків службової особи в законних і підзаконних актах;

– запровадити правовий інститут ротації кадрів службових осіб та визначити механізм її проведення на відповідних посадах;

– запровадити кримінологічну експертизу проектів нормативно-правових актів, які регламентують здійснення службової діяльності.

5) У сфері державного управління необхідно:

– викоринити формалізм при вирішенні питань про скорочення державного апарату;

– проведення виховної роботи в колективі, пов'язаної з повним усвідомленням відповідальності службовими особами, за виконання покладених на них службових обов'язків;

– привести структуру державних органів та кількість державного апарату у відповідність до рекомендацій та стандартів держав-членів Європейського Союзу;

– створити відповідні бази даних з обов'язковою їх перевіркою для обліку кандидатів, які претендують на зайняття посад у системі державної служби;

– удосконалити систему добору та розстановки кадрів, яка б базувалася на конкурсній основі, на точних і специфічних правилах (на основі тестування і професійних іспитів) і забезпечувала б прийняття на службу найбільш фахово підготовлених кандидатів;

– обов’язково проводити спеціальні перевірки кандидатів на зайняття відповідальних посад в органах державної влади, а також осіб, які обіймають ці посади, та визначення порядку здійснення таких перевірок;

– удосконалити систему спеціальних обмежень, установлених для службових осіб, з метою уникнення конфлікту інтересів;

– обов’язково попереджувати осіб, які претендують на зайняття посад у державних органах, про встановлені обмеження у зв’язку з виконанням функцій держави та відповідальність, що настає у разі їх порушення;

– розробити та прийняти Кодекс поведінки державного службовця, відповідних дисциплінарних кодексів з визначенням у них видів і меж стягнень за конкретні дисциплінарні правопорушення, порядку притягнення до дисциплінарної відповідальності, а також надання статусу нормативно-правового акта Кодексу професійної етики суддів, Кодексу професійної етики прокурорів;

– розробити та впровадити багатогалузеву систему громадського контролю за діяльністю органів виконавчої влади для забезпечення прозорості діяльності цих органів та їх службових осіб.

– використання системи освіти і засобів масової інформації для розуміння службовими особами ступеня суспільної небезпеки службової недбалості і тягнуть від її здійснення шкідливих наслідків.

Сьогодні інститут державної служби підлягає реформуванню в контексті більш загальних завдань адміністративної реформи в Україні. Слід підкреслити, що і в розвинутих демократичних країнах (США, Велика Британія, Франція, ФРН) реформа державної служби завжди виступала обов’язковою складовою частиною реформування суспільства, вирішення складних економічних та соціальних проблем [60, с. 112].

На відміну від загальносоціальних спеціально-кримінологічні заходи запобігання спрямовані на нейтралізацію криміногенних факторів, запобігання злочинів, що готуються, і припинення злочинних посягань, що починаються.

Спеціально-кримінологічний напрям запобігання злочинності – це сукупність самостійних напрямів протидії злочинності, які доповнюють один одного, змістом яких є діяльність державних органів, громадських організацій і громадян з розробки та реалізації заходів, спеціально спрямованих на виявлення, усунення та нейтралізацію негативних обставин, що обумовлюють вчинення злочинів, і недопущення вчинення злочину на різних стадіях розвитку злочинної діяльності. Спеціально-кримінологічне запобігання злочинності – це вже професійна діяльність, яка потребує використання спеціальних знань і методів кримінології, спеціальних заходів планування [41, с. 7].

Спеціально-кримінологічне запобігання називається таким не тільки тому, що воно спрямоване на досягнення зазначених цілей, а й тому, що вимагає спеціальних кримінологічних знань, які необхідні при розробці комплексних планів і цільових програм, а також при виробленні та реалізації заходів запобігання окремих видів злочинів.

Для вирішення завдань спеціально-кримінологічного запобігання злочинам, і, зокрема, виявам службової недбалості на загальнодержавному рівні в останні роки була прийнята низка законодавчих актів.

У цих документах визначалися й заходи запобігання службовій недбалості, серед них: постановою від 20.12.2006 р. № 1767 була затверджена четверта загальнодержавна програма боротьби зі злочинністю – Комплексна програма профілактики правопорушень на 2007–2009 роки [83], пункт 13 якої визначав заходи, спрямовані на вдосконалення форм і методів профілактики правопорушень та підвищення ефективності оперативно-розшукових заходів у сфері протидії службовим злочинам; розпорядженням Кабінету Міністрів України від 31.01.2018 р. № 86-р затверджено план заходів з реалізації Стратегії комунікацій у сфері запобігання та протидії корупції на 2018 рік [157]. Також до таких можемо віднести рішення Національного агентства з питань запобігання корупції від 27.04.2018 р. № 811 про затвердження Комунікаційної стратегії Національного агентства з питань запобігання корупції на 2018–2020 роки [161].

Розпорядженням Кабінету Міністрів України від 30.11.2011 р. № 1209-р було схвалено Концепцію реалізації державної політики у сфері профілактики правопорушень на період до 2015 року, яка чинна і нині, попри розроблений проект нової концепції на 2016–2020 рр. [166]. Так, вказана концепція передбачає наступні шляхи і способи розв'язання проблем профілактики правопорушень: удосконалення нормативно-правової бази з питань правоохоронної діяльності та профілактики правопорушень; підвищення вимог до осіб, відповідальних за роботу із зверненнями громадян, забезпечення принципового реагування на факти порушення прав і свобод людини; визначення критеріїв оцінки роботи правоохоронних органів з профілактики правопорушень; активізації участі громадськості в забезпеченні правопорядку в державі; реформування правоохоронних органів з метою підвищення ефективності їх діяльності щодо захисту прав і свобод людини, забезпечення результативної боротьби із злочинністю та профілактики правопорушень; забезпечення розвитку міжнародного співробітництва у сфері профілактики правопорушень з використанням міжнародного досвіду; провадження просвітницької діяльності, спрямованої на формування негативного ставлення до протиправних діянь; ужиття заходів, спрямованих на підвищення рівня моральності в суспільстві, правової культури громадян, утвердження здорового способу життя, запобігання виявам екстремізму, расової та релігійної нетерпимості; недопущення поширення в суспільстві негативних явищ і процесів, пов'язаних із злочинністю; проведення профілактичної роботи з неблагополучними сім'ями, а також розроблення механізму екстреного реагування на факти бездоглядності дітей з метою недопущення їх втягнення у злочинну діяльність; формування системи реінтеграції бездомних осіб і безпритульних дітей та соціальної адаптації осіб, звільнених з місць позбавлення волі; удосконалення податкової політики, запровадження системи дієвого контролю за реалізацією товарів на внутрішньому ринку; запобігання незаконному переміщенню товарів через митний кордон України, посилення правоохоронного компонента загальнодержавної системи протидії контрабанді;

ліквідації каналів незаконної міграції, посилення контролю за додержанням правил в'їзду в Україну, виїзду з України і перебування на її території іноземців та осіб без громадянства; ужиття разом з правоохоронними органами інших держав оперативно-профілактичних заходів, спрямованих на профілактику злочинів окремих категорій; підвищення рівня матеріального, технічного та наукового забезпечення роботи з профілактики правопорушень, зокрема із залученням сил і засобів місцевих органів виконавчої влади, Ради міністрів Автономної Республіки Крим та профільних наукових установ; провадження діяльності щодо запобігання злочинності в Україні з обов'язковим урахуванням результатів вітчизняних наукових досліджень та міжнародного досвіду протидії різним видам злочинності; покращення умов для виправлення та ресоціалізації засуджених і соціальної адаптації осіб, звільнених з місць позбавлення волі, профілактики вчинення ними правопорушень, підвищення рівня соціально-виховної роботи, стимулювання правослухняної поведінки; удосконалення інформаційного забезпечення профілактики правопорушень та особистого захисту громадян від протиправних посягань за допомогою засобів масової інформації [87].

Однак варто зауважити, що попри всю важливість заходів запобігання, на жаль, вони не завжди через об'єктивні та суб'єктивні причини досягають своєї мети, тому особливо актуальною залишається проблема оптимізації шляхів установлення та розслідування фактів вчинення службової недбалості і неминучості притягнення винних осіб до передбаченої законом відповідальності, і в цьому неабияку роль відіграють суб'єкти запобігання злочинам.

Суб'єктів запобігання службовій недбалості можна поділити на такі основні групи: суб'єкти безпосередньої правоохоронної діяльності, в тому числі спеціально утворені для запобігання, викриття і розслідування службових злочинів; суб'єкти, які в межах виконання інших своїх функцій забезпечують правоохоронну діяльність інформацією, що містить відомості про такі злочини; суб'єкти, діяльність яких спеціально або внаслідок виконання інших функцій

спрямована на здійснення упереджувального та обмежувального впливу, запобігання причинам та умовам, що безпосередньо сприяють їх вчиненню; суб'єкти, які здійснюють координацію діяльності у боротьбі з корупцією й організованою злочинністю [60, с. 127].

Серед правоохоронних органів ми будемо переважно акцентувати увагу на діяльності ОВС, Служби безпеки України, Державної фіскальної служби й інших органів досудового слідства і прокуратури. Це зумовлено тим, що діяльність саме цих органів спрямована насамперед на виконання завдань протидії та запобігання злочинам у сфері службової діяльності взагалі і службовій недбалості зокрема [41, с. 61].

Одними з основних завдань суб'єктів спеціально-кримінологічного запобігання службовій недбалості є:

- виявлення злочинів, проведення оперативно-розшукових заходів, здійснення дослідчої перевірки матеріалів щодо фактів порушення чинного законодавства з подальшим проведенням досудового розслідування кримінальних проваджень;

- виявлення та аналіз причин і умов, що сприяють вчиненню службової недбалості, вжиття заходів щодо їх усунення або нейтралізації;

- організаційне, матеріально-технічне, кадрове, інформаційно-аналітичне забезпечення системи протидії службовій недбалості;

- залучення до роботи із запобігання злочинів громадських об'єднань правоохоронної спрямованості і громадян.

Нині профілактична діяльність органів внутрішніх справ щодо запобігання службовій недбалості має особливе значення і виноситься на перший план, оскільки саме ці органи виступають в якості основного спеціального суб'єкта, який володіє особливими повноваженнями щодо запобігання злочинності.

Як засвідчило проведене дослідження, реалізація всіх цих напрямів діяльності у сфері запобігання службовій недбалості потребує здійснення

комплексу заходів побудови нової на противагу радянській системи правоохоронних та судових органів.

Після Революції гідності першою серед правоохоронних і судових органів реформі у 2015 році була піддана поліція. Однак попри намагання керівництва разом із залученими іноземними спеціалістами, на жаль, зміни відбулись лише поверхово. Обравши курс на повне оновлення штату органів внутрішніх справ, поспішне звільнення старих співробітників та прийняття на роботу нових призвело до низки проблем.

Першою проблемою нам видається у їх професійній підготовці, адже попри очікуваних захист своїх прав, громадяни отримали ввічливих, проте юридично невідкованих правоохоронців. Другою проблемою виступає їх психологічна невідготовленість, адже вчорашні студенти, вчителі тощо, піддавшись романтиці роботи поліцейського та свого часу високим заробітним платам, на практиці зіштовхнулись із понаднормовою небезпечною роботою і як наслідок протягом наступного року відбувся значний відтік кадрів вже новоствореної поліції.

Як результат ми побачили повністю провалену політику запобігання злочинності (зокрема, у 2016 році рівень злочинності зріс майже удвічі). Крім того, не відбулося головного – в очах громадян поліція не стала авторитетним органом, який може захистити від порушення їх прав та свобод. Звичайно, жодна реформа не проходить в один момент, однак з великою вірогідністю вказану реформу можна назвати провальною, а тому вона як й інші правоохоронні органи потребують подальшого реформування.

Так, у правоохоронних органах утворені різноманітні підрозділи, діяльність яких спрямована на протидію окремим видам злочинів; підрозділи в різних органах можуть займаються однією і тією ж сферою, але вони, на жаль, неспроможні зупинити неухильне зростання злочинів. Це обумовлено не лише політичними й організаційно-управлінськими детермінантами, а й недостатнім рівнем координації у діяльності підрозділів по боротьбі з окремими видами злочинів, недостатньою матеріальною базою, відсутністю чіткого нормативного

регулювання оперативної діяльності, конкуренцією між різноманітними підрозділами, службами, які належать до різних відомств.

Варто зауважити, що у контексті службової недбалості як злочину, який здебільшого вчиняється без підготовки шляхом бездіяльності та необережності, вкрай важко запобігти. Тому в контексті цього як ніколи слід відзначити важливість профілактики цих злочинів. Спеціально-кримінологічне запобігання, безумовно, повинне використовувати знання й рекомендації інших напрямів соціальної профілактики у сфері протидії службовій недбалості. Але використовувати їх треба цілеспрямовано, стосовно конкретних кримінологічних явищ та процесів.

Заходи соціальної профілактики зорієнтовані на все населення і спрямовані на забезпечення соціального здоров'я суспільства, тому вони є лише частиною комплексу заходів спеціально-кримінологічного запобігання злочинів. Так, наприклад, педагогічна профілактика розробляє виховні аспекти спеціального запобігання з використанням досягнень педагогічної науки для корегування злочинної поведінки і діяльності [60, с. 131].

Проблема профілактики злочинів давно й міцно зайняла одне із провідних місць у соціальній політиці розвинутих країн, і, зокрема, розробляється та реалізується в межах спеціальної профілактичної політики. У залежності від того, на які явища і процеси спрямовані ці профілактичні заходи, можна виділити профілактику випередження, профілактику обмеження, профілактику усунення, профілактику захисту [38, с. 36].

Профілактика випередження включає широкий комплекс заходів – соціально-економічних, ідеологічних, правових, соціально-гігієнічних [40, с. 25]. Профілактика випередження службової недбалості охоплює діяльність різних суб'єктів, включає в себе сукупність заходів, прийомів, методів, спрямованих на недопущення зневажливого ставлення до правил, які регламентують виконання службових обов'язків. Наприклад, це заходи, спрямовані на створення умов щодо правового виховання службовців,

формування в них високих моральних якостей, забезпечення належних умов праці, контрольні-дозвільні заходи тощо

Під профілактикою обмеження факторів, причин та умов, які обумовлюють службову недбалість, розуміється діяльність суб'єктів запобігання зі створення умов, що перешкоджають криміналізації умов функціонування державної служби. Тут ставиться завдання обмежити, послабити (нейтралізувати) чи блокувати й локалізувати просторово-часовими межами, контингентом осіб такі криміногенні явища, як корупція, протекціонізм, лобізм тощо [38, с. 36].

Основне місце в системі профілактики усунення, що здійснюється переважно правоохоронними органами, займають процесуальні (кримінологічна профілактика, яка реально знищує, руйнує і пригнічує); криміногенні (подання слідчого, окрема ухвала судів), адміністративні (вилучення самогонних апаратів, зброї тощо); інформаційно-кримінологічні (аналіз криміногенної ситуації) заходи.

Під профілактикою захисту (криміналістична і віктимологічна профілактика) ми розуміємо сукупність заходів, спрямованих на виявлення елементів службової недбалості та створення відповідних перешкод щодо її здійснення.

Як показало наше дослідження, сучасний стан розслідування кримінальних проваджень про службові правопорушення вкрай поганий, що пояснюється складністю процесу доказування, недостатнім рівнем підготовки осіб, які проводять досудове розслідування, певними недоліками чинного законодавства.

Для удосконалення процесу притягнення до відповідальності винних осіб у вчиненні службової недбалості варто чітко визначити підслідність цього злочину, запровадити оновлені методики розслідування кримінальних справ та адміністративного провадження у справах про службову недбалість; привести кримінально-процесуальне та адміністративно-процесуальне законодавство в частині доказування у відповідність до сучасних міжнародних стандартів.

Під час здійснення діяльності щодо виявлення і притягнення винних до встановленої законом відповідальності необхідно виключити дублювання повноважень відповідних державних органів; залишення такої діяльності без дієвого державного та громадського контролю; ухилення від відповідальності працівників відповідних органів за допущені ними порушення законодавства у сфері службової діяльності [60, с. 137].

Державна політика у сфері запобігання і протидії службовій недбалості має на своїй меті створити дієву систему виявлення та подолання соціальних передумов вчинення цього злочину, своєчасне його викриття. Безумовно, ефективна протидія службовій недбалості не реалізується в момент разових і короткочасних акцій чи правових репресій на будь-якому рівні, а потребує довготривалих соціально-економічних, політичних і правових змін. Ця діяльність повинна бути синтезом профілактичних загально-соціальних і спеціально-кримінологічних заходів з репресивними метода.

Самі службовці вважають це недоцільним посилення кримінально-правових заходів протидії службовій недбалості і створення для цього органів виконавчої влади. Так, 53 % респондентів переконанні у достатності органів для розслідувань злочинів та корупції серед службових осіб; а 13 % впевнені, що варто посилити внутрішній контроль за виконанням службових обов'язків безпосередньо у відділах. Водночас 24 % виступили за посилення адміністративної та дисциплінарної відповідальності за вчинення цього злочину як ефективному інструменту запобігання службовій недбалості.

Значні можливості в проведенні профілактики службової недбалості мають засоби масової інформації, які позитивно впливають на почуття, інтелект, волю, поведінку людей для запобігання можливих порушень закону, а також розвитку активності громадян в боротьбі з іншими злочинами. У результаті взаємодії правоохоронних органів із засобами масової інформації у справах про службову недбалість формуються соціально корисні властивості особи, які самі по собі мають важливе значення в попередженні цього злочину.

Основні напрями профілактики злочинів засобами масової інформації обумовлені завданнями, що стоять перед органами внутрішніх справ в сфері боротьби зі злочинністю, створення необхідних умов для ліквідації її причин і умов, вихованні у громадян високих моральних якостей, суворого дотримання правових, моральних і етичних норм.

Наше опитування встановило, що 18 % респондентів вважають високою роль ЗМІ у протидії злочинам у сфері службової діяльності, зокрема і службової недбалості, а 64 % – помірною.

Ми вважаємо, що взаємодія працівників правоохоронних органів із засобами масової інформації у профілактиці вчинення службової недбалості шляхом пропаганди кримінально-правової норми, яка передбачає відповідальність за службову недбалість; роз'яснення причин і умов, що породжують даний злочин; соціальної реклами; формування громадської думки для створення атмосфери, яка виключає порушення закону; показу наслідків службової недбалості і невідворотності покарання за вчинений злочин, буде дієвим заходом запобігання службової недбалості, що, безсумнівно, вплине на підвищення авторитету правоохоронних органів, які беруть участь в боротьбі з службовою недбалістю.

Кримінологічно-інформаційне запобігання службовій недбалості покликане пов'язати суб'єктів профілактичної діяльності в єдину ефективно діючу систему і має відображати такі показники: стан, рівень, динаміку, структуру службової недбалості, її зв'язок з іншими соціальними явищами; обставини і ситуації вчинення цього злочину; ступінь ефективності запобіжного впливу, реальні потреби профілактичної діяльності.

Вважаємо за потрібне звернути увагу на ще один напрям спеціально-кримінологічного запобігання службовим злочинам, зокрема службовій недбалості. У працях кримінологів досить часто містяться пропозиції та рекомендації щодо здійснення конкретних заходів на виробництві, транспорті, в екологічній та інших суспільних сферах, де мають місце вияви службової недбалості. Однак ці пропозиції, як правило, залишаються невідомими

відповідним фахівцям, які б могли використати названі пропозиції та рекомендації. У зв'язку з цим потрібно налагодити систему інформування щодо цих пропозицій і рекомендацій та отримання відомостей стосовно їх використання у своїй практичній діяльності.

Як уже раніше зазначалося, службова недбалість пов'язана виявами корупції в державному апараті. Тим часом, зарубіжний досвід свідчить, що активність громадян, зацікавлених у подоланні службової недбалості, є головною передумовою її виявлення. Засоби масової інформації, представники громадських організацій, як показує практика, є доволі неефективним, адже спрямовані уже на наслідки, а не на боротьбу з причинами та умовами злочинів у сфері службової діяльності.

Зрештою можемо констатувати, що до цього часу в Україні не створено ефективної системи впливу на ситуацію у сфері запобігання та виявлення службової недбалості з боку різних інституцій громадянського суспільства, а наявні заходи здійснюються здебільшого хаотично, безсистемно, а їх реальна продуктивність мала.

Усе це свідчить, що навіть попри обраний останніми роками курс на відкритість та прозорість діяльності органів влади, широке застосування громадянського суспільства, маємо констатувати, що відсутні реальні правові механізми запобігання службовій недбалості, які б дозволяли громадським об'єднанням і окремим громадянам правовими заходами впливати на вияви службової недбалості.

У зв'язку з цим важливого значення набуває розвиток системи громадського контролю за діяльністю органів виконавчої влади. На переконання Т.Є. Дунаєвої, особливу роль у цьому процесі повинні відігравати політичні партії та об'єднання громадян, засоби масової інформації, представницькі органи влади та окремі громадяни [60, с. 137].

З такою позицією важко погодитись, адже нині в Україні політичні партії, перебуваючи у взаємозв'язку з олігархатом, тісно сплелись з органами виконавчої влади, більшість ЗМІ знову ж таки перебувають у власності членів

представників того ж олігархату, а тому вести мову про контроль чи об'єктивну оцінку правопорушень у службовій сфері вкрай важко. Те ж саме стосується і деяких громадських об'єднань, діяльність яких оплачується зацікавленими у конкретному результаті особами.

На наш погляд, винятково незалежні державні органи з контролем міжнародних організацій можуть показати реальну протидію злочинам у сфері службової діяльності. Саме тому протягом останніх років в Україні було створено декількох незалежних органів (НАБУ, САП, НАЗК), діяльність яких спрямованих на виявлення та розслідування злочинів у сфері службової діяльності. Однак, на жаль, ці новостворені органи до нині так і не дали бажаного результату.

Отже, головними стратегічними напрямками запобігання службовій недбалості має стати створення надійних правових механізмів і широке залучення важелів громадянського суспільства. Також мають бути спрямовані конкретні заходи на вдосконалення нормативно-правової бази з питань соціально-правового контролю за діяльністю органів влади й управління; залучення до розв'язання цих проблем політичного, культурного і матеріального потенціалу держави, органів державної влади, підприємств, установ, організацій та громадських об'єднань; здійснення організаційних і практичних заходів для ефективної протидії злочинам у сфері службової діяльності.

Водночас проведене нами дослідження кримінально-правової характеристики службової недбалості показало необхідність удосконалення кримінального законодавства. Мова йде не лише про зміни до кримінально-правової норми, а й про необхідність узгодженого з іншими галузями права, системного законодавчого підходу до боротьби зі злочинами у сфері службової діяльності, а також імплементації міжнародних конвенцій (угод, протоколів тощо), учасником яких є Україна із запозиченням досвіду кримінально-правового вирішення проблем боротьби зі службовою недбалістю у тих

країнах, де її рівень незначний і законодавство яких може служити взірцем вирішення проблеми.

Як свідчать дані опитування, доцільно вдосконалити нормативно-правове регулювання норм і правил техніки безпеки, екологічної та іншої безпеки, законодавче визначення розміру заподіяної шкоди, поліпшити контроль за технічним станом об'єктів і територій, підвищити рівень прокурорського нагляду за дотриманням органами влади прав і свобод людини і громадянина з цих питань, тому що саме вони відчутно впливають на ефективність заходів запобігання службовій недбалості.

Доречно розробити реальні правові механізми, які б могли ефективно протидіяти службовій недбалості. Особливо це стосується законодавства, що регулює функціонування державної служби, добір кадрів до органів державної виконавчої влади, оплату праці, ротацию кадрів, проведення атестації, виконання етичних норм.

Таким чином, одним із напрямів протидії службовим злочинам у сучасних умовах є активізація й ефективне застосування заходів запобігання службовій недбалості, викорінення некомпетентності і непрофесіоналізму у формуванні діяльності державного апарату, зокрема в діяльності правоохоронних структур.

Для індивідуальної профілактики вчинення службової недбалості важливе значення має не лише безпосереднє запобігання порушенням вимог здійснення державної служби, але й усунення явищ і процесів, які негативно впливають на виконання службових обов'язків.

Суть індивідуальної профілактики полягає у своєчасному виявленні осіб, які недбало ставляться до своїх обов'язків, і застосуванні до них заходів, що націлені на запобігання цій злочинній поведінці. Так профілактика має проводитись вищестоящими керівниками відповідних організацій, підприємств і установ, працівниками контролюючих органів, органів прокуратури, відповідних підрозділів поліції (наприклад, податкової), громадськими організаціями та іншими суб'єктами профілактики [60, с. 142].

Заходи індивідуальної профілактики службової недбалості в органах виконавчої влади можуть мати застережливий або обмежувальний характер і полягають у встановленні певних вимог, обмежень чи заборон стосовно осіб, які претендують на службу в органах виконавчої влади, проходять таку службу чи звільнилися з неї [131, с. 15].

Отже, головною метою цих заходів є:

1) недопущення до виконання функцій представника влади чи місцевого самоврядування, організаційно-розпорядчих чи адміністративно-господарських функцій осіб, які за своїми моральними та діловими якостями не можуть перебувати на такій службі;

2) контрольоване обмеження можливостей щодо використання влади або службового становища для протиправного задоволення особистого інтересу чи інтересів третіх осіб;

3) недопущення завдання шкоди особою, яка звільнилася з державної служби.

У випадках застосування першого виду заходів (установлення певних вимог та обмежень у разі прийняття на зазначену службу) ці обмеження мають на меті убезпечити публічну владу від осіб, схильних до вчинення службової недбалості.

Водночас таке обмеження не вирішує проблему прийняття і просування по службі, адже діяльність державних службовців залишаються недостатньо відкритими та прозорими. Крім того, донині не викорінений суб'єктивний фактор при доборі, просуванні по службі державних службовців та не забезпечується належний контроль у цій сфері з боку суспільства. Вказане посилює недовіру до органів державної влади і тим самим надає додаткові можливості для зловживань, корупції і хабарництва, безвідповідальності державних службовців. Унаслідок дії зазначених та численних інших факторів ефективність державної служби знижується, посилюються відчуженість людини від держави, нестабільність у суспільстві [162, с. 12].

Одним із найважливіших заходів індивідуальної профілактики є суворе дотримання встановлених правил добору кадрів. Щоб виключити можливість призначення на посади, пов'язані з виконанням функцій держави, важливо ретельно перевіряти ділові та моральні якості кожного претендента на посаду. Крім того, на найбільш важливі посади добір має здійснюватись спеціальною комісією, яка складається з представників різних галузей, зокрема представників громадськості та міжнародних експертів. Правильний добір дозволяє відсіяти нечесних, корисливих, безвідповідальних претендентів, а також забезпечити постійний контроль за виконанням державним службовцем покладених на нього обов'язків з точки зору доброчесності, відданості справі та компетенції, зміцнити дисципліну праці.

З огляду на це, варто згадати пропозицію О.М. Литвак про прийняття Морального кодексу державного службовця, який би став основою кадрової і виховної роботи в державних установах й освітніх закладах [116, с. 243]. Водночас при прийнятті самого кодексу необхідно впровадити і відповідальність за його порушення.

Профілактичні заходи другого виду призначені для недопущення конфлікту державних і приватних інтересів; унеможливлення зловживання владою або службовим становищем; виявлення доходів та майна, отриманих неправомірним шляхом; запобігання подальшій злочинній поведінці у сфері службової діяльності [60, с. 144].

Заходи третього виду спрямовані на недопущення завдання особою, яка звільнилася з державної служби, шкоди інтересам держави й суспільства шляхом використання інформації або інших можливостей, пов'язаних з попередньою службою, а також виключення можливості їхнього використання в особистих інтересах чи інтересах інших осіб.

Головною складовою індивідуальної профілактики службової недбалості є посилення вимог до зарахування на державну службу та зміцнення інституту державної служби. Необхідно поставити під жорсткий соціальний контроль не

лише центральні органи управління, а і їхні структурні підрозділи, функції, повноваження, порядок роботи тощо.

Державний службовець зобов'язаний декларувати свої доходи та доходи своєї сім'ї в порядку та у строки, визначені законодавством України; повинен ретельно виконувати свої громадянські обов'язки, у тому числі фінансові зобов'язання, в порядку і розмірах, установлених законом.

Важливе значення для підвищення ефективності віктимологічної профілактики має роз'яснення законодавства, яке регламентує діяльність службових осіб, з'ясування громадської думки щодо якості надання управлінських послуг та ефективності роботи тих чи інших державних структур, проведення громадської експертизи діяльності органів влади й управління. Ефективність запобігання службовій недбалості може бути досягнуто лише за умови системного підходу до цієї вкрай важливої проблеми.

Таким чином, службовій недбалості державних службовців доцільно запобігати за допомогою заходів спеціально-кримінологічного запобігання, а також заходів держави у сфері здійснення контролю за поведінкою державних службовців, профілактичних і репресивних заходів, при цьому пріоритетна роль має надаватися профілактичним заходам загально-соціального і спеціально-кримінологічного характеру [61, с. 330].

За результати проведеного нами опитування 20 % респондентів заходи індивідуальної профілактики впливають відчутно; 13% респондентів вважають, що вони є вирішальними, а 5 % респондентів впевнені, що вони суттєво не впливають. Таким чином, можна зробити висновок, що індивідуальна профілактична робота є найбільш дієвим і ефективним заходом запобігання службовій недбалості.

Висновки до розділу 3

1. До кримінологічної характеристики службової недбалості необхідно включати відомості про рівень злочинності, рівень судимості, структуру й

динаміку злочинів, дані про латентність службової недбалості, кримінологічну характеристику особистості винної особи та особливості її поведінки.

2. Установлено, що підрахунок реального числа цих злочинів у статистичних картках окремо є вкрай складним через розбіжності показників у даних кримінально-правової статистики про службову недбалість, що надається різними правоохоронними органами. Встановлено, що в структурі злочинів у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг, службова недбалість посідає п'яте місце (ст. 368 КК – 42%, ст. 369² КК – 16%, ст. 369 КК – 15%, ст. 366 КК – 12%, ст. 367 КК – 5%).

3. Доведено, що розбіжності між показниками облікованих кримінальних правопорушень, спрямованих до суду обвинувальних актів, засуджених за цей злочин осіб та виправданих (приміром в 2019 р. це відповідно 2478, 238, 42 та 13 осіб) можуть бути зумовлені недоліками досудового розслідування, зокрема неналежним мотивуванням вини службової особи в обвинувальному акті (із цим погодилось 38% опитаних)

4. Службова недбалість є високолатентним злочином, але оцінити реальний обсяг її латентності надзвичайно складно, оскільки вона має переважно штучну латентність. Прийоми і методи виміру латентності службової недбалості з урахуванням специфіки її виявів можна звести до таких груп. Перша група – соціологічні прийоми і засоби. Друга група – прийоми, які застосовуються в оперативно-слідчій діяльності. Третя група – економіко-правовий аналіз ефективності управлінської діяльності. Четверта група – порівняльний аналіз практики притягнення до дисциплінарної та адміністративної відповідальності.

5. За соціально-демографічними ознаками суб'єкти службової недбалості розподілилися наступним чином: за статтю (чоловіки – 72%, жінки – 28%); за віком (від 30 до 50 років – 52%, 50–65 років – 30%, старше 65 років – 14%); за освітою (59% – мають повну вищу освіту, інші мали переважно середньо-технічну освіту).

6. Проаналізовано морально-психологічні якості суб'єктів службової недбалості, на підставі чого виокремлено такі їх типи: стійкий (характеризується систематичністю порушень своїх службових обов'язків – 75 %), нестійкий (вчинює злочин переважно під впливом зовнішніх чинників – 15 %), випадковий (випадкове допущення помилки при прийнятті рішення – 10 %). Зазначено, що службові особи, які займають відповідальне або особливо відповідальне становище, до кримінальної відповідальності за ст. 367 КК притягуються лише в поодиноких випадках

7. Доведено, що детермінанти діють на макрорівні, мікрорівні і безпосередньо на рівні особистості. Усі детермінанти на макрорівні існують у формі бездіяльності. Нами встановлено, що найбільш криміногенними для вчинення службової недбалості на макрорівні виявилися економічні, політичні, ідеологічні, соціальні, правозастосовчі, морально-психологічні та організаційно-управлінські детермінанти. Саме організаційно-управлінські детермінанти за своєю суттю є найбільш впливовими на вчинення службової недбалості. Крім того, саме неефективність управління як один з основних чинників криміналізації суспільства стимулює корупційні вияви та службову недбалість зокрема.

8. У ході дослідження встановлено, що практичні співробітники підтримують позицію, що для зменшення впливу таких чинників важливою є реалізація таких заходів: удосконалення нормативно-правового регулювання та дотримання норм правил техніки безпеки, екологічної та іншої безпеки (71% респондентів); законодавче визначення розміру заподіяної шкоди як матеріального, так і нематеріального характеру (77%); посилення контролю за технічним станом об'єктів і територій (83%); підвищити ролі прокуратури в забезпеченні дотриманням органами влади прав і свобод людини і громадянина з цих питань (40%)

9. На мікрорівні найбільш суттєвими нами видаються такі детермінанти вчинення службової недбалості: 1) недостатня регламентація діяльності державних службовців щодо процедури здійснення службових повноважень,

прийняття рішень, які належать до їх повноважень; 2) слабкість механізмів унеможливлення прийняття на службу осіб, які не відповідають певним професійним вимогам; 3) недоліки спеціальної перевірки, тестування на відповідність професійним та моральним якостям; 4) поширення правового нігілізму з боку службових осіб, порушення закону, норм моралі, професійної честі; 5) нерозвиненість у значної частини службовців громадянської свідомості; 6) мікроклімат у стосунках зі співробітниками, нерішучість і непослідовність виконання функцій та повноважень представниками різних гілок влади; 7) професійна та моральна деформація службових осіб, що займають відповідальні посади.

10. Чинниками на індивідуальному рівні визнано недостатню вимогливість, дисциплінованість у дотриманні встановлених правил обліку, контролю, порядку виконання службових повноважень і управлінських функцій, недостатню кваліфікацію, відсутність досвіду роботи у сфері управління, незадоволеність роботою та низький авторитет влади у суспільстві, в окремих випадках – асоціальну спрямованість особи та її психо-фізіологічні особливості. Серед опитаних респондентів 64% зазначили, що службова діяльність не приносить морального й матеріального задоволення.

11. Серед якостей, які можуть вважатися схильностями до вчинення службової недбалості найбільш розповсюдженими, на думку респондентів, є відсутність авторитету в колективі; натягнуті взаємини з іншими працівниками; не прийняття альтернативних точок зору; пиha та нетактовність при розмові із співробітниками; оточують себе послужливими працівниками та підлабузниками; захоплювалися жорстким адмініструванням; вчинення дисциплінарних проступків; нестабільність в оцінці ситуації; відсутність якостей, здатних протидіяти шкідливому впливу; демобілізація зусилля на якісне виконання службових обов'язків.

12. Комплекс запобіжних заходів щодо службової недбалості пропонується здійснювати на трьох рівнях – загально-соціальному, спеціально-кримінологічному й індивідуальному. Загально-соціальне запобігання

службовій недбалості повинне здійснюватися через політику держави в економічній, соціальній, правовій, інформаційній та інших сферах для досягнення таких результатів як усунення чи зменшення передумов учинення службової недбалості економічного, соціального, правового, інформаційного, морального та іншого характеру; удосконалення суспільних відносин у державі, ставлення службових осіб до виконання своїх функціональних обов'язків, усунення протиріч між діяльністю органів влади й управління та громадянами, підвищення загального рівня життя, реформування системи органів влади та управління, органів місцевого самоврядування. З'ясування думки респондентів щодо внутрішньої структури організації органів влади і управління в Україні, засвідчило: раціональною таку структуру вважають 6%; ефективною – 4%; громіздкою – 19%; неефективною – 13%, такою, що потребує функціонального вдосконалення, – 30 %, такою, що потребує суттєвого структурного вдосконалення, – 21 %, інше – 6 %. Обґрунтовано, що детермінанти службової недбалості, особливо на загальносоціальному рівні, переважно збігаються з тими, які зумовлюють корупційні злочини. Так, 82% респондентів вбачають взаємозв'язок між службовою недбалістю й корупційними правопорушеннями. Тому на практиці превентивні заходи ототожнюють з методикою щодо корупційних проявів. Такий підхід допустимий, але з урахуванням особливостей службової недбалості (більш різноманітні способи злочинних операцій з документами, майном; різноманітні рівні службового становища та кола повноважень осіб, які вчиняють службову недбалість).

13. Спеціально-кримінологічне запобігання службовій недбалості поділяється на профілактику, відвернення і припинення. Спеціально-кримінологічне запобігання службовій недбалості повинне йти шляхом усунення недоліків у службовій підготовці працівників, підвищення їх професійного й культурного рівнів, виховання в них сумлінності та усвідомлення відповідальності при виконанні службових обов'язків, непримиримості до недоліків в організації праці. Спеціально-кримінологічне

запобігання має бути диференційованим і пристосованим до окремих напрямів службової діяльності.

14. Заходи індивідуальної профілактики службової недбалості в органах державної влади та місцевого самоврядування можуть мати застережливий або обмежувальний характер і полягають у встановленні певних вимог, обмежень чи заборон стосовно осіб, які претендують на службу в цих органах, проходять таку службу чи звільнилися з неї. Ці заходи мають профілактичне спрямування, головною метою якого є: недопущення на державну службу осіб, які за своїми моральними та діловими якостями не можуть перебувати на такій службі; обмеження можливостей щодо використання владних повноважень або службового становища для протиправного задоволення особистих інтересів чи інтересів третіх осіб, у тому числі для сприяння діяльності організованих злочинних угруповань. При цьому кожен із таких профілактичних заходів спрямовується на досягнення спеціальної мети. Ці обмеження мають на меті забезпечити публічну владу від осіб, схильних до вчинення службової недбалості, і, таким чином, запобігти поширенню службової недбалості та корупції в суспільстві.

15. Вказано, що ефективна протидія службовій недбалості не може бути здійснена в результаті разових і короткочасних акцій будь-якого ступеня активності та суворості на будь-якому рівні, а потребує довготривалих соціально-економічних, політичних і правових перетворень і в цілому реформування всієї системи державного управління. Має відбутися якісна трансформація протидії службовій недбалості з превалюванням відновлювальних та профілактичних заходів над репресивними та широким використанням арсеналу цивільно-правових інструментів відшкодування заподіяних збитків

ВИСНОВКИ

Теоретичне узагальнення та комплексне дослідження кримінально-правової та кримінологічної характеристик вчинення службової недбалості становить підґрунтя для формулювання таких висновків і пропозицій:

1. Становлення норм про кримінальну відповідальність за службову недбалість відбувалося на теренах сучасної України одночасно з формуванням і розвитком державно-владного апарату. У період Київської Русі князівська влада формувала принципи діяльності своїх представників (вірників, мечників, ємців, містиків) на основі єдності закону та відповідальності за його недотримання (Руська Правда). У подальшому (за часів перебування України в складі Російської імперії та Речі Посполитої) акцент робили на відповідальності за неналежне виконання своїх обов'язків представниками влади, суддями та за бездіяльність представників влади. Норми про службові злочини набули більшої деталізації у ХХ ст. (Уложення про покарання кримінальні та виправні, 1845 р., Кримінальне Уложення 1903 р. – деталізовано об'єктивні та суб'єктивні ознаки, криміналізовано неповідомлення про вчинений злочин, вчинений через недбальство чиновником міської або земської поліції, закріплено різні форми вини). У радянський період трансформовано відповідальність службових (посадових) осіб (неуважне й недбале ставлення до служби, обов'язків, що спричинило тяганину, повільність у виконанні рішень, занедбаність діловодства, звітності й інші упущення по службі. Дослідження генези норм про відповідальність за службову недбалість становить підґрунтя для вдосконалення чинної норми, зокрема, традиційне закріплення в законі необережної форми вини для складу службової недбалості; її матеріальної правової конструкції з обмеженням кола наслідків лише порушенням роботи установи або підприємства або заподіянням майнової шкоди (за відсутності вказівки в законі на наслідки у вигляді заподіяння тяжкої шкоди здоров'ю або смерті людини).

2. На підставі наукових праць українських та зарубіжних учених зроблено

висновок про відсутність уніфікованого підходу до розуміння змісту об'єктивної та суб'єктивної сторін цього складу злочину, що потребує подальшого вивчення й систематизації як правозастосовчого досвіду, так і доктринальних поглядів на цю проблематику. Не було проведено комплексного предметного кримінально-правового та кримінологічного дослідження службової недбалості, яку розглядали лише в загальному контексті злочинів у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг, та при підготовці відповідних частин підручників і науково-практичних коментарів до КК України. Методологія кримінальної відповідальності за службову недбалість визначає засадничі (базові) положення дисертації, де процес наукового пізнання відображає правову природу, форми прояву, спрямованість і розвиток протиправного діяння, пов'язаного зі службовою недбалістю в абстрактно-теоретичному й емпірично-практичному вимірах.

3. Встановлено, що службова недбалість криміналізована в законодавстві таких держав, як: Аргентина, Австрія, Великобританія, Голландія, Данія, Ізраїль, Іспанія, Польща, Туреччина, Швеція, Швейцарія. В інших країнах запроваджено кримінальну відповідальність лише за умисні злочинні діяння, а відповідальність за службову недбалість закріплено в адміністративному й цивільному праві (Болгарія, США, ФРН). У зарубіжному законодавстві закріплено переважно необережну форму вини, крім кримінальних законів Польщі, Франції, Швеції, як в КК України, де діяння може бути вчинено як умисно, так і з необережності. Порівняльно-правовий аналіз досліджень криміналізації службової недбалості в пострадянських країнах надав змогу виявити напрями оптимізації змісту ст. 367 КК України, зокрема в КК Республіки Білорусь за службову недбалість передбачено тільки одну форму вини – необережність; у КК Узбекистану заподіяння смерті, на відміну від КК України, віднесено до особливо тяжких наслідків службової недбалості й закріплено в окремій частині ст. 207 КК; у КК Казахстану, КК Латвії криміналізовано управлінську недбалість.

4. Обґрунтовано, що родовим об'єктом злочинів у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг, зокрема службової недбалості, є суспільні відносини, які забезпечують відповідно до законодавства нормальну діяльність державного апарату, апарату управління органів місцевого самоврядування, об'єднань громадян, підприємств, установ та організацій незалежно від форми власності й організаційно-правової форми, а також суспільні відносини, що забезпечують здійснення регламентованої законодавством професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг. Основним безпосереднім об'єктом недбалості є сукупність суспільних відносин у сфері реалізації встановленого порядку виконання службовими особами органів публічної влади повноважень, що входять до їх службової компетенції, реалізовується в різних сферах (ланках) державного й комунального управління. Безпосередніми додатковими об'єктами службової недбалості можуть виступати майнові чи інші законні інтереси громадян, організацій, суспільства та держави, суспільні відносини у сфері забезпечення безпеки здоров'я особи.

Для правильної кваліфікації злочину за ст. 367 КК України має значення встановлення таких обставин: 1) нормативний акт, який визначає компетенцію службової особи та коло її службових обов'язків; 2) коло конкретних обов'язків особи й оцінка реальної можливості їх виконання; 3) яке саме порушення службових обов'язків були допущені особою; 4) які наслідки спричинені цим порушенням та наявність причинного зв'язку між діянням і наслідками, що настали. Встановлено, що істотна шкода належить до шкоди матеріального характеру, відповідно до примітки до ст. 364 КК України. При цьому підлягають обчисленню такі матеріальні збитки, як упущена вигода тощо.

5. Суб'єктом злочину визнається службова особа в контексті її визначення в ст. 18 КК, разом з тим, враховуючи динаміку суспільних відносин у господарській сфері, запропоновано внести уточнення до ч. 3 ст. 18 КК України, замінивши такі поняття, як «підприємства», «установи», «організації» на «суб'єкти господарювання». Обов'язковою ознакою суб'єктивної сторони

злочину є вина. Мотив і мета є факультативними ознаками, що не впливають на кримінально-правову оцінку службової недбалості. Питання форми вини при вчиненні службової недбалості набуває особливого значення з огляду на відсутність у кримінальному законі чіткої вказівки на форму вини недбалості, що перешкоджає визнанню цього злочину виключно необережним. Обґрунтовано необхідність чіткої регламентації вини в ч. 1 ст. 367 КК України.

6. Встановлено, що в загальній структурі злочинів у сфері службової діяльності службова недбалість посідає п'яте місце. Кримінологічна характеристика злочинів у сфері службової діяльності загалом та службової недбалості зокрема є підґрунтям для розроблення ефективних запобіжних заходів. Розрахунок основних показників цих злочинів украй складний через розбіжності показників у даних кримінально-правової статистики про службову недбалість, наданих різними правоохоронними органами. Службова недбалість є високолатентним злочином. Методи та логічні прийоми виміру латентності службової недбалості з урахуванням специфіки її виявів було умовно поділено на чотири групи: 1) соціологічні методи; 2) прийоми, які застосовують в оперативно-слідчій діяльності; 3) економіко-правовий аналіз ефективності управлінської діяльності; 4) порівняльний аналіз практики притягнення до дисциплінарної та адміністративної відповідальності.

7. Дослідження соціально-демографічних, кримінально-правових і морально-психологічних ознак службової особи, а також контент-аналіз кримінальних проваджень надали змогу сформувати «портрет» особи, яка вчинила службову недбалість (наведений у положеннях новизни), та охарактеризувати її так: має звичку не виконувати вимог посадових інструкцій і чинного законодавства; має глибоку професійну деформацію, яка перебуває в причинному зв'язку з настанням шкідливих наслідків; їй притаманні правовий нігілізм та орієнтація першочергово на задоволення своїх власних потреб і інтересів, навіть на шкоду інтересам служби; чітко усвідомлює протиправність своїх діянь. Виділено умовні типи суб'єктів службової недбалості: стійкий,

нестійкий, випадковий.

8. Доведено, що детермінанти, які спонукають до службової недбалості, діють на макрорівні, мікрорівні й безпосередньо на рівні особистості. Усі детермінанти на макрорівні існують у формі бездіяльності. Найбільш криміногенними для вчинення службової недбалості на макрорівні виявилися економічні, політичні, ідеологічні, соціальні, правозастосовчі, морально-психологічні та організаційно-управлінські детермінанти. Чинники в організаційно-управлінській сфері, за своєю суттю, найбільше впливають на вчинення службової недбалості. Встановлено, що неефективність управління становить реальну загрозу для сфери службової діяльності та зумовлює корупційні прояви й службову недбалість. Основними детермінантами службової недбалості на індивідуальному рівні визначено недостатню кваліфікацію, відсутність досвіду роботи, недостатню вимогливість, недисциплінованість при дотриманні встановлених правил обліку, контролю, порядку виконання службових функцій.

9. Встановлено, що система запобігання службовій недбалості охоплює інформаційно-правове забезпечення та проведення широкого комплексу заходів загальносоціального, спеціально-кримінологічного й індивідуального характеру у взаємодії правоохоронних органів, органів державної влади та громади. Наголошено на важливості здійснення віктимологічної профілактики службової недбалості. Як таке загальносоціальне запобігання службовій недбалості здійснюється через комплекс заходів у політичній, економічній, ідеологічній, соціальній, правовій та інших сферах для стримування дії криміногенних чинників і мінімізації наслідків службової недбалості. Під спеціально-кримінологічними заходами запобігання службовій недбалості розуміють комплекс заходів, спрямованих на усунення недоліків у службовій підготовці управлінців, підвищення їх професійного й культурного рівнів, виховання в них сумлінності та усвідомлення відповідальності при виконанні службових обов'язків, нетерпимості до недоліків в організації праці тощо. На індивідуальному рівні кримінологічні заходи запобігання спрямовані на

корекцію негативної поведінки службових осіб при здійсненні ними своїх службових обов'язків. Заходи індивідуальної превенції службової недбалості мають застережливий або обмежувальний характер та полягають у встановленні певних вимог, обмежень чи заборон стосовно осіб, які претендують на посаду в органах державної влади, місцевого самоврядування, установах організаціях, проходять таку службу чи звільнилися з неї.

10. У роботі наведено пропозиції з удосконалення чинного законодавства України щодо кримінальної відповідальності за службову недбалість та сформульовано рекомендації, спрямовані на їх запобігання, зокрема запропоновано внести до Кримінального кодексу України такі зміни:

1) у частині третій ст. 18 КК України, абзаци першому примітки до ст. 364 КК України словосполучення «підприємствах, в установах чи організаціях» замінити на словосполучення «*суб'єкти господарювання*»;

2) абзац перший ч. 1 ст. 367 КК України викласти в такій редакції:

«1. Службова недбалість, тобто невиконання або неналежне виконання службовою особою своїх обов'язків щодо здійснення владних повноважень через самовпевнене або недбале ставлення до них, якщо це з необережності завдало істотної шкоди охоронюваним законом правам, свободам та інтересам окремих громадян, державним чи громадським інтересам або інтересам окремих юридичних осіб»;

3) ст. 367 КК України доповнити новою частиною такого змісту:

«3. Діяння, передбачене частиною першою цієї статті, що призвело до загибелі людей, –

карається позбавленням волі на строк від семи до десяти років із позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до п'яти років»;

4) ст. 367 КК України доповнити приміткою такого змісту:

«Під істотною шкодою в цій статті розуміється шкода матеріального та нематеріального характеру. Під шкодою нематеріального характеру розуміється порушення прав свобод фізичних і юридичних осіб, гарантованих

загально визнаними принципами й нормами міжнародного права, Конституцією України (право на повагу честі і гідності особистості, особистого і сімейного життя громадян, право на недоторканність житла і таємницю листування, телефонних переговорів, поштових, телеграфних та інших повідомлень, а також право на судовий захист і доступ до правосуддя, зокрема право на ефективний засіб правового захисту у відповідному національному органі і компенсацію за шкоду, заподіяну злочином тощо), а також заподіяння тілесних ушкоджень, що спричинили короткочасний розлад здоров'я або незначну втрату працездатності або середньої тяжкості тілесних ушкоджень».

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Case of Liivik v. Estonia: Judgment № 12157/05 from 25 sept. 2009. URL: <https://www.legal-tools.org/doc/6c03f2/pdf/> (дата звернення: 19.04.2019)
2. Corruption Perceptions Index 2018. URL: <https://www.transparency.org/cpi2018> (дата звернення: 19.04.2019)
3. Stupa V. F. Measures to prevent official negligence. *Visegrad Journal on Human Rights*. 2019. № 5
4. Андрушко П. П. Службова особа як спеціальний суб'єкт злочину. *Юридичний вісник України*. 2010. № 24. С. 25–28.
5. Андрушко П. П. Стрижевська А. А. Злочини у сфері службової діяльності: кримінально-правова характеристика: навч. посіб. Київ: Юрисконсульт, 2006. 342 с.
6. Андрушко П. П., Стрижевська А. А. Зловживання владою або службовим становищем (ст. 364 Кримінального кодексу України): кримінально-правова характеристика. *Вісник Верховного Суду України*. 2005. № 2. С. 26–35.
7. Баганець О. Про стан злочинності: стаття з інтернет-порталу Resonance.ua. від 02.04.2018 р. URL: <http://resonance.ua/pro-stan-zlochinnosti/>
8. Багрий-Шахматов Л. В. Социально-правовые проблемы уголовной ответственности и форм ее реализации. Общая часть : курс лекций / Л. В. Багрий-Шахматов. – Одесса : АО БАХВА, 1998. – 192 с.
9. Бажанов М. І., Баулін Ю. В., Борисов В. І. та ін. Кримінальне право України: Загальна частина: підручник / за ред. М. І. Бажанова. 2-е вид., перероб. і допов. Київ, 2004. 480 с.
10. Бандурка О. М. Парадокси протидії злочинності / О. М. Бандурка, О. М. Литвинов // *Вісник Кримінологічної асоціації*. – 2013. – № 3. – С. 83–90.
11. Бандурка О. М., Богатирьова О. І. Застосування порівняльного методу в науці кримінально-виконавчого права. *Право і суспільство*. 2013. № 1. С. 81–85.

12. Баулін Ю. В., Борисов В. І., Тютюгін В. І. та ін. Кримінальне право України: Загальна частина: підручник / за ред. проф. В. В. Сташиса, В. Я. Тація. [4-те вид., переробл. і допов.]. Харків, 2010. 456 с.
13. Богатирьов А. І. Антикриміногенний вплив на злочинність серед засуджених у місцях несвободи: монографія. Херсон, 2019. 432 с.
14. Богатирьов А. І. Запобігання професійній деформації у персоналу місць несвободи / за заг. ред. В. С. Медведєва. Київ, 2016. 198 с.
15. Богатирьов А. І. Правові та психологічні засади запобігання професійній деформації співробітників виправних колоній середнього рівня безпеки: автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Київ, 2014. 21 с.
16. Богатирьов І. Г. Кримінологія: навч. посіб. Київ, 2016. 140 с.
17. Богатирьов І. Г., Кисельов М. О. Кримінологічні засади запобігання злочинності у великому місті на регіональному рівні : монографія. Бровари, 2010. 219 с.
18. Борисов В. І. Сучасна політика держави у сфері боротьби зі злочинністю та її кримінально-правовий напрям / В. І. Борисов // Право України. – 2012. – № 1–2. – С. 232–242
19. Борков В. Н. Основные признаки должностной халатности (ст. 293 УК РФ). *Вестник Омского университета. Серия «Право»*. 2014. № 1 (38). С.184-190.
20. Бугаевская Н. В. Должностное лицо как субъект преступления: автореф. дис. ...канд. юрид. наук. Рязань, 2003. 182 с.
21. Василенко С. Ю. Связь коррупции и организованной преступности. *Громадська експертиза. Актуальні проблеми боротьби з корупцією в Україні*. Київ, 2004. Вип. 4. С. 41–42.
22. Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. Ірпінь, 2002. С. 522.
23. Вереша Р. В. Злочинна недбалість як вид необережної форми вини. *Часопис цивільного і кримінального судочинства*. 2014. № 6. С. 113–121.

24. Вереша Р. В. Поняття вини як елемент змісту кримінального права України: моногр. К., 2005. 224 с.

25. Виктимологічне моделювання у системі заходів забезпечення кримінологічної безпеки суспільства: монографія /Т.В. Корнякова, О.Л. Соколенко, Г.С. Юзиков; за заг.ред.проф. Т.В. Корняковой. – Д.: ЛІРА, 2016. – 220с.

26. Вирок Київського районного суду м. Одеси № 520/6494/16-к від 31 січня 2018. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/71900722> (дата звернення: 12.05.2018)

27. Вирок Кіровського районного суду м. Дніпропетровська № 203/2936/18 від 07 грудня 2018 р. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/78380476> (дата звернення: 19.04.2019)

28. Вирок Косівського районного суду Івано-Франківської області № 347/2287/16 від 25 квітня 2017 р.. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/66147340> (дата звернення: 12.05.2018)

29. Вирок Ленінського районного суду м. Дніпропетровська від 14 січня 2010 року URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/46533739> (дата звернення: 12.05.2018)

30. Вирок Світловодського міськрайонного суду Кіровоградської області № 401/4160/15-к від 11 липня 2018 р. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/75258453> (дата звернення: 19.04.2019)

31. Вирок Семенівського районного суду Полтавської області №527/1712/16-к. від 28 грудня 2017 року URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/71310292> (дата звернення: 12.05.2018)

32. Вирок Херсонського міського суду № 766/7471/17 від 27 черв. 2017 року. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/71310292> (дата звернення: 12.05.2018)

33. Волженкин Б. В. Служебные преступления : монографія. Москва, 2000. 368 с.

34. Волженкин Б. В. Служебные преступления: комментарий законодательства и судебной практики. Москва, 2005. 560 с.

35. Володавська О. С. Історичний аспект становлення кримінальної відповідальності за перевищення повноважень службовою особою юридичної особи приватного права незалежно від організаційно-правової форми. *Вісник Кримінологічної асоціації України: зб. наук. пр. Харків. нац. ун-т внутр. справ, Кримінол. асоц. України*. Харків, 2013. № 5. С. 43–53.

36. Гавриш С. Б. Уголовно-правовая охрана природной среды Украины. Проблемы теории и развитие законодательства. Харьков, 1994. 640 с.

37. Глистин В. К. Проблема уголовно-правовой охраны общественных отношений (объект и квалификация преступлений) Ленинград, 1979. 128 с.

38. Голина В. В. Криминологическая профилактика, предотвращение и пресечение преступлений: учеб. пособие. Киев, 1989. 72 с.

39. Голина В. В. Єдність загальносоціального і спеціально-кримінологічного попередження економічної злочинності. *Проблеми боротьби зі злочинністю в сфері економічної діяльності*: матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (Харків, 15–16 груд. 1998 р.). Харків, 1999. С. 124–130.

40. Голина В. В. Запобігання злочинності (теорія і практика): навч. посібник. Харків, 2011. С. 24–26.

41. Голина В. В. Попередження злочинності правоохоронними органами: навч. посібник Київ, 1991. 92 с.

42. Голованова Н. А., Еремін В. Н., Ігнатова М. А., Козочкин І. Д., Крылова Н. Е., Серебренникова А. В. Уголовное право зарубежных стран. Общая и Особенная части учебник [3 изд.] / под ред. И. Д. Козочкина. Москва, 2010. 1056 с.

43. Головненков П. В. Уголовное уложение (Уголовный кодекс) Федеративной Республики Германия: научно-практический комментарий и перевод текста закона [2-е изд]. Москва, 2014. 637 с.

44. Гончаренко В. Д., Рогожин А. Й., Святоцький О. Д. Хрестоматія з історії держави і права України. Київ, 1997. Т. 2. 800 с.

45. Гончаренко С. В. Психологічний зміст об'єктивного критерію злочинної недбалості. *Часопис Академії адвокатури України*. 2009. Т. 2. №. 2 (3). С. 1–7.

46. Господарський кодекс України: Закон України № 436-IV від 16.01.2003 ст. 144. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=436-15> (дата звернення: 19.04.2019)

47. Грабченко А. І., Федорович В. О., Гаращенко Я. М. *Методи наукових досліджень: навч. посіб.* Харків, 2009. 212 с.

48. Гусарев С. Д., Тихомиров О. Д. *Юридична деонтологія (Основи юридичної діяльності) : навч. посіб.* Київ, 2005. 780 с.

49. Гуторова Н. А. *Уголовное право Украины. Особенная часть: конспект лекций.* Харькoв, 2003. 320 с.

50. Давид Р., Жоффре-Спинози К. *Основные правовые системы современности / пер. с фр. В. А. Туманова.* Москва, 1999. 400 с.

51. Данильян О. Г., Тараненко В.М. *Основи філософії.* Харків, 2003. 352 с.

52. Дарнопих Г. Ю. *Службова злочинність у сфері економіки як системна внутрішня загроза економічній безпеці держави. Проблеми запобігання службовим злочинам у сфері господарської діяльності: матеріали наук.-практ. семінару (Харків, 9 листоп. 2004 р.) / редкол.: В. В. Сташис (голов. ред.) та ін.* Київ, 2005. С. 30–32.

53. Демидова Л. М. *Проблеми кримінально-правової відповідальності за заподіяння майнової шкоди в Україні (майнова шкода як злочинний наслідок): теорія, закон, практика: монографія.* Харків, 2013. 752 с.

54. Динека В. И. *Ответственность за должностные преступления по уголовному праву России: дис.канд. юрид. наук: 12.00.08.* Москва, 2000. 345 с.

55. Дремин В. Н. *Преступность как социальная практика. Институциональная теория криминализации общества : моногр. / В. Н. Дремин.* – Одесса : Юрид. л-ра, 2009. – 618 с.

56. Дубинин Н. П., Карпец И. И., Кудрявцев В. Н. Генетика, поведение, ответственность: о природе антиобщественных поступков и путях их предупреждения. 2-е изд., перераб. и доп. Москва, 1989. 351 с.

57. Дудоров О. О. Проблемні питання кримінальної відповідальності за одержання хабара: автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Київ, 1994. 24 с.

58. Дудоров О.О., Зеленов Г.М. Істотна шкода і тяжкі наслідки як ознаки складів злочинів у сфері службової діяльності: проблеми тлумачення кримінального закону. *Право України*. 2015. № 12. С. 69–81.

59. Дудоров О. О. Проблеми кримінально-правової охорони системи оподаткування України: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук: спец. 12.00.08. Київ, 2007. 34 с.

60. Дунаєва Т. Є. Кримінологічна характеристика, детермінація та запобігання службовій недбалості: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Харків, 2012. 215 с.

61. Дунаєва Т. Є. Службова недбалість: проблема запобігання. *Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика)*. Київ, 2007. № 17. С. 325–331.

62. Дурманов Н. Д. Советское государство и право. Москва, 1940. № 1. С. 134.

63. Єдиний звіт про кримінальні правопорушення за період 2013-2019 рр. Форма № 1 затверджено наказом ГПУ від 23 жовтня 2012 р. № 100 за погодженням з Держстатом України Офіційний сайт Генеральної прокуратури України. URL: https://old.gp.gov.ua/ua/stst2011.html?dir_id=113899&libid=100820&c=edit&c=fo#. (дата звернення: 25.01.2020)

64. Жижиленко А. А. Должностные (служебные) преступления. Москва, 1924. 76 с.

65. За запорізьку екокатастрофу, що завдала збитків на 93 млн. грн..., судитимуть чиновника ОДА і підрядника: інтернет-портал. URL: [https:// zp.depo.ua/ukr/zp/za-zaporizku-ekokatastrofu-scho-zavdala-zbitkiv-na-93-mln-grn-](https://zp.depo.ua/ukr/zp/za-zaporizku-ekokatastrofu-scho-zavdala-zbitkiv-na-93-mln-grn-)

suditimut-chinovnika-zoda-i-pidryadnika-20180508770530 (дата звернення:
19.04.2019)

66. Загальна теорія держави і права : навч. посіб. / за ред. В. В. Копейчикова. Київ, 2001. 320 с.

67. Закон об уголовном праве Израиля / пер. М. Дорфмана. 2010. URL: <https://docplayer.ru/26159034-Zakon-ob-ugolovnom-prave-izrailya.html> (дата звернення: 12.05.2018)

68. Захарчук С. И. Неосторожные преступления со специальным субъектом: уголовно-правовое и криминологическое исследование: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Москва, 2007. 225 с.

69. Здравомыслов Б. В. Должностные преступления: понятие и квалификация. Москва, 1975. 168 с.

70. Зеленецький В. С., Кальман О. Г. Корупція в Україні та організаційно-правові основи боротьби з нею. *Право України*. 2001. № 4. С. 13–17.

71. Иванов В. И. Уголовная ответственность за бесхозяйственность : монография. Москва, 1981. 64 с.

72. Илие С. К. Криминологическая характеристика служебный преступности и ее предупреждения (на материалах Республики Молдова): автореф. дисс. ... канд. юрид. наук. Москва, 2004. 44 с.

73. Кальман А. Г., Христич И. А. Понятийный аппарат современной криминологии: Терминологический словарь. Харьков, 2005. С. 111.

74. Кальман О. Г. Стан і головні напрямки попередження економічної злочинності в Україні: теоретичні та прикладні проблеми: монографія. Харків, 2003. 352 с.

75. Кальман О. Г., Дарнопих Г. Ю., Христич І. О., Дунаєва Т. Є. Службова злочинність в Україні: проблеми її попередження. *Питання боротьби зі злочинністю*: зб. наук. пр. Харків, 2006. Вип. 11. С. 23–43.

76. Кальман О. Г., Козьяков І. М., Куц В. М. й ін. Проблеми протидії злочинності: підруч. / за ред. О. Г. Кальмана. Харків, 2010. 352 с.

77. Кваліфікація злочинів: навч. посіб. / Г. М. Анісімов, О. О. Володіна, І. О. Зінченко та ін., за заг. ред. М. І. Панова . – Вид. 2-ге. Допов. Та випр... - Х.: Право, 2017. – 360 с.

78. Керівника Білицького свинокомплексу звинувачують у службовій недбалості: інтернет-портал. URL: <http://kolo.news/category/criminal/596> (дата звернення: 12.05.2018)

79. Ким Е. П., Быков А. В. Эволюция (история развития) российского законодательства по предупреждению преступлений, совершаемых служащими органов местного самоуправления. *Российская юстиция*. 2010. № 6. С. 32–34.

80. Киричко В. М. Кримінальна відповідальність за корупцію. Харків, 2013. 424 с.

81. Кісілюк Е. М. Службова особа як суб'єкт корупційних злочинів. *Кримінально-правові та кримінологічні засади протидії корупції*: зб. тез доп. V Міжнар. наук. практ. конф. (31 берез. 2017 р., м. Харків). Харків: ХНУВС, 2017. С. 95–96.

82. Коваленко В. П. Кримінальна відповідальність за зловживання владою або службовим становищем працівником правоохоронного органу: автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Львів, 2009. 23 с.

83. Комплексна програма профілактики правопорушень на 2007–2009 роки: постанова Кабінету Міністрів України № 1767 від 20.12.2006 р. / *Офіційний вісник України*. 2006. № 51. Ст. 3418.

84. Конвенції про захист прав людини, ратифіковано Законом України № 475/97-ВР від 17.07.97 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004

85. Кондратюк Л. В., Обнинский В. С. Криминологическое измерение / под ред. К. К. Горяинова. Москва, 2008. 272 с.

86. Конституція України від 28 червня 1996 р. / Відомості Верховної Ради України. 1996. № 30. ст. 141. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80> (дата звернення: 19.04.2019).

87. Концепція реалізації державної політики у сфері профілактики правопорушень на період до 2015 року: розпорядження Кабінету Міністрів

України № 1209-р. від 30 листоп. 2011 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1209-2011-%D1%80> (дата звернення: 10.04.2019)

88. Коржанский Н. И. Объект посягательства и квалификация преступлений. Волгоград, 1976. 278 с.

89. Корнякова Т. В., Юзікова Н. С. Кримінологія: навч. посібник для підготовки до екзаменів. Дніпро, 2017. 129 с.

90. Корупційна злочинність: витоки, сучасний стан, стратегія протидії: моногр. /за заг. ред. Т.В. Корнякової. – Дніпро: ЛІРА, 2017. 276с.

91. Костенко О. М. Культура і закон у протидії злу : монографія. Київ, 2008. С. 86–87.

92. Костенко О. М. Що є право? Про основи «натуралістичної» юриспруденції у світлі соціального натуралізму. Соціальна мережа науковців. URL: <http://www.science-community.org/node/1390>

93. Кохановский В. П. Философия и методология науки. Ростов н/Д., 1999. 316 с.

94. Кочерга В. А. Формы деяния в составе халатности: дискуссионные аспекты. *Общество: политика, экономика, право*. 2016. № 3. С. 147–149.

95. Кочерга В. А. История становления российского уголовного законодательства об ответственности за халатность. *Современные проблемы уголовной политики: материалы V Международной науч-практ. конф.* (г. Краснодар, 3.10. 2014 г.) / под ред. А. Н. Ильяшенко. Краснодар, 2014. С.18–20.

96. Кочерга В. А. Халатность: содержательные, компаративистские, правоприменительные аспекты: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Краснодар, 2017. 204 с.

97. Кочерга В.А. Халатность: содержательные, компаративистские, правоприменительные аспекты: автореф. дисс. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Краснодар, 2017. 23 с.

98. Краснопеев С. В. Последствия преступления в уголовном праве России : автореф. дис.... канд. юрид. наук: 12.00.08. Ростов-на-Дону, 2003. 21 с.

99. Кренева Ю. А. Должностная халатность как вид девиантного поведения сотрудников пенитенциарной системы дисс. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Ростов-на-Дону, 2010. 226 с.

100. Кримінальне право (Особлива частина): підручник / за ред. О. О. Дудорова, Є. О. Письменського. Т. 2. Луганськ, 2012. 780 с.

101. Кримінальне право України. Особлива частина: підручник / за ред. П. С. Матишевського, С. С. Яценка, П. П. Андрушка. Київ, 1999. 891 с.

102. Кримінальне право України: Загальна частина: підручник / за ред. В. Я. Тація, В. І. Борисова, В. І. Тютюгіна. 5-те вид., перероб. і допов. Харків, 2015. 528 с.

103. Кримінальний кодекс України. Науково-практичний коментар: у 2 т. / за заг. ред. В. Я. Тація, В. П. Пшонки, В. І. Борисова, В. І. Тютюгіна. Харків, 2013. Т. 2: Особлива частина. 1040 с.

104. Кримінальний кодекс України: Закон України № 2341-III від 05.04.2001 р. / Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2001, № 25-26, ст. 131. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14> (дата звернення: 20.02.2019)

105. Кримінальний кодекс України: текст із змінами і доповненнями, опублікованими станом на 1 вересня 1999 р. Львів, 1999. 194 с.

106. Кримінальний кодекс Української РСР: офіційний текст із змінами на 1 вересня 1958 р. та з додатками постатейно систематизованих матеріалів. Київ, 1958. 162 с.

107. Криминологія : курс лекцій / Т. В. Корнякова, Н. С. Юзікова ; за ред. проф. Т. В. Корнякової. – Дніпропетровськ : ЛІРА, 2014. – 244 с.

108. Крушельницька О. В. Методологія та організація наукових досліджень: навч. посіб. Київ, 2006. 206 с.

109. Кудрявцев В. Н. Общая теория квалификации преступлений. Москва, 2004. 304 с.

110. Кудрявцев В. Н. Причинность в криминологии (о структуре индивидуального преступного поведения); монографія. Москва, 2019. 176 с.

111. Куликов А. В. Модель преступного поведения в уголовном кодексе Италии. *Российское право: Образование. Практика. Наука*. 2015. № 6 (90). URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/model-prestupnogo-povedeniya-v-ugolovnom-kodekse-italii> (дата звернення: 19.04.2019).

112. Курс советского уголовного права: в 5 т. Часть Особенная. / отв. ред. Н. А. Беляев. Ленинград, 1978. Т. 4 556 с.

113. Курс сучасної української кримінології: теорія і практика : у 3-х кн. / А. П. Закалюк. – К. : Ін Юре, 2008. – Кн. 1 : Теоретичні засади та історія української кримінологічної науки. – 424 с.

114. Курс сучасної української кримінології: теорія і практика : у 3-х кн. / А. П. Закалюк. – К. : Ін Юре, 2008. – Кн. 2 : Кримінологічна характеристика та запобігання вчиненню окремих видів злочинів. – 712 с.

115. Литвак О. Латентна злочинність: деякі аспекти *Право України*. 2003. № 12. С. 63–64.

116. Литвак О. М. Державний вплив на злочинність: кримінологічно-правове дослідження: монографія Київ, 2000. 443 с.

117. Литвинова Г. П., Литвинов О. М. Профілактика злочинів: управлінський аспект. *Нормативно-правові акти та коментарі*. Херсон, 2001. С. 8–18.

118. Лихова С. Я. Кримінально-правова охорона трудових прав // *Прокуратура. Людина. Держава*. 2004. № 1 (31). С. 30–36.

119. Лихова С.Я. Злочини у сфері реалізації громадянських, політичних та соціальних прав і свобод людини і громадянина (розділ V Особливої частини КК України): Монографія. – К.: ВПЦ "Київський університет", 2006. – 573 с.

120. Лихова С.Я. Зміст та значення соціальної функції кримінального права. *Право України*, 2017. № 2. С. 68-74

121. Лихова С.Я. Кримінальна відповідальність за порушення безпеки людини за законодавством держав — учасниць Європейського Союзу : монографія / С. Я. Лихова. — К. : Ред. журн. «Право України» ; Х. : Право,

2013. — 96 с. — (Наук. зб. «Академічні правові дослідження». Дод. до юрид. журн. «Право України» ; вип. 18).

122. Луканин И. А. Дискуссионные вопросы оценки субъективной стороны халатности (ст. 293 УК РФ). *ФЭН-наука*. 2011. № 3. С. 18–21.

123. Лысов М. Д. Ответственность должностных лиц по советскому уголовному праву. Казань, 1972. С. 186–187.

124. Максимович Р. Л. Кримінальна відповідальність за службову недбалість в історії вітчизняного кримінального законодавства. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія юридична*. 2009. Вип. 2. С. 165–171.

125. Максимович Р. Л. Поняття службової особи у кримінальному праві України : монографія. Львів, 2008. 304 с.

126. Марін О. К. Потенційні проблеми застосування норм про злочини у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг. *Забезпечення єдності судової практики у кримінальних справах у контексті подій 2013-2014 років в Україні*. Київ, 2014. С. 98–102.

127. Матвеев Г. К. Основания гражданско-правовой ответственности : монография. Москва, 1970. 372 с.

128. Медведєв В. С. Психологія злочинної діяльності: навч. посіб. Київ. 2012. 204 с.

129. Мелихов С. Ю. Проблемы криминализации общей управленческой халатности в коммерческих и иных организациях (уголовно-правовое исследование) : автореф. дисс. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Томск, 2012. 22 с.

130. Мелихов С. Ю. Уголовная ответственность за управленческую халатность в зарубежных странах. *Правовые проблемы укрепления российской государственности* / под ред. С. А. Елисеева, М. К. Свиридова, Р. Л. Ахмедшина. Томск, 2009. Ч. 44. 240 с.

131. Мельник М. І. Кримінологічні та кримінально-правові проблеми протидії корупції : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.08. Київ, 2002. 31 с.

132. Мерзлякова В. А. Некоторые особенности субъективных признаков халатности. *Вестник МГОУ. Серия «Юриспруденция»*. 2014. № 3. С. 29–32.
133. Минакова И. Г. Халатность: уголовно-правовые и криминологические аспекты: дисс. ... кандидата юридических наук: 12.00.08. Ростов-на-Дону, 2008. 205 с.
134. Миненок М. Г. Личность расхитителя. Криминологическая характеристика и типология: учебное пособие. Калининград, 1980. 72 с.
135. Михайленко Д. Г. Поняття об'єкта злочинів у сфері службової діяльності. *Актуальні проблеми держави і права*. 2013. Вип. 67. С. 321-331.
136. Михайленко Д.Г. Протидія корупційним злочинам засобами кримінального права: концептуальні основи: монографія. Одеса. Видавничій дім «Гельветика». 2017. 582с.
137. Михайленко П. П. Борьба с преступностью в Украинской ССР: в 2 т. Киев, 1966. Т. 1. 832 с.
138. Музыка А. А. Багиров С. Р. Причинная связь: уголовно-правовой очерк. Хмельницкий, 2009. 112 с.
139. Навроцький В. О. Кримінально-правове значення зміни законодавчої характеристики наслідків злочинів у сфері службової діяльності. *Кримінальне право: традиції та новації*: матеріали міжнародного круглого столу, присвяченого 90-літтю з дня народження видатного вченого, героя України, академіка В. В. Сташиса (Полтава – Харків, 9-10.07. 2015 р.). Полтава; Харків, 2015. С. 34–37.
140. Науково-практичний коментар до закону «Про запобігання корупції»/ наук.ред. Хавронюк М.І. – К.: Ваіте. 2018. 472с.
141. Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України / за заг. ред. О. М. Джужі, А. В. Савченка, В. В. Чернея. Київ, 2018. 1064 с.
142. Наумов А. В. Российское уголовное право. Общая часть: курс лекций. Москва, 1996. 365 с.
143. Наумов А. В. Уголовное уложение 1902 г. *Вестник Российской правовой академии*. 2013. № 2. С. 60-67.

144. Нежурбіда С. І. Злочинна необережність: концепція, механізм і шляхи протидії: дис... канд. юрид. наук: 12.00.08. Чернівці, 2001. 216 с.

145. О судебной практике по делам о злоупотреблении властью или служебным положением, превышении власти или служебных полномочий, халатности и должностном подлоге: Постановление Пленума Верховного Суда СССР от 30 марта 1990 г. № 4 (ред. от 10.02.2000 г.) URL: <http://bazazakonov.ru/doc/?ID=1590796> (дата звернення: 10.03.2019 р.).

146. О судебной практике по делам о преступлениях против интересов службы (ст. 424–428 УК): Постановление Пленума Верховного Суда Республики Беларусь от 2 июня 2011 г. № 2. URL: http://court.gov.by/ru/jurisprudence/post_plen/criminal/vsgov/b694b296f8f60b55.html

147. Объективное и субъективное в преступлении / отв. ред. А.И. Чучаев, А. И. Плотников. Москва: Проспект, 2011. 268 с.

148. Одинцова Л. Н. Преступления коррупционного характера: курс лекций. Новокузнецк: ФКОУ ВПО «Кузбасский институт ФСИН России», 2013. С. 148.

149. Однолько І.В. Корупційна неправомірна вигода: кримінологічні та кримінально-правові аспекти // Держава і право. Збірник наукових праць. Юридичні і політичні науки. Спецвипуск – К. Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького НАН України, 2014. – С. 325-330

150. Ойгензихт В. А. Воля и волеизъявление (Очерки теории, философии и психологии права) / под. ред. С. А. Раджабова. Душанбе, 1983. 256 с.

151. Орловський Р. С., Валовина М. А. Суспільно небезпечні наслідки злочину. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: Юридичні науки.* 2017. Вип. 6. Т. 3. С. 76–80.

152. Ортинський В. Л., Марисюк К. Б., Ступник Я. В. Кримінальне право України. Особлива частина: навчальний посібник. Львів, 2018. 424 с.

153. Отчет Комитета по вопросам ядерной безопасности (ГМЗАО). 1993. URL: <http://accident.ru>

154. Панов М. І. Вибрані наукові праці з проблем правознавства. Київ, 2010. 812 с.

155. Панов Н. И. Способ совершения преступления и уголовная ответственность. Харьков, 1982. 161 с.

156. Писарчук І. В. Причини і умови, які сприяють вчиненню нецільового використання бюджетних коштів службовими особами. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Юридичні науки*. Львів, 2016. № 845. С. 546–552.

157. План заходів з реалізації Стратегії комунікацій у сфері запобігання та протидії корупції на 2018 рік: розпорядження Кабінету Міністрів України № 86-р. від 31 січня 2018 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/86-2018-%D1%80>

158. Полное собрание законов Российской империи: Первое собрание (1649–1825). СПб.: Тип. 2-го отд. Собственной канцелярии Его императорского величества, 1830. Т. 5. 780 с. URL: http://nlr.ru/e-res/law_r/search.php

159. Про державну реєстрацію юридичних осіб та фізичних осіб-підприємців: Закон України № 755-IV від 15 травня 2003 р. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/755-15>

160. Про деякі питання застосування законодавства за ухилення від сплати податків, зборів, інших обов'язкових платежів: Постанова Пленуму Верховного Суду України від 08 жовтня 2004 р. № 15. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/v0015700-04>

161. Про затвердження Комунікаційної стратегії Національного агентства з питань запобігання корупції на 2018-2020 роки: рішення Національного агентства з питань запобігання корупції № 811 від 27.04.2018 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0811884-18>

162. Про концепцію розвитку законодавства про державну службу в Україні : Указ Президента України № 140/2006 від 20 лютого 2006 р. *Урядовий кур'єр*. 2006. № 43. С. 12.

163. Про систему центральних органів виконавчої влади: Указ Президента України № 1572/99 від 15 груд. 1999 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1572/99>

164. Про судову практику у справах про перевищення влади або службових повноважень: Постанова Пленуму Верховного Суду України № 15 від 26 груд. 2003 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0015700-03>

165. Про судову практику у справах про хабарництво: Постанова Пленуму Верховного Суду України від 26 квітня 2002 р. № 5. URL <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/v0005700-02>

166. Проект Комплексної програми профілактики правопорушень на 2016-2020 рр. URL: <http://www.adm-pl.gov.ua/sites/default/files/progr-pravoporush.pdf>

167. Проценко Ю. Л. Государство и право Руси в период феодальной раздробленности (XII-XIV вв.). Волгоград, 2001. С. 36–37.

168. Рабинович П. М. Методологія юридичної науки. Юридична енциклопедія: в 6 т. Київ, 2001. Т. 3. 789 с.

169. Рак С. В. Службова особа як суб'єкт службової недбалості. *Серія Юридичні науки*. 2018. Вип. 1. Т. 2. С. 84–88.

170. Рак С. В. Істотна шкода як ознака об'єктивної сторони складу злочину, передбаченого ст. 367 КК України. Питання боротьби зі злочинністю. 2016. Вип. 32. С. 202–217.

171. Рак С. В. Кримінальна відповідальність за службову недбалість. дис... канд. юрид. наук: 12.00.08. Харків, 2019. 244 с.

172. Российское законодательство X-XX веков: в 9 т. / под общ. ред. О. И. Чистякова. Москва, 1985. Т. 2. С. 501–517.

173. Российское законодательство X-XX веков: В 9 т. / Под общ. ред. О. И. Чистякова. Москва, 1988. Т. 6. 432 с.

174. Российское уголовное право. Особенная часть / под ред. В. П. Коняхин. Москва, 2016. 928 с.

175. Рубачева Е. Л., Матлашевская О. М. Некоторые проблемы в понимании халатности. *Общество и право*. Краснодар, 2016. № 1 (55). С. 72–74.

176. Рубцова Ю. С. Уголовная ответственность за халатность по законодательству стран общего права. *Актуальные проблемы борьбы с преступлениями и иными правонарушениями*: материалы международной науч.-практ. конфер. Барнаул: БЮИ МВД России, 2016. Ч. 2. 326 с.

177. Рубцова Ю. С. Должностная халатность при производстве предварительного расследования в форме дознания (уголовно-правовые и криминологические вопросы: дисс. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Санкт-Петербург, 2017. 263 с.

178. Савченко А. В., Кришевич О. В. Злочини у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням професійних послуг. Науково-практичний коментар до розділу XVII Особливої частини Кримінального кодексу України / за ред. В. І. Шакуна. Київ, 2012. 160 с.

179. Самофалов Л. П., Самофалов О. Л. Особливості розуміння понять «посадова особа», «службова особа», «представник влади» та їх значення в правовому регулюванні пенітенціарних правовідносин. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2015. № 4. С. 136–148.

180. Светлов А. Я. Ответственность за должностные преступления; отв. ред. И. П. Лановенко. К., 1978. 303 с.

181. Северин В. А. Личность преступника, совершившего халатность. *Вопросы борьбы с преступностью*. Москва, 1986. № 44. С. 26–32.

182. Сливка С. С. Вступ до методології філософії права: методологічні вказівки для самостійної роботи (для студентів магістратури). Львів, 2008. 24 с.

183. Словник української мови: в 11 томах. Том 10, 1979. С. 653.

184. Словник української мови: в 11 томах. Том 5, 1974. С. 392.

185. Соборное уложение 1649 года: текст, комментарии / ред. кол.: В. И. Буганов, М. П. Ирошников, А. Г. Маньков, В. М. Панеях. Ленинград, 1987. 448 с.

186. Стан злочинності за 2018 рік (за даними Генеральної прокуратури України). URL: http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2018/dop/09/sz0618w_u.pdf

187. Статистична інформація Генеральної прокуратури України про стан злочинності та результати про роботу слідчо-прокурорської діяльності URL: https://www.gp.gov.ua/ua/stst2011.html?dir_id=113653&libid=100820&c=edit&c=fo

188. Стручков Н. А. Криминология, и проблемы личности преступника. *Теоретические проблемы учения о личности преступника*. Москва, 1979. С. 43–55.

189. Ступа В. Ф. Поняття «об'єктивна сторона» злочину службової недбалості (ст. 367 Кримінального кодексу України). *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції. Спецвипуск*. Дніпро, 2017. ч. 2. С. 197–200.

190. Ступа В. Ф. Поняття «об'єктивна сторона» злочину службової недбалості. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції. Спецвипуск*. Дніпро, 2015. С. 97–100.

191. Ступа В. Ф. Кримінальна відповідальності за службову недбалість у зарубіжному законодавстві. *Наукові праці Національного університету «Одеська юридична академія»*. 2019. № 24.

192. Ступа В. Ф. Об'єкт злочину службової недбалості. *Сучасний стан і перспективи розвитку держави і права* : матеріали XI Міжнародної наук. конф. студентів, аспірантів та молодих вчених (29–30 листоп. 2019 р.) / за заг. ред. М. В. Полякова та О. Л. Соколенко. Дніпро: Дніпровський національний університет ім. О. Гончара. 2019. С.182–185.

193. Ступа В. Ф. Специфічні риси службової недбалості як злочинного явища. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2019. № 2.

194. Ступа В. Ф. Детермінанти вчинення службової недбалості. *Актуальні проблеми держави і права*. 2019. № 83.

195. Ступа В. Ф. Об'єктивна сторона службової недбалості. *Актуальні проблеми кримінального права, процесу, криміналістики та оперативно-*

розшукової діяльності : тези II Всеукр. наук.-практ. конференції (Хмельницький, 2 берез. 2018 р.). Хмельницький: Вид-во НАДПСУ, 2018 . С. 539–541.

196. Ступа В. Ф. Службова недбалість як не типовий злочин серед кримінальних посягань у сфері службової діяльності. *Пріоритетні напрямки розвитку та реформування правоохоронних органів України*: Всеукраїнська наук.-практ. конф. (Херсон, 31 жовт. 2019 р.) / за заг ред.: О. О. Шкути. Херсон: ТОВ «ВКФ«СТАР»ЛТД», 2019. С. 189–192.

197. Сухонос В. В. Кримінальне право України. Загальна частина: підручник. Суми, 2016. 375 с.

198. Сучасна кримінально-правова система в Україні: реалії та перспективи К., 2015, 688с.

199. Сырых В. М. Метод правовой науки (Основные элементы структуры). Москва, 1980. 176 с.

200. Тацій В. Я. Об'єкт і предмет злочину в кримінальному праві: монографія. Харків, 2016. 256 с.

201. Тимчук О. Л. Причинний зв'язок як ознака об'єктивної сторони складу злочину: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Львів, 2005. 19 с.

202. Тищенко Ю. Ю. Халатность: уголовно-правовой и криминологический аспекты: диссертация ... кандидата юридических наук: 12.00.08. Москва, 2012. 175 с.

203. Тищенко Ю. Ю. Халатность: уголовно-правовой и криминологический аспекты: автореф. дисс. ... кандидата юридических наук : 12.00.08. Москва, 2012. 22 с.

204. Толочко А. Краткая редакция Правды Русской: Происхождение текста. Киев, 2009. 60 с.

205. Тополь Ю. О. Деякі проблеми методології сучасної юридичної науки. *Вісник Хмельницького інституту регіонального управління та права*. Хмельницький, 2002. № 1. С. 8–11.

206. Трайнин А. Н. Уголовное право: Ч. Особенная. Москва, 1927. 410 с.

207. Туляков В. О. Порівняльний метод у науці кримінального права. *Вісник Асоціації кримінального права України*. 2014. № 1. С. 29–40.
208. Турецкий М., Утевский Б. С. Общее учение о должностных преступлениях. Москва, 1948. 439 с.
209. Туркот М. С., Ярмиш Н. М., Козій В. В., Ганова Г. О., Смокович Ю. П. Методичні рекомендації щодо участі прокурора у судовому кримінальному провадженні про злочини у сфері службової діяльності в суді першої інстанції. Київ, 2017. 57 с.
210. Тыняная М. А. К вопросу о характере связи между бездействием и общественно опасными последствиями в составе халатности. *Вестник Томского государственного университета. Право*. Томск, 2013. № 3 (9). С. 77–80.
211. Тыняная М. А. Отграничение халатности от других должностных преступлений. *Вестник Томского государственного университета. Право*. 2016. 1 (19). С. 47–53.
212. Тыняная М. А. Проблемы законодательного определения признаков объективной стороны халатности. *Вестник Омского университета. Серия «Право»*. Омск. 2012. № 1 (30). С.138–145.
213. Тыняная М. А. Уголовно-правовая характеристика халатности: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Томск, 2013. 28 с.
214. Тютюгін В. І., Гродецький Ю. В., Гізимчук С. В. Злочини у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг: навч.-практ. посіб. / за ред. В. Я. Тація, В. І. Тютюгіна. Харків, 2014. 232 с.
215. Уголовный кодекс Австрии: пер. с немец. Л. С. Вихровой. СПб. 2014. 352 с.
216. Уголовный кодекс Азербайджанской Республики № 787-IQ от 30.12.1999 г. URL: https://online.zakon.kz/document/?doc_id=30420353
217. Уголовный кодекс Аргентины. Санкт-Петербург, 2013. 240 с.

218. Уголовный кодекс Голландии / пер. И. В. Мироновой. Санкт-Петербург, 2011. 510 с.
219. Уголовный кодекс Дании / пер. с датского и англ. С. С. Беляева, А. Н. Рычевой. Санкт-Петербург, 2001. 230 с.
220. Уголовный кодекс Испании № 10/1995 от 23.11.1995 г. URL: <https://wipolex.wipo.int/ru/legislation/details/1324>
221. Уголовный кодекс Китайской народной республики / пер. Д. В. Вичикова. Санкт-Петербург, 2011. 303 с.
222. Уголовный кодекс Латвийской Республики от 1.04.1999 г. URL: <https://wipolex.wipo.int/ru/legislation/details/7824>
223. Уголовный кодекс Литовской Республики № VIII-1968 от 26.09.2000 г. URL: https://www.pravo.vuzlib.su/book_z794_33.html
224. Уголовный кодекс Республики Армения № ЗР-528 от 29.04.2003 г. URL: http://base.spinform.ru/show_doc.fwx?rgn=7472
225. Уголовный кодекс Республики Беларусь № 275-3. от 9.07.1999 г. URL: http://base.spinform.ru/show_doc.fwx?rgn=197
226. Уголовный Кодекс Республики Казахстан № 167 от 16.07.1997 г. URL: <https://wipolex.wipo.int/ru/text/409864>
227. Уголовный кодекс Республики Молдова № 985-XV от 18.04.2002 г. URL: <https://wipolex.wipo.int/ru/text/340785>
228. Уголовный кодекс Республики Польша / пер. с польского Д. А. Барилевич. СПб, 2011. 226 с.
229. Уголовный кодекс Республики Узбекистан № 2012-XII от 22.09.1994 г. URL: <https://abortion-policies.srhr.org/documents/countries/05-Uzbekistan-Criminal-Code-1994.pdf>
230. Уголовный кодекс Российской Федерации № 63-ФЗ от 13.06.1996 г. URL: <https://zakonbase.ru/ugolovnyj-kodeks/>
231. Уголовный кодекс Турции № 5237 от 26.09.2004 г. URL: <https://wipolex.wipo.int/ru/legislation/details/11135>

232. Уголовный кодекс Франции / пер. с франц. Н. Е. Крыловой. Санкт-Петербург, 2012. 648 с.
233. Уголовный кодекс Швеции / пер. С. С. Беляева. Санкт-Петербург, 2011. 320 с.
234. Уголовный кодекс Эстонии от 10.01.2017. URL: <https://wipolex.wipo.int/ru/legislation/details/16677>
235. Уголовный кодекс Японии / пер. В. Н. Еремина. СПб, 2012. 226 с.
236. Українське кримінальне право. Загальна частина: підручник/ за ред. В.О. Навроцького. – К.: Юрінком Інтер, 2013. – 712с.
237. Уложение о наказаниях уголовных и исправительных 1885 г. / изд. Н. С. Таганцев. 7-е изд., пересмотр. и доп. СПб., 1992. 426.
238. Утевский Б.С. Вина в советском уголовном праве. Москва, 1950. 319 с.
239. Ухвала Димитровського міського суду Донецької області № 226/1388/16к від 22 листопада 2016 р. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/62861709>
240. Ухвала Красноармійського міськрайонного суду Донецької області № 235/685/17 від 01 березня 2017 року. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/65025203>
241. Ухвала Рівненського міського суду № 569/8942/14-к від 27 лютого 2015 р. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/51921021>
242. Фесенко Е. В. Цінності як об'єкт злочину. *Право України*. 1999. № 6. С. 75–78.
243. Харченко В. Б. Визначення істотної шкоди та тяжких наслідків за новою редакцією примітки до ст. 364 КК України. *Форум права*. 2015. № 2. С. 169-176. URL: http://nbuv.gov.ua/jpdf/FP_index.htm_2015_2_30.pdf
244. Хашев В. Г. Кримінальна відповідальність за зловживання владою або службовим становищем: автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Дніпропетровськ, 2007. 20 с.

245. Хилюк С. В. Методологія дисертаційних досліджень з питань Особливої частини кримінального права України. *Кримінальне право України*. 2006. № 5. С. 43–53.

246. Худякова Н. Ю. Кримінальна відповідальність за службову недбалість за зарубіжним законодавством. *Юридичний вісник. Повітряне і космічне право*. 2010. № 2. С. 80–83.

247. Царев Е. В. Уголовное законодательство об ответственности за халатность: история, современность, перспективы развития: дисс. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Нижний Новгород, 2009. 252 с.

248. Царев Е. В. Уголовное законодательство об ответственности за халатность: история, современность, перспективы развития: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Нижний Новгород, 2009. 24 с.

249. Цвайгерт К., Кетц Х. Введение в сравнительное правоведение в сфере частного права. В 2-х т. Москва, 1998. Т. 2. 512 с.

250. Цивільний кодекс України № 435-IV від 16.01.2003 / Відомості Верховної Ради України 18.12.2016. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/435-15/conv/page>

251. Цірат Г. Поняття «недбалість» та його сутність. *Юридична газета* № 38 (640). С. 22-23. URL: <http://yur-gazeta.com/publications/practice/civilne-pravo/ponyattya-nedbalist-ta-yogo-sutnist.html>

252. Шарапов Р. Д. К вопросу о бездействии в уголовном праве. *Правоведение*. 1998. № 3. С. 8–12.

253. Швырев В. С., Юдин Б. Г. Методологический анализ науки: его сущность, основные типы и формы. Москва:Знание. 1980. 64 с.

254. Этика обыденной жизни / под. ред. И. И. Ясинского. – 3-е изд. – СПб. : Типография В. С. Балашев и Ко, 1899. – 163 с.

255. Юдин Э. Г. Системный подход и принцип деятельности / Э. Г. Юдин. – М. : Наука, 1978. – 391 с.

256. Юзикова Н.С. Влияние информации о преступлениях на общественное мнение о криминогенной ситуации и уровне безопасности в

обществ (результат авторского исследования) Monografia pokonferencyjna. Science, research, development. – State and law. # 2.- London 27.02.2018. С. 26-33.

257. Юзікова Н.С. Злочинність неповнолітніх як спеціальний об'єкт кримінологічного аналізу та методи її пізнання //Вісник Кримінологічної асоціації України № 3 : збірник наукових праць [редкол. Л. М. Давиденко, Т. А. Денисова, О. М. Джужа та ін.]. – Х. : Золота миля, 2013. – С. 177- 184.

258. Яни П. С. Сложности квалификации халатности. *Законность*. 2011. № 8. С.14–19.

259. Яни П. Сложные вопросы субъективной стороны преступления. *Российская юстиция*. 2002. № 12. С. 47–49.

260. Ярмыш Н. Н. Теоретические проблемы причинно-следственной связи в уголовном праве (философско-правовой анализ): моногр. / Н. Н. Ярмыш. – Х. : Право, 2003. – 512 с.

ДОДАТКИ

Додаток А

Список публікацій здобувача за темою дисертації

Наукові праці, в яких опубліковані основні наукові результати дисертації:

1. Ступа В. Ф. Поняття «об'єктивна сторона» злочину службової недбалості (ст. 367 Кримінального кодексу України). *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції. Спецвипуск.* Дніпро, 2017. Ч. 2. С. 197–200.

2. Ступа В. Ф. Кримінальна відповідальності за службову недбалість у зарубіжному законодавстві. *Наукові праці Національного університету «Одеська юридична академія».* 2019. Т. XXIV. С. 110–119.

3. Ступа В. Ф. Специфічні риси службової недбалості як злочинного явища. *Прикарпатський юридичний вісник.* 2019. № 2. С. 152–156.

4. Ступа В. Ф. Детермінанти вчинення службової недбалості. *Актуальні проблеми держави і права.* 2019. № 83. С. 231–239.

5. Stupa V. F. Measures to prevent official negligence. *Visegrad Journal on Human Rights.* 2019. № 5. С. 150–154.

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

6. Ступа В. Ф. Поняття «Суб'єктивна сторона» злочину службової недбалості (ст. 367 ККУ). *Сучасний стан і перспективи розвитку держави і права: матеріали XI Міжнар. наук. конф. студентів, аспірантів та молодих вчених (м. Дніпро, 2–3 грудня 2016 р.).* Дніпро: Дніпровський національний університет ім. О. Гончара. 2016. С. 303–304.

7. Ступа В. Ф. Об'єктивна сторона службової недбалості. *Актуальні проблеми кримінального права, процесу, криміналістики та оперативно-розшукової діяльності: зб. тез II Всеукр. наук.-практ. конф. (Хмельницький, 2 берез. 2018 р.).* Хмельницький: Вид-во НАДПСУ, 2018. С. 539–541.

8. Ступа В. Ф. Об'єкт злочину службової недбалості. *Сучасний стан і перспективи розвитку держави і права: матеріали XI Міжнар. наук. конф. студентів, аспірантів та молодих вчених (29–30 листоп. 2019 р.) / за заг. ред.*

М. В. Полякова та О. Л. Соколенко. Дніпро: Дніпровський національний університет ім. О. Гончара, 2019. С. 182–185.

9. Ступа В. Ф. Службова недбалість як не типовий злочин серед кримінальних посягань у сфері службової діяльності. *Пріоритетні напрямки розвитку та реформування правоохоронних органів України: матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (Херсон, 31 жовт. 2019 р.) / за заг. ред. О. О. Шкути. Херсон: ТОВ «ВКФ «СТАР» ЛТД», 2019. С. 189–192.*

Додаток Б

Відомості про апробацію результатів дисертації

1. Міжнародна наукова конференція студентів, аспірантів та молодих вчених *«Сучасний стан і перспективи розвитку держави і права»* (м. Дніпро, 2–3 грудня 2016 р.). Форма участі – очна.

2. Всеукраїнська науково-практична конференція *«Актуальні проблеми кримінального права, процесу, криміналістики та оперативно-розшукової діяльності»* (м.Хмельницький, 2 берез. 2018 р.). Форма участі – заочна.

3. Міжнародна наукова конференція студентів, аспірантів та молодих вчених *«Сучасний стан і перспективи розвитку держави і права»* (м. Дніпро, 29–30 листоп. 2019 р.) Форма участі – очна.

4. Всеукраїнська науково-практична конференція *«Пріоритетні напрямки розвитку та реформування правоохоронних органів України»* (м.Херсон, 31 жовт. 2019 р.). Форма участі – заочна.

Додаток В

Типова анкета для проведення анкетування слідчих Національної поліції України, прокурорів, суддів та працівників органів місцевого самоврядування стосовно практики застосування ст. 367 КК України

1) Вкажіть місце Вашої основної роботи

2) Вкажіть стаж роботи за професією

3) Чи приносить Вам робота моральне і матеріальне задоволення?

так

ні

4) Як Ви оцінюєте ефективність внутрішньої структури організації органів влади і управління в Україні?

раціональна

ефективна

громіздка

неефективна

потребує функціонального удосконалення

потребує структурного удосконалення

інше

5) На Вашу думку, чи існує взаємозв'язок між службовою недбалістю і корупційними правопорушеннями?

так

ні

6) На Ваш погляд, які якості у службових осіб можуть вважатися схильностями до вчинення службової недбалості?

відсутність авторитету в колективі

натягнуті взаємини з іншими працівниками

не прийняття альтернативних точок зору

пиха та нетактовність при розмові із співробітниками

оточують себе послужливими працівниками та підлабузниками

захоплювалися жорстким адмініструванням

вчинення дисциплінарних проступків

нестабільність в оцінці ситуації

відсутність якостей, здатних протидіяти шкідливому впливу

демобілізація зусилля на якісне виконання службових обов'язків

інше

7) Як, на Вашу думку, окремі детермінанти впливають на вчинення службової недбалості (цілком спричинюють, відчутно впливають, незначно впливають, важко відповісти)?

політичні
економічні
соціокультурні
технологічні
морально-психологічні
емоційні
правові

8) Яка, на Вашу думку, роль ЗМІ у протидії вчиненню службових злочинів, зокрема, службової недбалості?

висока
помірна
незначна
відсутня

9) На вашу думку, які заходи будуть найбільш ефективними для запобігання вчиненню службової недбалості?

доцільно вдосконалити нормативно-правове регулювання норм і правил техніки безпеки, екологічної та іншої безпеки
законодавче визначення розміру заподіяної шкоди
поліпшити контроль за технічним станом об'єктів і територій
підвищити рівень прокурорського нагляду за дотриманням органами влади прав і свобод людини та громадянина з цих питань

10) Яка, на Вашу думку, роль заходів індивідуальної профілактики у системі запобігання вчиненню службової недбалості?

вирішальна
значна
відчутна
не впливають

11) Чи вважаєте Ви співрозмірною практику призначення покарання за службову недбалість відповідно до ступеню її суспільної небезпечності в реаліях сьогодення?

так
ні

12) Чи вважаєте Ви допустимим доповнити ст. 367 КК України, посиливши санкцію за службову недбалість, що спричинила загибель людей?

так
ні
інше

13) Чи варто уточнити в диспозиції ст. 367КК України форму вини?

так

ні

14) Чи підтримуєте Ви пропоновану автором редакцію ч. 1 ст. 367КК України: *«Невиконання або неналежне виконання службовою особою своїх обов'язків по здійсненню публічної влади через самовпевнене або недбале ставлення до них, якщо цез необережності завдало істотної шкоди охоронюваним законом правам, свободам та інтересам окремих громадян, державним чи громадським інтересам або інтересам окремих юридичних осіб (службова недбалість)»?*

так

ні

15) Чи варто впровадити у чинне законодавство України систему відновлюваного правосуддя за прикладом ряду зарубіжних країни, при якій кримінальна відповідальність за службову недбалість застосовується у разі вчинення її умисно, а разі необережності передбачати цивільно-правову чи дисциплінарну відповідальність?

так

ні

інше

16) Чи варто впровадити у чинне законодавство України систему, при якій кримінальна відповідальність за службову недбалість застосовується у разі настання тяжкої шкоди здоров'ю людини, а разі лише матеріальної шкоди – цивільно-правову чи дисциплінарну відповідальність?

так

ні

17) Чи необхідно, на Ваш погляд, чітко визначити розміри шкоди заподіяної службовою недбалістю?

так

ні

18) Чи вважаєте Ви обґрунтованою криміналізацію службової недбалості в КК України?

так

ні

19) Чи припустимо, на ваш погляд, об'єднання в рамках однієї частини таких наслідків службової недбалості, як заподіяння тяжкої шкоди здоров'ю і смерті?

так

ні

20) Чи варто до змісту матеріальної шкоди, спричиненої службовою недбалістю, включати упущену вигоду?

так

ні

21) Чи варто у КК України передбачити спеціальні види службової недбалості, зокрема, управлінську, лікарську?

так

ні

Додаток Г

Узагальнення результатів анкетування

Анкетування було проведено стосовно 362 респондентів з різних регіонів України (Вінницької, Дніпропетровської, Запорізької, Львівської, Рівненської, Харківської, Херсонської та Чернігівської областей), з них 225 співробітників органів внутрішніх справ, 81 співробітників прокуратури, 26 суддів, а також 40 працівників органів місцевого самоврядування. Серед них стаж роботи за професією складає до 5 років – 8 %, до 10 років – 23 %, до 15 років – 21 %, до 20 років – 34%, понад 20 років – 14 %.

64 % опитаних робота не приносить моральне і матеріальне задоволення. що відносно оцінки ефективності внутрішньої структури організації органів влади і управління в Україні респонденти дали наступні відповіді: раціональна – 6 %; ефективна – 4 %; громізка – 19 %; неефективна – 13 %, потребує функціонального удосконалення – 30 %, потребує структурного удосконалення – 21 %, інше – 6 %. 82 % опитаних вважають, що наявний взаємозв'язок між службовою недбалістю і корупційними правопорушеннями.

Серед якостей, які можуть вважатися схильностями до вчинення службової недбалості найбільш розповсюдженими, на думку респондентів, є відсутність авторитету в колективі; натягнуті взаємини з іншими працівниками; не прийняття альтернативних точок зору; пиха та нетактовність при розмові із співробітниками; оточують себе послужливими працівниками та підлабузниками; захоплювалися жорстким адмініструванням; вчинення дисциплінарних проступків; нестабільність в оцінці ситуації; відсутність якостей, здатних протидіяти шкідливому впливу; демобілізація зусилля на якісне виконання службових обов'язків.

На думку 25 % респондентів, політичні детермінанти відчутно впливають на вчинення злочину, а 16 % вважають, що вони цілком спричиняють явище; 30 % респондентів вважають, що економічні детермінанти відчутно впливають на вчинення злочину, а 19 % – цілком спричиняють явище; 24 % респондентів вважають, що соціокультурні детермінанти відчутно впливають на вчинення злочину і лише 20 % – цілком спричиняють явище; 20 % респондентів було важко сказати, впливають чи ні технологічні детермінанти на спричинення вчинення злочину, а 5 % вважають, що цілком спричиняють явище; 24 % респондентів переконані, що морально-психологічні детермінанти відчутно впливають на вчинення злочину, а 21 % вважають, що цілком спричиняють явище; найбільшому відсотку респондентів (18 %) було важко сказати, чи впливають емоційні детермінанти на спричинення вчинення злочину, і лише 6 % вважають, що цілком спричиняють явище; 15 % респондентів відповіли, що правові детермінанти відчутно впливають на спричинення вчинення злочину, і лише 5 % респондентів вважають, що вони цілком спричиняють явище.

Опитування встановило, що 18 % респондентів вважають високою роль ЗМІ у протидії злочинам у сфері службової діяльності, зокрема і службової недбалості, а 64 % – помірною. На думку респондентів доцільно вдосконалити нормативно-правове регулювання норм і правил техніки безпеки, екологічної та іншої безпеки (71 %), законодавче визначення розміру заподіяної шкоди (23 %), поліпшити контроль за технічним станом об'єктів і територій (83 %); підвищити рівень прокурорського нагляду за дотриманням органами влади прав і свобод людини і громадянина з цих питань (40 %). За результати проведеного нами опитування 20 % респондентів заходи індивідуальної профілактики впливають відчутно; 13% респондентів вважають, що вони є вирішальними, а 5 % респондентів впевнені, що вони суттєво не впливають.

На питання співрозмірності практики призначення покарання за службову недбалість відповідно до ступеню її суспільної небезпечності в реаліях сьогодення 74 % опитаних вважають її не співрозмірною. 61 % вважають допустимим доповнити ст. 367 КК України, посиливши санкцію за службову недбалість, що спричинила загибель людей. 42 % схиляються до думки про необхідність уточнення форми винив диспозиції ст. 367КК України, а 38 % підтримує запропоновану автором редакцію ч. 1 ст. 367КК України.

57 % опитаних вважають за потрібне впровадити у чинне законодавство України систему відновлюваного правосуддя за прикладом ряду зарубіжних країни, при якій кримінальна відповідальність за службову недбалість застосовується у разі вчинення її умисно, а разі необережності передбачати цивільно-правову чи дисциплінарну відповідальність; і 59 % – впровадити у чинне законодавство України систему, при якій кримінальна відповідальність за службову недбалість застосовується у разі настання тяжкої шкоди здоров'ю людини, а разі лише матеріальної шкоди – цивільно-правову чи дисциплінарну відповідальність.

Чітко визначити розміри шкоди заподіяної службовою недбалістю вважають за необхідне 79 % респондентів. 65 % не припускають об'єднання в рамках однієї частини таких наслідків службової недбалості, як заподіяння тяжкої шкоди здоров'ю і смерті, 81 % вважають, що варто до змісту матеріальної шкоди, спричиненої службовою недбалістю, включати упущену вигоду. Про необхідність у КК України передбачити спеціальні види службової недбалості, зокрема, управлінську, лікарську, позитивно висловились 27 % респондентів.

Додаток Д

«ЗАТВЕРДЖЕНО»

Проректор
з науково-педагогічної роботи
Дніпровського національного
університету імені Олеся Гончара
Д.М. Свинарченко

2020 року

АКТ

впровадження результатів дисертаційного дослідження
Ступи Віктора Федосійовича в освітній процес Дніпровського
національного університету імені Олеся Гончара

Комісія у складі:

Голови комісії:

Корнякової Т.В.

завідувач кафедри адміністративного і кримінального
права Дніпровського національного університету
імені Олеся Гончара, д.ю.н., доцент Заслужений юрист
України

Членів комісії:

Соколенко О.Л.

декан юридичного факультету Дніпровського
національного університету імені Олеся Гончара,
д.ю.н., професор

Сачко О.В.

доцент кафедри адміністративного і кримінального
права Дніпровського національного університету
імені Олеся Гончара, д.ю.н., член-кор. АПН

склала цей акт про те, що результати дисертаційного дослідження Ступи Віктора Федосійовича за темою «Службова недбалість: кримінально-правова та кримінологічна характеристика» використовуються в освітньому процесі при вивченні навчальних дисциплін «Кримінальне право», «Кримінологія», «Правові проблеми боротьби з організованою злочинністю, корупцією та заходи щодо її попередження» для підготовки навчальних програм та методичних посібників для студентів, методичних матеріалів, при підготовці та проведенні лекцій, семінарських і практичних занять; знайшли своє відображення при складанні тестових завдань, програмних матеріалів, робочих навчальних програм, у методичних рекомендаціях, в яких використовуються наступні публікації Ступи Віктора Федосійовича:

1. Ступа В. Ф. Поняття «об'єктивна сторона» злочину службової недбалості (ст. 367 Кримінального кодексу України). *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції. Спецвипуск*. Дніпро, 2017. ч. 2. С. 197-200.

2. Ступа В.Ф. Кримінальна відповідальність за службову недбалість у зарубіжному законодавстві. *Наукові праці Національного університету «Одеська юридична академія»*. 2019. № 24.

3. Ступа В.Ф. Специфічні риси службової недбалості як злочинного явища. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2019 № 2.

4. Ступа В.Ф. Детермінанти вчинення службової недбалості. *Актуальні проблеми держави і права*. 2019. № 83.

5. Stupa V.F. Measures to prevent official negligence. *Visegrad Journal on Human Rights*. 2019, № 5.

6. Ступа В.Ф. Об'єктивна сторона службової недбалості // *Актуальні проблеми кримінального права, процесу, криміналістики та оперативно-розшукової діяльності: тези II Всеукраїнської науково-практичної конференції (Хмельницький, 2 березня 2018 року)*. – Хмельницький: Вид-во НАДПСУ, 2018. – 580с., С. 539-541.

7. Ступа В.Ф. Об'єкт злочину службової недбалості // *Сучасний стан і перспективи розвитку держави і права. Матеріали XI Міжнародної наукової конференції студентів, аспірантів та молодих вчених (29 - 30 листопада 2019 року) / За заг. ред. М.В. Полякова та О.Л. Соколенко. Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара – м. Дніпро, 2019. – 201с., С.182-185*

8. Ступа В.Ф. Службова недбалість як не типовий злочин серед кримінальних посягань у сфері службової діяльності. *Пріоритетні напрямки розвитку та реформування правоохоронних органів України : Всеукраїнська наук.-практ. конф. (Херсон 31 жовтня 2019 р.) / за заг. ред. : О. О. Шкути. – Херсон: ТОВ «ВКФ«СТАР»ЛТД», 2019. С. 189- 192*

Акт обговорено і схвалено на засіданні кафедри адміністративного і кримінального права Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара (протокол № 10 від 21.02.2020 року).

Голова комісії:

Корнякова Т.В.

завідувач кафедри адміністративного і кримінального права Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара, д.ю.н., доцент Заслужений юрист України

Члени комісії:

Соколенко О.Л.

декан юридичного факультету Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара, д.ю.н., професор

Сачко О.В.

доцент кафедри адміністративного і кримінального права Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара, д.ю.н., член-кор. АПН

«ЗАТВЕРДЖЕНО»

Проректор з наукової роботи
Дніпровського національного
університету імені Олеся Гончара
професор

С.І. Оковитий
«__» _____ 2020 року

АКТ

впровадження результатів дисертаційного дослідження Ступи Віктора Федосійовича у наукову діяльність Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара

Комісія у складі:

Голови комісії:

Корнякової Т.В.

завідувач кафедри адміністративного і кримінального права Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара, д.ю.н., доцент
Заслужений юрист України

Членів комісії:

Соколенко О.Л.

декан юридичного факультету Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара, д.ю.н., професор

Сачко О.В.

доцент кафедри адміністративного і кримінального права Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара, д.ю.н., член-кор. АПН

склала цей акт про те, що результати дисертаційного Ступи Віктора Федосійовича за темою «Службова недбалість: кримінально-правова та кримінологічна характеристика» були використані у межах виконання науково-дослідницької теми кафедри адміністративного і кримінального права Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара «Теоретичні та прикладні проблеми адміністративного, фінансового, інформаційного, кримінально-правового, кримінально-виконавчого, кримінологічного забезпечення захисту прав і свобод людини і громадянина» (затвердженої Рішенням Вченої ради юридичного факультету, протокол № 2 від 21.10.2015 р., номер державної реєстрації 0116U002254). Зокрема, в межах вказаної теми були опубліковані наступні наукові статті та тези доповідей Арделян Т.О.:

1. Ступа В. Ф. Поняття «об'єктивна сторона» злочину службової недбалості (ст. 367 Кримінального кодексу України). *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції. Спецвипуск*. Дніпро, 2017. ч. 2. С. 197-200.

2. Ступа В.Ф. Кримінальна відповідальності за службову недбалість у зарубіжному законодавстві. *Наукові праці Національного університету «Одеська юридична академія»*. 2019. № 24.

3. Ступа В.Ф. Специфічні риси службової недбалості як злочинного явища. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2019 № 2.

4. Ступа В.Ф. Детермінанти вчинення службової недбалості. *Актуальні проблеми держави і права*. 2019. № 83.

5. Stupa V.F. Measures to prevent official negligence. *Visegrad Journal on Human Rights*. 2019. № 5.

6. Ступа В.Ф. Об'єктивна сторона службової недбалості// *Актуальні проблеми кримінального права, процесу, криміналістики та оперативно-розшукової діяльності: тези II Всеукраїнської науково-практичної конференції (Хмельницький, 2 березня 2018 року)*. – Хмельницький: Вид-во НАДПСУ, 2018. – 580с., С. 539-541.

7. Ступа В.Ф. Об'єкт злочину службової недбалості// *Сучасний стан і перспективи розвитку держави і права. Матеріали XI Міжнародної наукової конференції студентів, аспірантів та молодих вчених (29 - 30 листопада 2019 року) / За заг. ред. М.В. Полякова та О.Л. Соколенко*. Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара – м. Дніпро, 2019. – 201с., С.182-185

8. Ступа В.Ф. Службова недбалість як не типовий злочин серед кримінальних посягань у сфері службової діяльності. *Пріоритетні напрямки розвитку та реформування правоохоронних органів України : Всеукраїнська наук.-практ. конф. (Херсон 31 жовтня 2019 р.) / за заг ред. : О. О. Шкути*. – Херсон: ТОВ «ВКФ«СТАР»ЛТД», 2019. С. 189- 192

Акт обговорено і схвалено на засіданні кафедри адміністративного і кримінального права Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара (протокол № 10 від 21.02.2020 року).

Голова комісії:

Корнякова Т.В.

завідувач кафедри адміністративного і кримінального права Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара, д.ю.н., доцент
Заслужений юрист України

Члени комісії:

Соколенко О.Л.

декан юридичного факультету Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара, д.ю.н., професор

Сачко О.В.

доцент кафедри адміністративного і кримінального права Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара, д.ю.н., член-кор. АПН